

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN SIVI TÜRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERVER TAŞTAN

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET YOLCU

ARALIK 2025

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN SIVI TÜRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERVER TAŞTAN
ORCID: 0009-0002-2833-5948

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET YOLCU

ARALIK 2025

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI
ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “**Kur’an-ı Kerim’de Geçen Sıvı Türleri**” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.
...../12/2025

Server TAŞTAN

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“Kur’an-ı Kerim’de Geçen Sıvı Türleri” başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. 10/10/2025

Tezi Hazırlayan

Danışman

Server TAŞTAN

Prof. Dr. Mehmet YOLCU

Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

İmza

Prof. Dr. Mehmet YOLCU

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı öğrencisi Server Taştan tarafından hazırlanan “**Kur’an-ı Kerim’de Geçen Sıvı Türleri**” adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 10/11/2025 tarihinde yapılmış ve tezin oybirliği ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Prof. Dr. Mehmet YOLCU

.....

Bitlis Eren Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye: Dr. Öğrt. Üyesi: Nurullah İRVEN

.....

Bitlis Eren Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Üye: Doç. Dr. M. Nurullah AKTAŞ

.....

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

...../12/2025

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Enstitü Müdürü

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

KUR’N-I KERİM’DE GEÇEN SIVI TÜRLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Server TAŞTAN

Danışman: Prof. Dr. Mehmet YOLCU

Aralık 2025

ÖZET

Son Peygamber Hz. Muhammed’e (sas) indirilen Kur’an-ı Kerim; insan için bir rehber, yol gösterici, dua, zikir ve kaynağı, hukuk esası, tefekkür vesilesi, ahlak ve ibadetin ölçüsü; dünya ve ahiret yolculuğunun haritası, görülen ile görülmeyen tüm mahlûkatın diline tercüman olan ve emsallerini aciz bırakan ilahi bir kitaptır.

Bu çalışmayla Kur’an-ı Kerim’de geçen “sıvı” kavramını ele alan ayetlerin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Yüz doksanı aşkın ayette geçen “sıvı” kavramı incelenirken, bu ayetlerle verilmek istenen mesajın ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği sorularına cevap aranmıştır. Kur’an-ı Kerim’de sıvı ve içerikleri bütün olarak değerlendirilmiştir. İncelenen ayetlerde “sıvı” kavramı kimi zaman ana tema, kimi zaman ise yardımcı bir unsur olarak yer almakta; bununla birlikte ayetin bütününe bakıldığında “sıvı” ifadesinin içinde yer aldığı farklı konulara da yer verilmiştir.

“Sıvı” kavramının Kur’an’da üstlendiği farklı manaların tematik olarak sınıflandırılması, bu çalışmayı yöntem bakımından alana katkı sunan bir örnek hâline getirmiştir. Çalışmada yalnızca eski dönem klasik tefsir kaynaklarıyla iktifa edilmemiş, aynı zamanda hadisler ve bilimsel değerlendirmelere de yer verilerek konu farklı disiplinlerin katkısıyla kapsamlı biçimde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın yöntem tekniği açısı olarak düşünüldüğünde ilk olarak “içerik analizi” olarak ayetlerin hangi bağlamda kullanıldığı tasnif edilmiştir. İkincisi, tematik analiz ile “su” kavramı etrafında yüklenen anlamlar olarak ele alındığında suya

yaratılış, hayat verici, yok edici, temizleyici, cezalandırıcı, uyarıcı ve müjdeleyici şeklinde manalar üstlendiği tespit edilmiştir. Üçüncüsü ise hem klasik (eski dönem) hem de çağdaş müfessirlerin kaynaklarına müracaat edilmiş. Bununla birlikte bilim insanlarının değerlendirilmeleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

İlk yaratılan unsurlarla ilgili birçok mitolojik teori bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim ise Allah'ın Arş'ı suyun üzerinde yarattığı ifade eder. Bu öyle bir su ki yaratılan her varlığın zuhur edip vücut bulmasına vesile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Su, Kan, Gözyaşı Hamîm, Kevser.

Republic of Türkiye
Bitlis Eren University Graduate School
Basic Islamic Sciences
TYPES OF LIQUIDS MENTIONED IN THE QUR'AN
Master's Thesis
Server TAŞTAN
Supervisor: Prof. Dr. Mehmet YOLCU
December 2025

ABSTRACT

The Holy Quran, revealed to the last Prophet Muhammad (peace be upon him), is a guide for humanity, a source of prayer, remembrance, and remembrance, a foundation of law, an instrument of contemplation, a measure of morality and worship, a map of the journey between this world and the hereafter, a divine book that translates the language of all creatures, seen and unseen, leaving all its peers powerless.

This study aims to examine verses in the Quran that address the concept of “liquid.” The concept of “liquid,” which appears in over one hundred and ninety verses, was examined, seeking answers to the questions of what the intended message of these verses is and how it should be understood. Liquid and its contents were evaluated holistically in the Quran. In the verses examined, the concept of “liquid” sometimes appears as a main theme and sometimes as a supporting element; however, when examining the verse as a whole, various topics covered by the term “liquid” are also addressed.

The thematic classification of the different meanings of the concept of ‘liquid’ in the Qur'an has made this study an example that contributes to the field in terms of methodology. The study does not rely solely on classical exegetical sources from earlier periods, but also incorporates hadiths and scientific evaluations, thereby attempting to address the subject comprehensively with contributions from different disciplines. The differences between mythological views and the unique perspective of the Qur'an have been emphasised. Approaching the integrity of the Qur'an through a fundamental concept such as ‘liquids’ differs from the classical approach.

In terms of the methodological technique of the study, first, ‘content analysis’ was used to classify the context in which the verses were used. Secondly, through thematic analysis, the meanings attributed to the concept of ‘water’ were examined, revealing that water carries meanings such as creation, life-giving, destructive, purifying, punitive, warning, and heralding. Thirdly, both classical (ancient) and contemporary exegetes' sources were consulted. In addition, the assessments of scientists were examined comparatively.

There are many mythological theories about the first elements created. The Qur'an states that Allah created the Throne upon water. This water was such that it enabled every created being to appear and take shape.

Keywords: Tafsir, Water, Blood, Tears, Hamim, Kawthar.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, insanı yalnızca inanç esaslarına yönlendiren bir rehber değil; aynı zamanda varlık âlemini, insanı ve hayatı anlamaya davet eden ilâhî bir kitaptır. Kur'ân'da yer alan kevnî unsurlar, insanın tefekkür dünyasını harekete geçiren deliller olarak sunulmuş; maddî varlıklar üzerinden manevî hakikatlere ulaşılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen sıvılar, hayatın devamını sağlayan biyolojik unsurlar olmanın ötesinde, rahmet, imtihan, arınma ve azap gibi ilâhî tecellilerin anlaşılmasında önemli bir konuma sahiptir.

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerîm'de başta su olmak üzere süt, bal, kan, içki, gözyaşı ve benzeri sıvı türlerini tespit ederek; bu kavramların geçtiği ayetleri dil, bağlam ve tefsir ilmi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu sıvılar, yalnızca fiziksel nitelikleriyle değil, Kur'ân bütünlüğü içerisinde kazandıkları işârî anlamlar üzerinden ele alınmış; böylece Kur'ân'ın madde ile mana arasında kurduğu ilişkiyi ortaya koymak hedeflenmiştir.

Araştırmada konulu tefsir yöntemi esas alınmış; ilgili ayetler nüzul bağlamları ile siyak-sibak bütünlüğü dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra klasik ve modern dönem tefsir literatürü mukayeseli bir yaklaşımla incelenmiş; müfessirlerin sıvılara dair yorumları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tahlil edilmiştir. Çalışmanın sadece teorik bir çerçevede kalmaması amacıyla, yer yer modern bilimsel verilerden de istifade edilerek disiplinler arası bir nazarı benimsenmiştir.

Bu tez çalışmasıyla, Kur'ân-ı Kerîm'de sıvıların kullanımının tesadüfi olmadığını; aksine insanın iman, ahlâk ve sorumluluk bilinciyle doğrudan ilişkili çok manalar taşıdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Sıvıların dünya hayatındaki tezahürleri ile ahiret tasvirleri arasındaki ilişki ele alınarak, Kur'ân'ın dünya–ahiret bütünlüğüne dayalı varlık tasavvuruna katkı maksadını taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma, mevcut literatürü derlemekle yetinmeyip, Kur'an'da “sıvılar” kavramına dair özgün bir kavramsal perspektif geliştirme iddiası taşımaktadır.

Bu akademik süreci yalnızca bir tez çalışması olarak değil, Kur'ânî mesajın inceliklerine nüfuz etmeye yönelik bir düşünce ve şükür yolculuğu olarak gördüm. Bir karıncanın, tavus kuşunun açılmış renkli kanadının bir ucundan diğer ucuna yürüyüşünde aldığı lezzet misali, okunan her ayet ve yorumlanan her kavram, bu âli hitabın derinliğini ve zamanlar üstü yönünü bir kez daha idrak etmeme vesile oldu.

Bu vesileyle, çalışma sürecinde sabırla destek olan aileme; ilmî rehberliği ve kıymetli yönlendirmeleriyle bu çalışmanın ilmî bir bütünlük kazanmasına katkı sunan danışman hocam Prof. Dr. Mehmet YOLCU'ya ve değerli katkılarıyla süreci zenginleştiren Dr. Öğr. Üyesi Nurullah İRVEN'e, yönlendirmeleriyle çalışmaya rehberlik ederek katkı sunan Doç. Dr. Mehmet Nurullah AKTAŞ hocama en derin teşekkürlerimi sunmamda bir borç bilirim.

Bu çalışmanın, Kur'ân-ı Kerîm'in kevnî ayetleri üzerinde tefekkür eden zihinler için mütevazı da olsa bir katkı oluşturması en içten temennimdir.

Bitlis- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
I. Çalışmanın Konusu, Önemi ve Hipotezler.....	1
II. Çalışmanın Amacı ve Hedefleri	2
III. Çalışmanın Yöntemi	3

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA DÜNYA HAYATINA DAİR SIVILAR

1.1	Her Canlı Varlığın Kaynağı Su.....	5
1.2	Arş'ın Su Üzerine Oluşu	6
1.3	Esir/Ether İddiaları	8
1.3.1	س ب ح (S-b-h).....	9
1.4	Canlıların Yaratılışı ve Biyolojik Sıvılar	10
1.4.1	İnsanın Yaratılışı نطف (N-d-f)	11
1.4.2	منى (M-n-y).....	13
1.5	Gökten inen sular (yağış türleri ve kavramları).....	14
1.5.1	مطر (M-t-r)	22
1.5.2	ودق (V-d-k).....	31
1.5.3	غ ي ث (Ğ-y-s).....	32
1.5.4	ص و ب (S-v-b).....	35
1.5.5	ن ب ع (N-b-a).....	36
1.5.6	س ي ل (S-y-l).....	36
1.5.7	سرب (S-r-b).....	37
1.5.8	وَبِل (V-b-l).....	38
1.5.9	مزن (M-z-n)	39
1.5.10	كسف (K-s-f).....	39
1.5.11	ظلل (T-l-l).....	40
1.5.12	بَرَد (B-r-d).....	40
1.6	Su Kütleleri ve Suyu Dair Tehlikeler	40

1.6.1	بَحْر (B-h-r).....	48
1.6.2	Suda Boğulmalar غرق (G-r-k)	49
1.7	Hikmet Nazarıyla Deniz.....	53
1.8	İhram ve Deniz Avı.....	53
1.9	Denizler ve Allah'ın İlmi ile Kudretinin Tecellisi.....	60
1.10	يَم (Y-m-m)	64
1.11	Su ile İlgili Mevhumlar	65
1.11.1	Su Döngüsü.....	65
1.11.2	Su Kuyusu.....	67
1.11.3	Su Kabı.....	67
1.11.4	عصر (A-s-r)	68
1.12	Arınma, Temizlik ve İbadette Su.....	69
1.13	زَمْزَم	75
1.14	Diğer Sıvılar.....	76
1.14.1	Yağ ile İlgili Ayetler ز ي ت (Z-y-t)	76
1.14.2	Süt ile İlgili Ayetler ل ب ن (L-b-n).....	78
1.14.3	Gözyaşı ile İlgili Ayet بكي (B-k-y)	83
1.14.4	Kan ile İlgili Ayet دم و (D-m-y).....	84
1.14.5	İçki ile İlgili Ayetler س ك ر (S-k-r).....	87
1.14.6	Bal ile İlgili Ayet.....	91

İKİNCİ BÖLÜM

AHİRET YURDU SIVILARI

2.1	Cennet Sıvıları.....	93
2.1.1	Cennet Irmakları ve Kaynakları.....	93
2.1.1.1	كُثْر (K-s-r).....	93
2.1.1.3	عَيْن (A-y-n).....	98
2.1.1.4	سَكَب (S-k-b)	99
2.1.1.5	كُفْر (K-f-r).....	99
2.1.1.6	سَلْسِيل (.....)	100
2.1.1.7	زَنْجَبِيل (Zenceb).....	100
2.2	Cennetteki Sıvıların Nitelikleri	102
2.2.1	رَحِيق (Rahîk).....	102
2.2.2	دَهَق (D-h-k).....	103
2.2.3	فَجْر (F-c-r)	103
2.2.4	جَرَى (C-r-y).....	104

2.2.5	نَضَح (N-d-h).....	105
2.3	Cehennem Sıvıları ve Nitelikleri	105
2.3.1	مُهْل (Muhl).....	105
2.3.2	حَمِيم (H-m-m).....	107
2.3.3	عَيْن (A-y-n)	118
2.3.4	شَرَاب (Ş-r-b).....	120
2.3.5	نُحَاس Nühâs (N-h-s)	121
2.3.6	شَوْب (Ş-v-b)	122
2.3.7	قَطْر (K-t-r)	123
2.3.8	غَسْل (G-s-l)	124
2.3.9	وَرْد (V-r-d).....	125
2.3.10	جَرَع (C-r-a).....	125
2.3.11	فُور (F-v-r).....	126
2.4	Denizlerin Cehennem Sularına Dönüşmesi.....	126
SONUÇ.....		129
KAYNAKLAR		132

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Dünya üzerindeki su döngüsü.....	65
---	----

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
B./b.	: Bin
Bkz. /bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CC./cc.	: Celle Celalehu
Ed./ed.	: Editör
(sas)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
ö.	: Ölüm tarihi
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

I. Çalışmanın Konusu, Önemi ve Hipotezler

Kur’ân-ı Kerîm, insanlığı hem lafzıyla hem de manasıyla hidayete sevk eden, kâinatın sırlarına ve yaratılışın gayesine ışık tutan ilâhî bir kelimedir. Bu ilâhî hitap, soyut hakikatleri beşer idrakine yaklaştırmak adına, insanın yakından tanıdığı maddi unsurları ve kevnî ayetleri sıkça birer vasıta olarak kullanır. Bu bağlamda “sıvılar”; hayatın kaynağı, rızkın vesilesi ve ilâhî kudretin akışkan bir tezahürü olarak Kur’ânî anlatımda merkezi bir yer işgal eder. Bu çalışmanın konusu; Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilen su, süt, kan, şarap, bal, gözyaşı, irin (gıslin) ve kaynar su (hamîm) gibi tüm sıvı türlerini tespit etmek; bu kavramların geçtiği ayetleri dil, bağlam ve tefsir disiplini çerçevesinde inceleyerek, sıvıların Kur’ân bütünlüğünde taşıdığı maddi ve manevi anlamları ortaya koymaktır. Çalışma, sıvıları yalnızca fiziksel birer madde olarak değil; rahmetin, azabın, imtihanın ve arınmanın birer sembolü olarak ele almayı hedefler.

Çalışmanın önemi, literatürdeki mevcut boşluğu doldurma gayesinden ileri gelmektedir. Bugüne kadar yapılan akademik çalışmaların ekseriyeti, Kur’an’daki “su” kavramı üzerine yoğunlaşmış; suyun yaratılış, hayat ve temizlik boyutu müstakil olarak incelenmiştir. Ancak Kur’an’da geçen diğer sıvı türlerini (kan, süt, irin, cennet ve cehennem içecekleri vb.) su ile birlikte, bütüncül bir tipoloji içerisinde ele alan kapsamlı bir çalışma sayısı oldukça mahduttur. Sıvıların, hayat verici (ma-i main) niteliğinden helak edici (tufan) niteliğine, şifa verici (bal/süt) özelliğinden azap verici (hamîm/gassâk) fonksiyonuna kadar geniş bir yelpazede incelenmesi, Kur’ân’ın varlık tasavvurunu anlamak adına elzemdir. Bu çalışma, sadece tekil kavram analizi yapmakla kalmayıp, sıvıların uhrevî ve dünyevî boyutlarını mukayeseli bir yöntemle sunması, klasik ve modern müfessirlerin yorumlarını bilimsel verilerle harmanlaması bakımından tefsir alanına özgün bir katkı sunmayı vadetmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın temelini oluşturan hipotezler şunlardır: Öncelikle Kur’ân-ı Kerîm’de sıvılar, rastgele zikredilen biyolojik unsurlar değil; insanın manevi durumuna (iman/küfür) göre şekillenen, ilâhî iradenin “rahmet” veya “gazap” tecellilerini taşıyan varlıkla ilgili vasıtalarlardır. Daha sonra, dünya hayatındaki temiz ve faydalı sıvılar (su, süt, bal), ahiret yurdundaki cennet nimetlerinin birer numunesi iken; dünyadaki necis ve zararlı sıvılar (kan, irin, sarhoş edici içkiler), cehennem azabının habercisi niteliğindedir. Dolayısıyla sıvılar, dünya ile ahiret arasında sembolik bir köprü

vazifesi görmektedir. Yine Sıvıların fiziksel özellikleri (akışkanlık, temizleyicilik, yakıcılık), Kur'an'da manevi arınma (tevbe/gözyaşı) veya manevi kirlenme (günah/şirk) durumlarını tasvir etmek için kullanılan en güçlü mecazlardır. Dolayısıyla olarak bu tez, "sıvı" kavramını merkeze alarak, Kur'an'ın maddeye yüklediği manayı ve bu mananın insan hayatındaki teolojik karşılığını, "su"yun berraklığında keşfetmeyi amaçlamaktadır.

II. Çalışmanın Amacı ve Hedefleri

Kur'an-ı Kerîm, kâinatı bir "kitap" gibi okumayı öğütleyen ve varlık âlemindeki her unsuru, yaratıcının kudretine işaret eden birer "âyet" olarak sunan ilâhî bir beyandır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı; Kur'an'da zikredilen sıvı türlerinin (su, süt, kan, şarap, bal, gözyaşı, irin vb.) sadece lafzî ve biyolojik manalarıyla sınırlı kalmayıp, bu maddelerin yaratılış, imtihan, rahmet, azap ve hidayet ekseninde kazandıkları sembolik, işârî ve metafizik anlamları tespit etmektir. Araştırma, sıvıları yalnızca fiziksel birer madde olarak değil, ilâhî mesajın taşıyıcısı ve manevî hakikatlerin birer aynası olarak değerlendirmeyi gaye edinmiştir. Sıvıların; hayatın kaynağı (ma-i main) oluşundan, helâkin vasıtası (tufan) oluşuna; şifa (bal/süt) verici niteliğinden, azap (hamîm/gassâk) verici fonksiyonuna kadar geniş bir çerçevede incelenmesi, Kur'an'ın varlık tasavvurunu ve insan hayatına yüklediği anlamı bütüncül bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu temel gaye doğrultusunda, çalışmanın ulaşmak istediği hedefler ilk olarak kavramsal haritanın çıkarılması: Kur'an'da geçen tüm sıvı isimlerini tespit ederek, her bir sıvının (örneğin; *mâ, leben, dem, hamr, gıslîn*) lügat ve ıstılah manalarını incelemek; bu kavramların Arap dilindeki kök anlamlarından yola çıkarak Kur'anî bağlamdaki yerini belirlemektir. Ek olarak bağlam ve Nüzul Ortamının Tahlili: Sıvıların zikredildiği ayetlerin siyak-sibak bütünlüğünü, nüzul sebeplerini ve tarihsel arka planını dikkate alarak; ilgili ayetin hukuki (ahkâm), ahlaki veya itikadi bir mesaj taşıyıp taşımadığını ortaya koymaktır. Özellikle suyun ve diğer sıvıların Mekkî ve Medenî surelerdeki kullanım farklılıklarını analiz ederek, üslup özelliklerini belirlemektir. Tüm bunlarla birlikte mukayeseli tefsir analizi yapmaktır. Böylece klasik tefsir birikimi (Taberî, Zemahşerî, Râzî vb.) ile modern dönem tefsir çalışmalarını (Elmalılı, Mevdûdî, Seyyid Kutub, Said Nursi vb.) karşılaştırarak, müfessirlerin sıvılara dair yorumlarındaki benzerlikleri ve metodolojik farklılıkları analiz etmektir. Böylece rivayet ve dirayet tefsirlerinin konuya yaklaşımını sentezlemektir.

Dünya-Ahret Bütünlüğünün İnşası: Dünya hayatındaki sıvıların (yağmur, nehir, süt) ahiret hayatındaki karşılıklarını (Kevser, Selsebil, Zakkum suyu) irdeleyerek; Kur’ân’ın sıvı metaforu üzerinden kurduğu dünya-ahiret dengesini gözler önüne sermek. Dünyadaki suyun “imtihan”, ahiretteki suyun ise “mükâfat” veya “ceza” boyutunu ilişkilendirmek de hedeflerimizden biridir. Yanı sıra İlâhî Hikmet ve Ahlaki Boyutun Keşfi: Sıvıların fiziksel özelliklerinden (temizleyicilik, akışkanlık, yakıcılık) yola çıkarak, bu özelliklerin insanın manevi arınması (tezkiye) veya kirlenmesi (ric/şirk) üzerindeki etkilerini yorumlamak mesela, gözyaşının tövbe ile, şarabın gaflet ile, sütün fitrat ile olan ilişkisini Kur’ânî bir bakış açısıyla temellendirmek de bu hedeflerden biridir. Nihai olarak bu tez, “sıvı” kavramı üzerinden Kur’ân’ın evren, insan ve Allah tasavvuruna dair yeni ve derinlikli bir okuma biçimi geliştirmeyi; tefsir literatürüne, konuyu sadece fıkhi veya bilimsel değil, aynı zamanda ahlaki ve ontolojik boyutuyla ele alan tematik bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

III. Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırmada, konunun tabiatına ve tefsir disiplininin gerekliliklerine uygun olarak nitel araştırma yöntemi esas alınmış ve doküman incelemesi tekniği uygulanmıştır. Çalışmanın ana eksenini Kur’ân-ı Kerîm ayetleri oluşturduğundan, öncelikle *el-Mu’cemü’l-Müfrehes* ve ilgili lügat kitapları taranarak; su, süt, kan, şarap, bal, irin ve benzeri sıvı türlerini ifade eden kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramların geçtiği ayetler, “Konulu Tefsir” (Mevdû’î Tefsir) metodolojisi çerçevesinde bir araya getirilmiş, nüzul sıraları ve konu bütünlükleri gözetilerek tasnif edilmiştir.

Verilerin analizinde üç aşamalı bir yol izlenmiştir. İlk olarak, içerik ve semantik analiz yapılarak, ilgili kavramların etimolojik kökenleri Rağıb el-İsfahânî’nin *el-Müfredât*’ı, İbn Manzur’un *Lisânü’l-Arab*’ı gibi temel kaynaklardan incelenmiş; kelimelerin kök anlamları ile Kur’ânî bağlamdaki (siyak-sibak) kullanım alanları arasındaki ilişki irdelenmiştir. İkinci aşamada, tematik analiz devreye girmiştir. Ayetlerin nüzul ortamları dikkate alınarak, sıvılara yüklenen “rahmet”, “azap”, “temizlik”, “imtihan” ve “ibret” gibi sembolik anlamlar kategorize edilmiştir. Bu sayede, sıvıların sadece biyolojik birer madde olmadığı, aynı zamanda itikadi ve ahlaki birer mesaj taşıyıcısı olduğu ortaya konulmuştur.

Üçüncü ve çalışmanın omurgasını oluşturan aşama ise karşılaştırmalı tefsir (mukayese) yöntemidir. Bu safhada, Taberî, Kurtubî, Zemahşerî, Fahreddin er-Râzî gibi

klasik dönem müfessirlerinin rivayet ve dirayet ağırlıklı görüşleri ile Elmalılı Hamdi Yazır, Seyyid Kutub, Mevdûdî ve Said Nursi gibi çağdaş dönem müfessirlerinin yorumları mukayeseli olarak ele alınmıştır. Müfessirlerin görüşleri arasındaki nüanslar analiz edilerek, zamanlar arası yorum farkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmada, sadece nakilci bir yaklaşım sergilenmemiş; suyun döngüsü, sütün oluşumu, balın şifa verici özelliği gibi konularda modern bilimin verilerine de yer verilerek disiplinler arası bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Elde edilen tüm veriler, tümevarım yöntemiyle sentezlenerek, sıvıların Kur'an'daki teolojik ve ontolojik yerine dair genel ve özgün bir sonuca varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA DÜNYA HAYATINA DAİR SIVILAR

1.1 Her Canlı Varlığın Kaynağı Su

ماء (Mâ): Su anlamını taşır. Kur'an-ı Kerim'de, وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا “Gökten tertemiz su indirmişizdir”¹ şeklinde geçer. “Mâ” kelimesinin çoğul hali emvah (أَمْوَاهُ) veya miyâh (مِيَاهُ) şeklinde adlandırılır. Ayrıca, (مُؤِيَّة) kelimesi ise “küçük su” anlamında kullanılır. Burada, kelimenin sonundaki ‘ha’ harfi düşürülmüş ve ‘vav’ harfi ‘elife’ dönüşmüştür.” بِئْرِ مِيَّهَةٍ وَمَاهَةٍ suyu bol olan kuyu, أَمَاءَ الرَّجُلِ ve أَمَاهِي adam suya kavuştu, demektir.²

Kur'an-ı Kerim'de suyun tanımı sayılabilecek bütün bir ifade tespit edilmemiştir.³ Ancak Araplar, suyun saflığı ve berraklığı için aynaya “مَائِيَّةٌ” adını vermişlerdir; çünkü ayna sanki üzerinde su akıyormuş gibi görünür. Aynı kelimeyi beyazlığı nedeniyle ak inek için de kullanmışlardır. Ayrıca, olgunlaşıp sulanan hurma ve üzüm için “تَمَوَّةُ تَمَرِ النَّخْلِ وَالْعَنْبِ” derler; olgunlaşıp rengi güzelleşen ve suyu dışına sızan üzüme ise “تَمَوَّةُ الْعَنْبِ” denir.⁴

Kur'an-ı Kerim'de ماء “Mâ” lafzı 63 ayette geçer.⁵

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“Gerçeği inkâr edenler, göklerle yerin başlangıçta bir bütün olduğunu ve bizim onları birbirinden ayırdığımızı hiç fark etmediler mi? Bununla birlikte, canlı olan her şeyi sudan yarattığımızı da görmüyorlar mı? Halen inanmayacaklar mı?”⁶

Tüm canlılar sudan meydana gelmiştir. Zamahşeri canlıların suya olan ihtiyacından dolayı, “sudan yarattığını” aktarır.⁷

¹ 25/Furkan 48.

² er-Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra, 2010), "M-a-a", 1023.

³ İlhami Günay, “Kur'an-ı Kerim'in Dünya Hayatıyla İlgili Ayetlerinde Su”, *İSAM Dergisi* 2 (2016), 4.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Aliyyu'l-Kebir vd (Dâru'l-Meârif, ts.), 4302,4303.

⁵ 2/Bakara 22, 74, 164; 4/Nisa 43; 5/Maide 6; 6/En'am 99; A'raf 50,57; 8/Enfâl 11; 10/Yunus 24; 11/Hud 7,43,44; 13/Rad 3,4,17; 14/İbrahim 16,32; 15/Hicr 22; 16/Nahl 10,65; 18/Kehf 29,41,45; 20/Ta-Ha 53; 21/Enbiya 30; 22/Hac 5,63; 18/Mü'minûn 18; 24/Nur 39, 45; 25/Furkan 48,54; 27/Neml 60; 28/Kasas 23; 29/Ankebut 63; 30/Rum 24; 31/Lokman 10; 32/Secde 8,27; 35/Fatır 27; 39/Zümer 21; 41/Fussilet 39; 43/Zuhruf 11; 47/Muhammed 15; 50/Kaf 9; 54/Kamer 11,12,28; 56/Vakıa 31,68; 67/Mülk 30; 67/Hakka 31; 72/Cin 16; 77/Mürselat 20; 78/Nebe 14; 79/Naziat 31; 80/Abese 25; 86/Tarık 6.

⁶ 21/ Enbiya 30.

1.2 Arş'ın Su Üzerine Oluşu

Enbiya 30. ayete göre, yer ve gök birbiriyle birleşikti. Allah emir verdi ve yer ile gök birbirinden ayrıldı. Yedi kat sema (gökyüzü) meydana geldi. Ancak kâfirler, bu sanatını görmelerine rağmen Allah'ın tevhidini kabul etmezler.⁸ Yer ve gök, Allah'ın kudretiyle ayrılmıştır.⁹

İbn-i Abbas (v. 687, h.68), Hasan (v. 21/642) Dahhak (v. 125/742), ve Katade (v. 117/735), şöyle demişlerdir: “Gökler ve yer, başlangıçta tek bir bütün halinde birbirine yapıştı. Yüce Allah, bunlar arasına hava koyarak onları birbirinden ayırdı.” Ka'b (v. 32/652) ise şöyle demiştir: “Allah, gökleri ve yeri birbirinin üstünde yarattı. Ardından aralarına bir rüzgâr yaratıp, bu rüzgâr ile onları birbirinden ayırarak uzaklaştırdı. Son olarak gökleri yedi kat, yeri ise yedi tabaka olarak yarattı.”¹⁰ Farklı bir görüş de Allah su buharına emrederek yükseldi. Ondan yedi semayı yarattı. Böylece biri diğerinden ayrıldı. “Biz onları ayırdık”¹¹ buyruğu böyle anlatılır.¹²

Çağdaş müfessirler ise bu ayeti yorumlarken, kâinatın oluşumunun tek bir kütleden parçalara ayrılarak, uzay boşluğunda genişlediğini ifade ederler.¹³

Bilim insanları, evrenin çok yoğun ve sıcak bir noktadan başlayarak genişlemeye başladığını ifade eder. Bu modele “Büyük Patlama” (Big Bang) şeklinde adlandırılır. Evrenin genişlemesiyle zamanla madde yoğunlaştı, gaz ve toz bulutları (nebula) oluşmaya başladı. Bu bulutlar kütleçekim etkisiyle büzüşerek yıldızları, gezegenleri ve galaksi sistemlerini oluşturdu.¹⁴ Zeki Yıldırım şöyle söyler: Kur'an'a göre gökler ve yerler bitişik iken, Allah aralarını büyük bir patlama (Bing Bang) ile ayırdı. Bilim insanları, evrenin kütlesi belirli bir eşik değerine ulaştığında, yerçekimi kuvvetlerinin genişlemeyi durduracağını, bunun sonucunda evrenin kendi içine doğru büzölmeye

⁷ Zamahşerî, *el-Keşşâf*, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun vd. (Fatih, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 4/428.

⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 3/58.

⁹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya Kerim Aytekin (İstanbul, 1996), 7/19.

¹⁰ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l- Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul, 1998), 1/481.

¹¹ 21/Enbiya 30.

¹² Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir* 3/56.

¹³ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri* (İstanbul, 2014), 14/55-57.

¹⁴ “https://youtu.be/4npp12fnk_4?feature=shared”, haz. Cengiz Çalışkan, (Erişim 12.02.2024).

başlayacağını ve yüksek sıcaklık ile yoğunluk nedeniyle büyük bir çöküş (Big Crunch) sürecine gireceğini öngörmektedirler.¹⁵

“Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz.”¹⁶

“Su tüm canlı türlerinin çıktığı ilk ortamdır. Hayatın tekâmül etmesine vesile olan sıvı, yalnızca sudur. Hayvansal-bitkisel her canlının temelini oluşturan hücrenin büyük bir kısmı veya tamamı sudan müteşekkildir.”¹⁷ Ebü’s-Suûd (v. 1524) ise “*Biz canlı olan her şeyi sudan yarattık*”¹⁸ ifadesini, biyolojik hayatın kaynağı olmanın ötesinde, bütün varlıkların başlangıç maddesi olarak yorumlar.¹⁹ Suyun başındaki “أل” istigrak anlamı hamledildiğinde anlam “her canlıyı her bir sudan yarattık” şeklinde olur.²⁰

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

“O, gökleri ve yeri altı evrede yarattı; o sırada Arş’ı su üzerindeydi. Amaç, hanginizin amelinin iyi olacağını sınamaktı. Ne var ki, “Öldükten sonra mutlaka diriltileceksiniz” dersin, inkâr edenler buna karşılık açıkça “Bu düpedüz bir aldatmaca!” derler.”²¹

Ebü Müslim el-İsfahanî (v.322/934) “...Arş su üstünde idi” ayetinin anlamını Allah’ın gökleri suyun üstünde bina etmesi şeklinde beyan etmiştir.²² İbn Abbas, “Arş, tahttır su üstünde iken su da havanın üstünde olduğunu” söylemiştir.²³ Yani suyun yaratılması yer, göğün yaratılmasından öncedir.²⁴ İlk insan su ile toprağın karışımından yaratılmıştır. Dolayısıyla su insandan önce yaratılmıştır.²⁵ Maturidi (ö.333/944) (على)

¹⁵ Zeki Yıldırım, “Enbiya 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2013).

¹⁶ 51/Zâriyât 47.

¹⁷ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal ve Tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 2/651,652.

¹⁸ 21/Enbiya 30.

¹⁹ Ebü’s-Suûd Efendi, *İrşâdü’l-‘Akl’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beyrut: Dârü İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.), 3/632.

²⁰ İsmail Hakkı Bursevi, *Muhtasar Ruhü’l-Beyan Tefsiri* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), 8/259.

²¹ 11/Hud 7.

²² Fahrettin er-Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Ğayb*, çev. Suat Yıldırım, vd., (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 12/50.

²³ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir* (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2011), 3/80.

²⁴ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul, 1998), 9/19.

²⁵ Mehmet Şefik Bilik, “Kur’an’da Su ve Hayat”, *Feyz Dergisi* 368 (2022), 58.

“alâ” harf-i cerrine (عن) “...den, ...dan” anlamı vererek, Allah mülkünü sudan ortaya çıkardığını ifade eder. Ona göre her şeyin zuhuru ve vücuda gelmesi “su” ile olmuştur.²⁶

1.3 Esir/Ether İddiaları

Ether (esir) kavramını, 19 yüzyılda bazı fizikçiler tarafından ışığın boşlukta yayılmasını açıklama amacıyla öne sürülmüş bir teoridir. Nikola Tesla (1856-1943) gibi bilim insanları etherin varlığını savunmuş, fiziksel olayların temelinde bu görünmez ortamın bulunduğunu ifade etmiştir. James Clerk Maxwell (1831-1879) ise elektromanyetik dalgaların statik bir ether içinde yayıldığını savunarak bu görüşe katıldığını ifade etmiştir.²⁷

Said Nursi’ye (1878/1960) göre, yaratılışın ilk merhalesinde Cenâb-ı Hak esîr maddesi adı verilen latif bir cevheri yaratmıştır.²⁸ Bu madde, varlıkların arasına nüfuz eden, akıcı ve ince yapısıyla adeta “suyun suyu” niteliğinde kabul edilmiştir.²⁹ Zira burada kastedilen “su”, maddî sudan ziyade, varlıkların ilk hamurunu oluşturan bu latif esîr cevheridir.³⁰ Bu esîr maddesi yaratıldıktan sonra, Allah Teâlâ’nın kudretiyle yoğunlaşarak bir kısmı buhara, bir kısmı sıvıya, oradan da köpüğe dönüşmüştür. Bu köpükten yedi kat yer küreleri şekillenmiştir.³¹ Esîrin bu dönüşüm süreciyle hem göklerin hem de yerin özü hazırlanmış, ardından yeryüzü, kabuk bağlayarak daha erken bir tasallüb (katılma) evresine girmiştir.³² Bu sebeple, maddî teşekkülü bakımından yer küre, göklerden daha önce ortaya çıkmış sayılır.³³ Lakin yeryüzünün yaşanabilir hâle gelişi, semâvî düzenin tamamlanmasından sonra mümkün olmuştur.³⁴ Her ne kadar modern fizik bu esir kavramını kabul etmiyorsa da Said Nursi Hud 7. ayetindeki “su” kavramını “esir maddesi” olarak tefsir eder.³⁵ Ona göre suyun üç hâline dönüşebilmesi gibi esir maddesinin de yedi hale dönüşerek yedi tabaka semada kendine özgü bir madde şeklinde tebeddül olabileceğini ifade eder.³⁶ Çünkü ona göre bu özel sıvı, bütün maddelerin membaı, ilk yaratılan unsur olduğunu kabul edilmiştir. Evrenin tüm

²⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 7/152.

²⁷ Tombe, Frederick David, “Tesla on the Aether and the Implications”, *ResearchGate* (2022), Çev. Kadir Demir. (Erişim 25.02.2025)

²⁸ Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Sözler Neşriyat, 2016), 588.

²⁹ Said Nursi, *Şualar* (İstanbul, 2016), 496.

³⁰ Said Nursi, *Sözler*, 588.

³¹ Said Nursi, *Şualar*, 497.

³² Said Nursi, *Sözler*, 589.

³³ Said Nursi, *Şualar*, 497.

³⁴ Said Nursi, *a.g.e.*, 498.

³⁵ Said Nursi, *Asa-yı Musa* (Sözler Neşriyat, 2018), 25; Said Nursi, *Sözler*, 392.

³⁶ Said Nursi, *Şualar*, 498.

boşluğunu bu atom altı parçacıklara kaynaklık teşkil eden esirden meydana getirdiğini ifade etmiştir.³⁷

Modern bilim de evrenin oluşma sürecini farklı terimlerle benzer anlamlarda açıklar. Evrenin başlangıcında var olan bir enerji-madde bulutunun zamanla yoğunlaşıp, sıcak gazlar ve ateşli sıvılar meydana getirdiği; bunların soğuyup katılaşarak gezegenleri oluşturduğu anlatılır. Bu açıklama, şer’i rivayetlerdeki esîr merkezli yaratılış tasviriyle uyum arz eder. Her iki yaklaşım da başlangıçta tek bir özün, yani esîr veya temel madde cevherinin, farklı merhalelerden geçerek gökleri ve yeri meydana getirdiğini kabul eder.³⁸

Bu itibarla, Kur’an’daki yaratılışla ilgili ayetlerdeki farklı ifadeler –meselâ yerin önce yaratıldığı, göklerin önce yaratıldığı veya ikisinin birlikte yaratıldığı yönündeki ifadeler– yaratılışın farklı safhalarına işaret eder. Eğer mesele esîr maddesi ekseninde ele alınırsa, bu âyetlerin tamamı birbirini tamamlayan açıklamalar olarak okunabilir. Böylece, zahiren farklı gibi duran bu ifadeler, derinlikli bir tefekkürle anlamlı ve tutarlı bir bütün hâline gelir.³⁹

1.3.1 س ب ح (S-b-h)

س ب ح Kökü Arapçada hem suda hem havada akıcı ve hızlı hareket etmeyi ifade eder; buradan yola çıkarak yıldızların yörüngedeki akışı, atların koşusu ve insanın gündüz meşguliyetleri için mecazî biçimde kullanılır. Bu kökten türeyen tesbih, Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih etmeyi ve kökünde O’na yönelik her tür ibadette gönlün, sözün ve fiilin süratle yönelmesini ifade eder. Kur’an’da göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin Allah’ı kendilerine has bir dille tesbih ettiği bildirilir; insanların idrak edemediği bu tesbih, onların hem yaratılış hâlleriyle hem de iradî yönelişleriyle gerçekleşir. Sübhân ise, Allah’ın yüceliğini ve kusursuzluğunu vurgulayan bir mastardır; tıpkı “Sübbûh” ve “Kuddûs” gibi ilahî isimler de O’nun mutlak kemâlini ifade eden nadir ve özel kullanımlardandır.”⁴⁰

كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

³⁷ Said Nursi, *Sözler*, 589.

³⁸ Thomas S. Kuhn, *Kozmolojik Düşüncenin Yapısı*, çev. Erdem Gökyaran (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 45-47.

³⁹ Fazlur Rahman, *Major Themes of the Qur’an* (Chicago: University of Chicago Press, 2009), 10-11; Seyyid Hüseyin Nasr (ed.), *The Study Quran: A New Translation and Commentary*, (New York: HarperOne, 2015), 781-784.

⁴⁰ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “S-b-h”, 475.

“... Her biri, kendileri için belirlenen yörüngede yüzüp gider”⁴¹

Fen ve hikmet gösteriyor ki gökler, sanıldığı gibi sonsuz ve başıboş bir boşluk değildir. Bilakis esîr diye tarif edilen, kuvvetlerin yayılmasına zemin olan bir maddeyle doludur.⁴² Yine gözlemler ve fizik kanunları ortaya koyuyor ki yıldızların cazibe ve itme kuvvetleriyle bağlı kalması, ışık, sıcaklık ve elektriğin âlemde yayılabilmesi, bu görünmez dokunun varlığına dayanır. Böylece sema hem tabakalarıyla yaratılmış bir düzen hem de içinde kuvvetleri taşıyan bir deniz gibidir. Bu yüzden yıldızlar o sema denizinde adeta balıklar gibi hareket ederken, gökler de Allah’ın kudretiyle yönelen büyük bir gemi misali akıp gider; boşlukta rastgele duran değil, vazifelerle dolu, canlı bir âlem olarak varlıklarını devam ettirirler.⁴³

2014’te yapılan bir çalışmada uzay-zaman dokusunun aslında sıvı benzeri özellikler gösterebileceğini öne sürülüyor. Buna göre evrenin tamamı görünmez bir “kozmetik sıvı” ile dolu; tıpkı suyun H₂O moleküllerini çıplak gözle göremememiz gibi, bu sıvının da bileşenlerini doğrudan fark edilemez. Gezegenlerin, yıldızların ve tüm maddelerin sanki bu görünmez sıvı içinde yüzüyormuş gibi davranmasının nedeni de bu. Hesaplamaları, uzayın neredeyse sıfıra yakın akmaazlığına sahip bir süper akışkan (superfluid) gibi davrandığını ifade edilir.⁴⁴

1.4 Canlıların Yaratılışı ve Biyolojik Sıvılar

وَاللّٰهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ بَطْنٍ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَىٰ أَرْبَعٍ
يَخْلُقُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللّٰهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ve Allah, bütün canlı varlıkları sudan yaratmıştır. Onlardan kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayakla yürür, kimi de dört ayak üzerinde hareket eder. Allah, dilediği şekilde yaratma kudretine sahiptir; şüphesiz O’nun gücü her şeye kadirdir.”⁴⁵

Hayvanlar aynı maddeden yaratılmış olmasına rağmen, organları, güçleri, şekilleri, tepkileri, hayattaki rolleri, yeme şekilleri ve mahiyetleri, yaşam alanları, renkleri, doğayla etkileşimleri, farklı farklı olduğunu ayet belirtmektedir.⁴⁶

⁴¹ 36/Yasin 40.

⁴² Said Nursî, *Lem’alar*, (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat,2018.), 67.

⁴³ Said Nursî, a.g.e., 67.

⁴⁴ Stefano Liberati ve Luca Maccione, *Astrophysical Constraints on Planck Scale Dissipative Phenomena*, *Physical Review Letters*, cilt 112, makale 151301, 2014, Çev. Kadir Demir.

⁴⁵ 24/Nur 45.

“Her canlıyı sudan yarattık” sözünde kastedilen, hayvanların cinsleri, suyun cinsinden yaratılmıştır.⁴⁷ Bu ayette Allah’ın sudan kastı nutfedir.⁴⁸ Her canlı kendi mahiyetine has genetik bir kod sıvıyla neslini devam ettirmektedir.

Nesefî (v.710/1310) Allah’ın yarattığı ilk şeyin ‘su’ olduğunu söyler. “Ondan ateşi, rüzgârı ve çamuru⁴⁹ yarattı. Çamurdan da Âdemi ve hayvanları yarattı” der.⁵⁰

1.4.1 İnsanın Yaratılışı نطف (N-d-f)

“Nutfe” kelimesi, saf su, erkeğin eril suyu manasındadır. ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ. “Sonra onu emin ve sağlam bir karargahta nutfe haline getirdik.”⁵¹ Sabaha kadar yağmur yağan geceyi ifade eder. نَاطِفٌ ‘Akıcı sıvı’ anlamında kullanılır. Damlaya da مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْلَى وَأَنَّهُ خَلَقَ⁵² Falandan iyilik damlamaktadır.⁵³ الرِّجَالُ مِنَ الْمَرْؤَةِ: “Doğrusu, atıldığında meniden erkek ve dişiye, iki çifti yaratan O’dur.”⁵⁴ قَالَ لَهُ⁵⁵ “Onu meniden halk edip aşamalarla ona şekil vermiş”⁵⁶ “Karşılıklı konuşan arkadaşları ona hitaben: Sen, dedi, seni topraktan, sonra nutfeden (spermadan) yaratan, daha sonra seni bir adam biçimine sokan Allah’ı inkâr mı ettin?”⁵⁷

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

“O insan ki, nutfeden yaratılmıştır; ama zamanla Rabbine karşı açıkça düşman olan biri hâline gelir.”⁵⁸

İnsanı bir damla sudan yaratan Allah, kulunun üzerindeki nimetini ve sanatının inceliğini hatırlatır. İnsanı embriyodan başlayarak en güzel sûrette ve kıvamda yaratan Allah, kulundan O’nu tanımayı, bilmeyi ve O’na yönelmeyi talep eder.

⁴⁶ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir*, (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2011), 3/162.

⁴⁷ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, çev. Ömer Faruk Haznedaroğlu Şerafettin Şenaslan (İstanbul: Ravza Yayınları, 2019), 7/351.

⁴⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et Taberî, *Taberî Tefsiri*, 11/722.

⁴⁹ 7/A’raf 14; 17/İsra 61; 37/Saffat 11; 55/Rahman 14.

⁵⁰ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/351.

⁵¹ 23/Mu’minun 13.

⁵² er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “N-d-f”, 1066.

⁵³ 53/Necm 45,46.

⁵⁴ 80/Abese 19.

⁵⁵ 18/Kehf 37.

⁵⁶ 16/Nahl 4.

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَرْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ

“Allah sizi önce topraktan, sonra nutfeden; ardından da sizi erkekli dişili çiftler olarak yaratmıştır. Bir kadının hamile kalması da doğum yapması da ancak O’nun bilgisi dâhilindedir. Kimin ömrü uzatılır, kimininki kısaltılırsa, hepsi Levh-i Mahfûz’da yazılıdır. Hiç kuşkusuz, bu Allah için pek kolaydır.”⁵⁷

Allah insanı cansız topraktan mükemmel bir şekilde yaratmıştır. Neslini ise nutfeden yaratarak çoğaltmıştır. Üreyen iki cinsten oluşan canlının ne kadar yaşayacağı, Allah tarafından Levh-i Mahfûz’da belirlenmiştir.⁵⁸ Allah, her dişinin neye gebe kaldığını ve rahimlerdekilere neyi eksik neyi arttırdığını bilir. Çünkü O’nun katında her şey belirli bir ölçüye göredir.⁵⁹ Neticede, yaratma fiili Allah’ın kudretinin bir delili olarak ön plana çıkmaktadır.

وَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَا خَلَقْتَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ

“İnsan, onu bir nutfeden yarattığımızı görmezden mi geliyor ki; sonra dönüp apaçık bir düşman kesiliyor.”⁶⁰

Allah insanı bir nutfeden yarattığımız hâlde, bazıları O’na karşı düşmanlık göstermektedir. Özellikle Peygamber (sas) ile tartışırken, ölüm sonrası hayatı inkâr ederek karşıtlıklarını açıkça belirtmişlerdir.”⁶¹

وَمِنْكُمْ مَنْ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِيَکُونُوا شُيُوخًا يُتَوَقَّى مِنْ قَبْلِ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

“O Allah ki sizi önce topraktan, ardından nutfeden, sonra rahimde tutunan bir embriyodan yaratmıştır. Daha sonra sizi bebek olarak dünyaya getirir; büyür, olgunluk çağına ulaşır ve nihayet yaşlanırsınız. İçinizden kimileri bu dönemleri tamamlamadan, daha önce vefat eder. Tüm bu safhalar, belli bir vakitte erişmeniz ve düşünüp akıl etmeniz için düzenlenmiştir.”⁶²

Allah, Hz. Âdem’i topraktan yarattıktan sonra insanı bir damla sudan var etmiştir. İnsan anne karnından bir bebek olarak dünyaya gelir; büyür, erişkinlik yaşına

⁵⁷ 35/Fatır 11.

⁵⁸ 36/Yasin 12.

⁵⁹ 13/Rad 8.

⁶⁰ 36/Yasin 77.

⁶¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/61,62.

⁶² 40/Mü’min 67.

ulaşır, ihtiyarlayıp vefat eder. Bu, hayatın tabii bir durumdur. Fakat Allah'ın takdiriyle kişinin eceli geldiğinde ister anne karnında ister gençlik ya da ihtiyarlık döneminde olsun, Allah onun ruhunu kabzeder.⁶³

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن ثَرَابٍ ثُمَّ مِّنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِّنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِنَبْلُغَنَّ أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مَن بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِن كُلِّ رَوْحٍ بِهِجٍ

“Ey insanlar! Eğer öldükten sonra dirilmenin hakikatinden şüphe ediyorsanız, bilin ki sizi nasıl yarattığımızı düşünün: Önce topraktan, ardından nutfeden, sonra pıhtılaşmış bir kandan ve nihayetinde şekillenmiş ya da henüz şekillenmemiş bir çiğdem et parçasından var ettik. Size kudretimizi göstermek için böyle yaptık. Dilediğimiz vakitte sizi annelerin rahimlerinde barındırır, sonra sizi birer bebek olarak dünyaya getiririz. Derken büyür, olgunluk çağına erişirsiniz. Kiminiz genç yaşta hayatını kaybeder, kiminizse ömrün en zayıf, en çaresiz dönemine ulaşır; öyle ki bir zamanlar bildiği her şeyi unuttur hale gelir. Yeryüzüne bakarsın, kupkuru, cansızdır. Ama üzerine yağmur yağdırdığımızda kıpırdanır, kabarır ve her türden güzel bitkiyi çiftler halinde yeşermeye başlar.”⁶⁴

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِّنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Gerçek şu ki, insanı az miktarda karışık bir sıvıdan yarattık ve onu imtihana tabi tutacağız. Bu sebeple ona işitme ve görme kabiliyeti verdik.”⁶⁵

1.4.2 منى (M-n-y)

“Takdir etmek” anlamına gelir. Zihayatın kendisiyle takdir edildiği/yoktan var edildiği maddeye de منى denir. İlahi bir kudretle henüz mevcut olmayanın meydana getirilmesini ifade eder. مَنِئَة Kavramı ise her canlı için takdir edilen ecel için kullanılır. İç dünyada değerlendirerek bir şeyi istemek ya da düşünmektir. Temenni genellikle tahmine dayalı olduğundan, yalan ağırlıklıdır.⁶⁶ أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِّنْ مَّيِّ يُمْنِي “O dökülen

⁶³ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/236.

⁶⁴ 22/Hac 5.

⁶⁵ 76/İnsan 2.

⁶⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “M-n-y”, 1017.

meniden ibaret az bir su değil miydi?”⁶⁷ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ: “Attığınız o meniye ne dersiniz?”⁶⁸

1.5 Gökten inen sular (yağış türleri ve kavramları)

وَلَيْنُ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ

“Andolsun, eğer onlara: ‘Semâdan yağmuru indirip de onunla arzı ölümünden sonra dirilten kimdir?’ diye sorsan, elbette ‘Allah’dır’ diyeceklerdir. Sen de de ki: ‘Hamd yalnız Allah’a mahsûstur.’ Lâkin onların ekserisi akıllarını istimal etmezler.”⁶⁹

Yemin olsun ki, eğer onlara, yani Mekke kâfirlerine: ‘Gökten suyu indirip onunla yeri ölümünden sonra ihyâ eden kimdir?’ diye sorarsan, elbette ‘Allah’dır’ diyeceklerdir. O hâlde sen de, onların bu ikrar ve itirâfı vesîlesiyle, şükret et. Çünkü onların ekserisi, Rabb-i Kerîm’in vahdâniyyetini, yani bütün kâinâtın tedbîr ve yaratılışının yalnız O’na mahsûs olduğunu akıl edip idrâk eylemezler.⁷⁰

Ayet, Mekke müşriklerinin inançtaki çelişkileri ortaya konmaktadır: Onlar, gökleri ve yeri yaratanın, gök cisimlerini düzene koyanın ve ölü toprağı diriltenin Allah olduğunu kabul ediyor; fakat aynı zamanda Allah’ı bırakıp putlara tapıyorlardı. Bu tutum hem hakikatten yüz çevirmek hem de akli kullanmamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla onların Allah’ı yaratıcı olarak sözle kabul etmeleri, pratikte bir değer taşımamaktadır. Çünkü dinini, peygamberini ve kitabını reddediyor, O’nun buyruklarını yok sayarak yaşamlarını sürdürüyorlardı. Ayetler sadece müşriklere değil, benzer davranışlar sergileyen bütün insanlara hitap etmektedir.⁷¹

Tevhid Allah’ın zatında ve fiillerinde tek olup, hiçbir ortağının olmamasıdır.⁷² İnsan fitraten inanma ihtiyacı duyar. Tevhid ise insanın inanma ihtiyacını tatmin eder. Zihindeki karmaşayı ortadan kaldırır. Allah’ın dışındaki ilahları reddeder.⁷³

⁶⁷ 75/Kıyame 37.

⁶⁸ 56/Vakıa 58.

⁶⁹ 29/Ankebut 63.

⁷⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/318.

⁷¹ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 4/284–285.

⁷² Berat Sarıkaya, *İbn Teymiyye’de Tevhid Anlayışı* (Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 27.

⁷³ Recep Çertel, *İhlâs Sûresi Bağlamında Tevhid (Mâtürîdî’nin Te’vilâtü’l-Kur’ân’ı Özelinde)* (Bingöl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 72,91.

Sadece Allah'ın varlığını ve kudretini kabul etmek gerçek iman için yeterli değildir. Zira gerçek iman için kalple de teslim olmak gerekir. Akıl vahyin rehberliğinde birleşmezse insan aklını kullanmamış olur. Allah'ı tanıyıp da O'na ibadet etmemek tevhidin hakikatinden uzak kalmaktır. Çünkü tevhid yalnız dille değil, amelle de tasdik ister. Allah'ın ayetiyle muhatap olmak sadece Mekke'li müşriklere değil, tüm insanlar bu uyarının kapsamındadır. İnsana düşen Allah'ın nimetlerini fark edip şükrederek O'nun emir ve yasaklarına uymaktır.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ

“Gözleriyle görmezler mi ki, biz yağmuru ölü toprağa indirir, onunla hem hayvanlarının hem de kendilerinin yiyeceği ürünler bitiririz. Hâlâ hakikati görmeyecekler mi?”⁷⁴

Cenâb-ı Hak, önce zararı ve faydayı kendi salahiyetinde olduğunu göstermek üzere yok etmeyi zikretmiş, ardından kudretine delil olsun diye diriltmeden bahsetmiştir. Bu bağlamda “cürüz” kelimesi bitkisiz, kupkuru ve kesilmiş arazi anlamına gelir; yani oranın suyu ve yeşilliği tükenmiş gibidir. Daha sonra Allah Teâlâ, “Onunla, hayvanların ve insanların bir kısmının yediği ekini çıkarmaktayız” buyurmuş, burada hayvanların insanlardan önce anılmasında bir sebebi vardır. Zira ekin öncelikle hayvanların temel gıdasıdır; insanlar ise çoğu kez gıdalarını hayvanlardan elde ederler. Neticede hayvan önce ekini, insan ise hayvanı tüketir. Bu durum, her canlıya yeme-içmenin kendi tabiatına mahsus olduğunu; insanın ise akıl nimetiyle, yeme-içmenin ötesinde ibadetle kemâle erdiğini gösterir. Ardından “Hâlâ da görmeyecekler mi?” buyrularak bu delilin gözle görülen bir gerçek olduğu vurgulanmıştır. Önceki ayette bahsedilen kavimlerin akıbeti ise ancak iştimize dayalı haberlerden ibarettir.⁷⁵

Kupkuru, cansız bir toprağa ansızın Allah'ın diriltici yağmuru iner ve birdenbire fişkırان yeşillikler o ölü zemini hayatla doldurur. Az evvel çorak olan yerde ekinler yükselir hem insanlar hem de hayvanlar ondan beslenir. Yağmurun toprağı diriltmesi, kalbi açar; insana hayatın coşkusunu, tazeliğini ve sevinçle dolu heyecanını tattırır. Böylece insan, sevgiyi, yakınlığı ve hayranlığı daha derinden hisseder; varlık âlemine hayat ve güzellik yayan ilahî kudreti, sanatkâr eli fark eder. Kur'ân-ı Kerîm, insan kalbini bazen musibet ve yok oluş sahnelerinde dolaştırır, ardından da böylesi hayat ve

⁷⁴ 32/Secde 27.

⁷⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Ğayb*, 18/223.

gelişim manzaralarıyla buluşturur. Amaç kalbi hem felaketin dehşetiyle hem de hayatın coşkunluğuyla terbiye etmek, şuuru alışkanlığın donukluğundan ve geleneğin uyuşukluğundan uyandırmaktır. Neticede varlık sahneleriyle hayatın sırları, olayların öğrettiği ibretler ve tarihin sunduğu apaçık deliller arasındaki perdeler kalkar.⁷⁶

Kur'an-ı Kerim temsil ve benzetmeler yoluyla zihni ve duyguyu aynı anda inşa etme yöntemine işaret etmektedir. Yağmur- toprak ilişkisi ile kalp- hayat ilişkisi arasında kurulan alaka, Kur'an'ın hem kevnî hem de insani boyutta ortaya koyduğu bir anlatımdır. Bu izahat idrakin monotonluktan ve sıradanlıktan sıyrılarak varlık alemindeki diriliş ve dönüşüm sahnesiyle yüzleştirme amacını taşımaktadır. Bireyi tefekkür ve bilinç boyutuyla yeniden inşa etmeyi gaye edinen ilahi mesajın pedagojik işlevini vurgulamaktadır.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفُلْكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرٍ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ

*Gökleri ve yeri yaratan Allah'tır. Size rızık olmak üzere gökten yağmur indirir ve onunla nice meyveler çıkarır. Gemilerin denizde yüzmesini buyuran da nehirleri hizmetinize veren de O'dur.*⁷⁷

Allah, benzersiz örneği ile gökleri ve yeri yoktan var eden, bulutlardan indirdiği su ile türlü meyveleri rızık verendir.⁷⁸ Bu âyet, Allah Teâlâ'nın tedbir ve hâkimiyetinin göklerde ve yerde olan her şeyi ihata ettiğini göstermektedir; çünkü O'nun ilmi bütün yarattıklarını kuşatmıştır. İnsanlara hitaben gökten yağmur indirip onunla türlü rızıklar çıkaran Allah, göklerin faydasını mesafenin uzaklığına rağmen yeryüzünün menfaatleriyle birleştirmiş, bununla da hikmetli bir idarenin ve kuşatıcı bir ilmin varlığına işaret etmiştir. Sert ve sağlam gökyüzüyle kalın ve ağır yeryüzünü, dalgalarıyla ürküten denizleri, akıp giden nehirleri, güneşi, ayı, geceyi ve gündüzü insana boyun eğdiren Allah'tır, bunda hem insanın şükre yönlendirilmesi hem de kudret ve hükümlerinin bir kanıtı vardır.⁷⁹

Allah'ın benzersiz örneği ile gökleri ve yeri yoktan var etmesi, kelami açıdan hudus deliline vurgu yapılıır. Alem hadis, Allah ise kadimdir. Yağmurun gökten inmesi, meyveleri beslemesi yalnızca fiziki bir gelişme değil, bununla birlikte Allah'ın

⁷⁶ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 8/263.

⁷⁷ 14/İbrahim 34.

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 9/557.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 7/585.

rububiyet ve tedbirinin bir göstergesidir. Göklerin faydalanması ile yerin istifade etmesi, Allah'ın ilminin ve hikmetinin bir araya geldiğine delildir. Aynı zamanda yaratılışın tesadüf olmadığını, bir hikmet ve düzen üzerinde olduğunu vurgular. Bu da gaye ve nizam delilidir. Bütün bu nimetlerden amaç, insanı şükre ve kulluğa yöneltmektir. O'nun kudretine istidlal ile birlikte ahlaki ve dini bir sorumluluk yüklemektedir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

*“Görmedin mi ki Allah gökten su indirdi de yeryüzü yemyeşil oluverdi. Bilaşüphe Allah Latîf'tir, Habîr'dir.”*⁸⁰

Allah, gece ve gündüzü yaratıp onların vakitlerini değiştirerek kudretine işaret ettiği gibi, gökten yağmur indirip yeryüzünü yemyeşil kılmasıyla da hem kudretini hem de nimetlerini göstermektedir. Bu ayet, Allah'ın hem diriltmeye kadir olduğuna hem de kullarına lütfkâr olduğuna kanıt olarak zikredilmiştir. Âlimler, “Görmedin mi?” ibaresini kimi zaman hakiki görme, kimi zaman haber verilme, kimi zaman da bilme anlamında açıklamışlardır. Yağmurun sürekli etkisini vurgulamak için fiil muzari kipinde gelmiştir. Ayetin sonunda Allah'ın “çok lütfkâr ve haberdar” oluşu, kulların maslahatlarını en ince şekilde bilip buna göre nimet vermesine işarettir. Bununla birlikte yerde ve göklerde olan her şeyi insana hizmet ettirmesi, onun rahmet ve ikramının bir başka göstergesidir. Böylece Allah'ın müstağni olduğu, nimetlerinin ise sırf lütuf ve ihsan maksadıyla verildiği anlaşılmaktadır.⁸¹

Cenâb-ı Hak, gökten yağmur indirip yeryüzünü yeşertmesi, denizlerde insana hizmet eden gemileri yüzdürmesi ve gök ile yer arasındaki hassas dengeyi korumasıyla kudretini göstermektedir. “Görmüyor musun?” hitabı ise, alışılmış gibi görülen bu olayların arkasındaki ilahî iradeye dikkat çekmek içindir. Buna rağmen, insan çoğu kez nankörlük eder, lakin her insan böyle değildir. Rabbine şükreden kullar da vardır. Burada özellikle, apaçık nimetleri görmezden gelme şeklindeki yaygın beşerî zaaf dile getirilmektedir.

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُشْتَبِهٍ أَنْظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

⁸⁰ 22/Hac 63.

⁸¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Ğayb*, 16/360,361.

“O, gökten suyu indirendir. Biz de onunla her çeşit bitkiyi yetiştiririz. Onlardan çıkan yeşillikten, birbirinin üstüne yığılmış taneler meydana getiririz. Hurma ağacının tomurcuğundan aşağıya sarkan salkımlar, üzüm bağları, zeytin ve nar çıkarırız. Bunların kimi birbirine benzer, kimi de farklıdır. Onların meyvesine, ürün verdiğinde ve olgunlaştığında bakın. Bila şüphe bunda, iman eden bir topluluk için ibretler vardır.”⁸²

Aynı yağmurla beslenip sulanmasına rağmen yeryüzünde sayılamayacak kadar farklı türde bitkilerin boy göstermesi, tabiatın en hayret verici manzaralarından biri olarak gözler önüne serilmektedir. Bu çeşitliliğin, şüursuz tabiatın veya kör tesadüfün bir ürünü olmadığı; bilâkis Allah’ın sanatı olduğu vurgulanmaktadır. Her birinde, iman eden gönüller için birer âyet mahiyetinde işaretler ve yaratıcıya götüren tecelliler bulunduğu dikkat çekilmektedir.⁸³

Katâde ve diğer müfessirler, zeytin ve nar misaliyle bitkilerin yaprak ve şekil bakımından benzerlik gösterdiğini, fakat meyvelerinde tat, renk ve koku itibarıyla sonsuz çeşitlilik bulunduğunu vurgulamışlardır. Bu çeşitlilik, aynı topraktan ve aynı sudan beslenmelerine rağmen ortaya çıkmakta ve Allah’ın kudretinin doğrudan tecellisini göstermektedir. İstikrar ve istidâ kavramlarıyla insanın sulb, rahim, dünya ve kabir arasında sürekli bir halden diğerine intikal ettiğini, varlıkta hem devamlılık hem de değişim kanununun ilâhî takdirle yürüdüğünü ifade edilir. Bitkilerin hayatındaki kök, gövde, yaprak, fotosentez, solunum ve hatta haşere yiyen bitkiler gibi mucizevî özellikler de bu hakikatin müşahhas delilleridir. Kısaca âyet hem insanda hem bitkilerde görülen bu farklılık ve tenasübün, tesadüfle açıklanamayacak derecede ilim, hikmet ve kudret sahibi bir Yaratıcı’ya işaret ettiğini bildirir.⁸⁴

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾

“Gökten üzerinize rahmet suyunu indiren O’dur. Ondan içeceğiniz vardır; yine o su ile hayvanlarınıza otlak, size de bitkiler bitirir. Allah o suyla size ekinler, zeytinler, hurmalıklar, üzümler ve türlü türlü meyveler bitirir. Şüphe yok ki bunda tefekkür eden bir topluluk için ibret vardır.”⁸⁵

⁸² 6/En’am 99.

⁸³ Karaman vd., Kur’an yolu, 2/445.

⁸⁴ İbn Kesîr, Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri, çev. Bedrettin Çetiner – Bekir Karlıağa (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008), 6/2760-2770.

⁸⁵ 16/Nahl 10,11.

Yeryüzündeki varlıklar içinde hayvanlardan sonra en kıymetlisi bitkilerdir. Allahuteala, hikmet sahibi bir yaratıcı olduğuna delil getirirken önce hayvanların faydalarına işaret etmiş, ardından bitkilerin hayret gösterici özelliklerini zikretmiştir. Gökten indirilen suyun içecek olarak insanlar ve bütün canlılara verilmesi, hayatın devamı için vazgeçilmez bir nimettir. Aynı suyla biten otlar hayvanların gıdası olurken, ekin, zeytin, hurma ve üzüm gibi mahsuller de insanların rızkı kılınmıştır. Bununla birlikte hem hayvanî hem de nebatî gıdaların kaynağı olarak yağmur gösterilmiş, her iki gıda türünün de insanın hayatında tamamlayıcı rol oynadığı vurgulanmıştır. Bitkinin topraktan filiz vermesi, kök salması, yaprak ve meyveye dönüşmesi ise açıkça gösterir ki, bütün bu düzen tesadüf eseri değil, hikmet sahibi bir kudretin eliyle gerçekleşmektedir. İşte bu yüzden Kur’ân, bu hakikatleri “tefekür edecek kimseler için ibretler vardır” emri ile sonlandırarak, akıl sahiplerini düşünmeye davet etmiştir.⁸⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de yağmurun inişi, rüzgârların bulutları taşıması ve ölü toprağın canlanması sıkça zikredilerek ilâhî kudret hatırlatılır; zira tatlı suyun kaynağı yağmurdur ve hayatın devamı bu döngüye bağlıdır. İnsan ne kadar ilimde ilerlerse ilerlesin yağmurun inişini tam anlamıyla belirleyemez, yalnızca tahmin edebilir; çünkü onun kesin bilgisi Allah katındadır. Toprakta bitkilerin gelişmesi, minerallerin dönüşümü, ormanların ekosistemi ve yağmurun su döngüsündeki yeri, hep birlikte Allah’ın hikmet ve kudretine işaret eder.⁸⁷

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾

الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

“Ey insanlar! Sizleri ve sizden mukaddem gelenleri halk eden Rabbinize ibadet ediniz ki, takva derecesine erişip felâha nail olasınız. *Yeri sizin için bir döşek kılan, göğü ise bir bina gibi kuran, gökten su indirerek onunla size rızık olsun diye türlü mahsuller çıkarandır. O hâlde, siz de gerçeği bildiğiniz hâlde Allah’a ortak koşmayın.*”⁸⁸

İman esasları, kalpte ve zihinde yer eden prensiptir, lâkin onların kökleşip sebat bulması ve bir meleke haline gelmesi, ibadetle mümkündür. Zira ibadet, Allah’ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakınmaktır. Eğer imanî hükümler ibadetle

⁸⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Gayb*, 14/173-176.

⁸⁷ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 9-83-91.

⁸⁸ 2/Bakara 21,22.

beslenip kuvvet bulmazsa, aklî ve vicdanî seviyede kalır; bu da onların tesirini zayıflatır. İbadet yalnızca ahiret saadetine anahtarı değildir; aynı zamanda dünyevî düzen ve huzurun da teminatıdır. Hem ferdin hem toplumun olgunlaşmasına vesile olur. Bununla beraber, kul ile Rabbi arasında en şerefli bağlardan biridir ve insana manevî bir izzet kazandırır.⁸⁹

İbadet, yalnızca belli vakitlerde yerine getirilen şekilli bir kulluk değil; bilâkis hayatın bütününe sirayet etmesi gereken bir yaşayış tarzıdır. Kul, her sözünde ve fiilinde “Rabbim bu amelden razı mıdır?”⁹⁰ muhasebesiyle hareket etmelidir. Zira insanı yaratan, rızkını veren ve idaresi altında bulunduran yalnız Allah’tır. İbadete lâyık olan da ancak O’dur. Nitekim Kurtubî, ilgili ayeti şerh ederken Allah’ın insana, mahlûkâtın eline muhtaç olmadan yaşama imkânı verdiğini beyan eder.⁹¹ Hz. Peygamber’in “Kişinin sırtında odun taşıması, başkasına el açmasından daha hayırlıdır”⁹² hadisi de aynı hakikate işaret eder. Buradan hareketle, alın teriyle kazanılan her meslek ve sanatın bir nevi odun toplama kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Çünkü dünyevî hırslarla başkasına muhtaç olan kimse, farkında olmadan şirke giden yolun eşiğine yaklaşmış olur. Bu noktada müfessirin, savaş ve kıtlık zamanlarında toplumun rızık arayışında düşebileceği isyana ve Allah’tan gayrısını rızık verici telakki etme tehlikesine dikkat çekmesi, onun yalnızca ayeti açıklamakla kalmayıp aynı zamanda içtimai hayata yön verdiğini de gösterir. Yine, cehenneme odun olacak kimseleri zikrettikten sonra “Allah bizi o ateşin yakıtı olmaktan muhafaza buyursun” diye dua etmesi, müfessirin kendi nefsinin ve ümmetini terğib ve terhib üslûbuyla irşad ettiğine, okuyucuyu sakındırma ve yönlendirme gayesi güttüğüne delil teşkil etmektedir.⁹³

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَاسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

“Rüzgârları, yağmur getirecek şekilde gönderen Allah, gökten su indirir ve sizleri onunla sular. Bu suyun birikmesini ve depolanmasını sağlayan siz değilsiniz; her şey O’nun kudretiyle olur.”⁹⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de yağmurun inişi, insanın idrakine ve şükrüne vesile olacak şekilde tasvir edilmektedir. Nitekim rivayetlerde de bildirildiği üzere rüzgârlar, gök

⁸⁹ Bediüzzaman Said Nursi, *Risale-i Nur Külliyyatı* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2003) İşârâtü’l-İcâz, 193.

⁹⁰ 2/Bakara 207.

⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/496.

⁹² Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*, çev. Muhammed Züheyr b. Nasr (Beyrut: Dâr Tavku’n-Necât, 2001), “Büyû”, 15 (no. 2074).

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 1/490-500.

⁹⁴ 15/Hicr 22.

kubbede takdir olunan ölçü ile suyu alır ve bulutlara taşır; ardından Rad süresinde beyan buyurulduğu gibi, bulutlar ilahî emirle hareket ederek yağmuru istenen yerlere ulaştırır.⁹⁵ Bu aşamada rüzgârların, yalnızca göklerden gelen suyu değil, bitkilerin özsularını da taşıyarak bulutlara aktardığına işaret edilmiştir. Böylece insana, yağmurun kendi iradesiyle değil, doğrudan Allah'ın hazinelerinden lütuf buyurulmasıyla vücuda geldiğini hatırlatılır. Çünkü “onu hazinelerde tutan da siz değilsiniz” hitabı, rahmet kapılarının anahtarlarının yalnızca Allah'ın kudret elinde bulunduğu belirtmektedir.⁹⁶

Rüzgârın esmesiyle bitkilerin döllemesi, yağmurun yağmasıyla canlıların hayat bulması insana sıradan bir doğa döngüsü gibi görünse de aslında her biri Allah'ın kudret hazinesinden gelen ince ayarlı bir lütuf ve hikmettir. Buharın göğe yükselmesinden yoğunlaşma çekirdeklerinin oluşumuna, yağmur damlasının limit hızla yere inişine kadar her bir merhale, tesadüfe yer bırakmayacak kadar hassas bir düzen içerisinde işlemektedir. Bu düzeni idrak eden için her damla yağmur, her esen rüzgâr, her yeşeren dal birer “ayet”, yani Allah'ın varlığına işaret eden bir kanıttır. İnsanın, içinde yaşadığı bu mükemmel nizamı bayağılık perdesiyle görmezden gelmeyip, arkasındaki ilahî iradeyi fark etmesi hem tefekkürünü derinleştirir hem de şükrünü artırır.⁹⁷

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رَوْحَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ
النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾

وَفِي الْأَرْضِ قِطْعٌ مُتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنْوَانٌ وَغَيْرُ صِنْوَانٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاجِدٍ وَنُفْعِلُ
بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ فِي الْأُكُلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

“Yeri döşeyen, üzerine dağlar diken, nehirler akıtan, çeşit çeşit meyvelerden çift çift var eden O’dur. Geceyi gündüze bürüyen de yine O’dur. Hiç şüphe yok ki, bunlarda fikir edinen kimseler için apaçık deliller vardır.”⁹⁸

“Yeryüzünde yan yana duran kara parçaları, üzüm bağları, ekinler ve bir kökten çok gövdeli yahut tek gövdeli hurma ağaçları vardır. Tümü aynı su ile sulanır; fakat biz ürün bakımından kimini kimine üstün kıldık. Bilaşüphe bunda aklını kullanan kimseler için ibretler vardır.”⁹⁹

⁹⁵ 13/Rad 17.

⁹⁶ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 2/358.

⁹⁷ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 3/245-246.

⁹⁸ 13/Rad 3.

⁹⁹ 13/Rad 4.

Kur'an'da aynı suyla sulanıp aynı şartlarda yetişmelerine rağmen ürünlerin farklı olması, doğanın veya yıldızların etkisiyle açıklanamayacak kadar hikmetli bir yaratılışa işaret eder. Aynı su, aynı toprak ve aynı iklim şartlarına rağmen bazen tatlı, bazen ekşi; bazen beyaz, bazen siyah; bazen iri, bazen küçük ürünler ortaya çıkmaktadır. Bu hakikat, suyun tek başına doğal bir unsur olmadığını, tam aksine Allah'ın kudretiyle bitkilere değişik özellikler kazandırıldığını göstermektedir. Neticede su, mahlûkatın yaratılışındaki çeşitliliği ve Allah'ın kudretini gösteren en büyük kanıtlardan biri olmaktadır.¹⁰⁰

Kur'an'ın işaret ettiği üzere, yeryüzünde birbirine komşu toprak parçaları vardır. Kimisi tuzlu, kimisi kumlu, kimisi verimli yahut çoraktır. Aynı suyla sulanıp aynı güneşin etkisine maruz kaldıkları hâlde, bu topraklardan çıkan mahsuller tad, renk ve nitelik bakımından birbirinden farklıdır. Hatta bir tek salkımda bile tatlı ve olgun tanelerle birlikte ekşi ve kuru olanlar bulunur. Bu çeşitlilik, yıldızların etkisinden veya doğal nedenlerden ileri gelemmez. Bilakis, her şeyin farklı özelliklerle yaratılması, ancak irade sahibi ve kudretli bir Allah'ın takdiriyle mümkündür. İşte bu sebeple ayet, aklını kullananlar için kesin delillerin varlığına işaret etmektedir.¹⁰¹

Bu ayet, gökyüzündeki delillerden sonra nazarı yeryüzüne çevirerek Allah'ın kudretini gösterir: Yerin serilmesi sırf coğrafi bir zemin değil, insanın yaşamasına, üretmesine, medeniyet kurmasına elverişli ilahî bir düzenin tecellisidir. Dağların birer direk gibi yükselmesi, ovaların rahim gibi hayat taşıması, nehirlerin damarlar gibi yeryüzüne can taşıması, aynı sudan farklı tat ve renklerde meyvelerin bitmesi, bitkilerdeki erkek ve dişi şeklinde yaratılışı, hepsi Allah'ın kudret mührünü taşır. Yeryüzünün çöllerden ovalara, bağlardan dağlara kadar çeşit çeşit çehreye bürünmesi de bu hikmetin başka bir yönüdür. Sonuçta insan, arzı ibret nazarıyla seyrettiğinde hayatın rastgele değil, mukadder bir düzen üzere olduğunu görür ve bu idrak ona şükür borcu yükler.

1.5.1 مطر (M-t-r)

Yere dökülen su anlamına gelir. *يَوْمَ مَطِيرٍ مَاطِرٍ وَمُمْطَرٍ* Yağmurlu gün ya da yağışlı gün anlamındadır.¹⁰² *وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ* “Onların üzerine bir yağmur (gibi taş) yağdırdık. (Başlarına gelecekler konusunda) uyarılanların yağmuru ne kadar da

¹⁰⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 13/383-388.

¹⁰¹ a.g.e., 13/388-390.

¹⁰² er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “M-t-r”, 1004.

kötü idi!”¹⁰³ Bu ayet Lût kavminin kıssasını anlatır. Peygamberinin uyarısına işledikleri cinsi sapıklık günahından dolayı Allah’ın başlarına getirdikleri azaptan bahseder. وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ “Onların üzerine bir yağmur (gibi taş) yağdırdık. (Başlarına gelecekler konusunda) uyarılanların yağmuru ne kötüydü!”¹⁰⁴ Bu iki ayette geçen (meter) kelimesi Lût kavmiyle ilgili gökten başlarına yağdırılan musibet hakkındadır. Felaketten önce Hz. Lût ve ailesinin (eşi hariç), oradan ayrılması söylenmişti. إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ “Şüphesiz Rabbin katındaki (melek)ler O’na ibadet etmekten büyüklemezler. O’nu tespih ederler ve yalnız O’na secde ederler”¹⁰⁵ Mekkeli müşrikler “Rahman da neymiş, senin bize emrettiğin şeye mi secde edelim”¹⁰⁶ şeklinde, Allah’a secde etmeyerek kibirlenirlerdi. Allah meleklerin Rablerini tesbih edip secde ettiklerini onlara haber vermektedir.

إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ

“O vakit Allah, kendi katından bir güven olarak sizi hafif bir uykuya daldırmıştı; üzerinize gökten yağmur yağdırdı ki, kirinizi temizlesin, şeytanın verdiği vesveseleri silsin, yürekleri sağlamlaştırsın ve ayaklarınızı yere sağlam bastırsın.”¹⁰⁷

Bedir Savaşı’ndan bir gün önce, sahâbe-i kirâm gece dinlenmeye çekilir. Sabah olunca, banyo yapma ihtiyacı doğar ve o sırada yağmur yağar. Yağmurla hem ihtiyaçlarını giderirler hem abdest alıp temizlenirler hem de sabah namazını kılarlar. Bu sayede şeytanın kalplere verdiği vesveselerden ve manevi kirlerden arınırlar. Yağışın etkisiyle, zemindeki kum sıkılaşıp, bu sayesinde ayakları yere sağlam basar ve kolayca hareket ederler. Bu gelişmeler sahabenin morali yüksek seviyeye çıkarır.¹⁰⁸ Bununla birlikte, savaş esnasında üç bin melek asker şeklinde yeryüzüne inmiş, Müslümanlara yardım etmesi de bir diğer moral kaynağı olmuştur.¹⁰⁹

أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا ؕ إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُكُمْ قَوْمٌ يَعْمَلُونَ

¹⁰³ 26/Şuara 173.

¹⁰⁴ 27/Neml 58.

¹⁰⁵ 7/A’raf 206.

¹⁰⁶ 25/Furkan 60.

¹⁰⁷ 8/Enfal 11.

¹⁰⁸ Karaman vd., *Kur’an yolu*, 670.

¹⁰⁹ 3/Al-i İmran 122-125; 8/ Enfal 9.

*“Veya gökleri ve yeri yaratan, ardından gökten yağmur indirerek sizin asla yetiştiremeyeceğiniz güzellikte, gönül kazanıcı bahçeler yetiştiren mi bunu yapar? Allah’ın dışında başka bir ilah mı var? Hayır, onlar gerçeği görmezden gelip O’na ortak koşan bir topluluktur.”*¹¹⁰

Yaratma fiili mutlak anlamda Allah’ın elindedir. O “Ol” dediğinde (istenilen ne ise) hemen olur. Uzayda ölçülemeyen bir mesafe vardır. Akla algılayamadığı boyutlardaki gezegenlerin, sistemlerin ışık saçarak, son derece uyumlu bir şekilde bir yörüngede hareket etmesi ancak Allah’ın kudretiyle mümkündür.

Çıplak gözle görülmeyen iki gazın belli oranlarda birleşerek suya dönüşmesi ve bu suyun semadan yeryüzüne indirip, ağaçlara dolayısıyla ormanlara hayat veren yine Allah’tır.

Suyu oluşturan iki gazdan birincisi oksijenin özelliği, ateşin yanması için gereklidir. Diğer gaz olan hidrojenin özelliği de kendi kendine tutuşarak ateş almasıdır. İlginçtir ikisinin birleşiminden oluşan suyun da ateşi söndürücü etkisi vardır.¹¹¹

Yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yaratan Allah’tır. Daha sonra göğe yönelmiş ve onu yedi kat hâlinde düzenlemiştir. Hiç kuşkusuz, O her şeyi hakkıyla bilir.¹¹² Allah’ın gökler ve yer üzerindeki mutlak egemenliğini bilmiyor musunuz? O’ndan başka size sahip çıkacak ne bir dost ne bir yardımcı bulunabilir.¹¹³ Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah’ın yarattığıdır. Nihayetinde tüm işler O’na geri dönecektir.”¹¹⁴

وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُخْرِجُ بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

*“Size hem korku hem de ümit veren şimşegi göstermesi ve gökten yağmur indirerek kurumuş toprağa tekrar hayat vermesi, O’nun ayetlerindendir. Aklını kullanan insanlar için bunda mutlaka alınacak dersler vardır.”*¹¹⁵

Şimşek hem korkuya hem de ümit vermeye vesile olur. Onun sesi ve ışığı insanı korkuttuğu gibi, yağmurun gelişi haber vermesi de insana ümit verir. Yağmurun toprağa

¹¹⁰ 27/Neml 60.

¹¹¹ Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’ân: Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 7/49.

¹¹² 2/ Bakara 29.

¹¹³ 2/ Bakara 107.

¹¹⁴ 3/Al-i İmran 109.

¹¹⁵ 30/ Rum 24.

hayat vermesi Allah'ın varlığının mucizevi bir delilidir.¹¹⁶ Bu aynı zamanda tekrar dirilmeyi yani haşri çağrıştırır.¹¹⁷

Havf, zan, bilgi veya başına kötü bir hal gelmesinden korkması anlamını taşır.¹¹⁸ Kur'an-ı Kerim'de yüzü aşkın ayette "havf" kelimesi bir kısmı dünya korkusundan, bir kısmı Allah korkusu, azap korkusu, ahiret korkusu ve günah işleme korkularından bahseder. Şeytanın ancak kendi dostlarını korkuttuğu, onlardan korkulmaması buna karşın sadece Allah'tan korkulması gerektiği buyrulur.¹¹⁹ Hz. Adem'in iki oğlu arasındaki çekişmede, biri diğerine kendisiyle kavga etmeyeceğini, alemlerin Rabbi olan Allah'tan korktuğunu ifade eder.¹²⁰ Hz. İbrahim babasını tevhide davet ederken Allah'ın azabına uğramasından ve sonuçta şeytana yakınlaşmasından korktuğunu dile getirir.¹²¹ İnsanın Rabbine karşı hesap vereceğinden korkması ve ona göre hareket etmesi gerektiği ifade edilir.¹²² Allah'ın dostları için ahirette korku olmadığını anlatan ayetler mevcuttur.¹²³ Allah'ın sevgisini kazanan kişilerin güzel vasıflarından dolayı haksız yere yapılan kınama ve tenkitlerden korkmamaları gerektiği, aksi halde bunun dini bir zayıflık sayıldığı anlatılır.¹²⁴ Dünya hayatındaki açlık, mal ve can kaybı gibi olaylar karşısında Allah'ın kulunu imtihan için maruz bıraktığı korkulardan bahsedilir.¹²⁵

Reca, ümit etmek, emel, beklenti manasını taşır.¹²⁶ Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın rahmetinden ümit etme konusu ele alınmıştır.¹²⁷ Allah'a kavuşma ümidiyle tedbir alıp iyi amel işleyenler övülmüştür. Diğer taraftan Allah'a ulaşmayı talep etmeyip kötü amel işleyenler de yerilmiştir.¹²⁸

وَأَرْسَلْنَا الرِّيَّاحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَاكُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ بِخَازِنِينَ

¹¹⁶ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/407.

¹¹⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 2708.

¹¹⁸ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât* "H-v-f", 368.

¹¹⁹ 3/Al-i İmran 175.

¹²⁰ 5/Maide 28.

¹²¹ 19/Meryem 45.

¹²² 55/Rahman 46.

¹²³ 7/A'raf 56; 32/Secde 16; 13/Rad 13.

¹²⁴ 5/Maide 54.

¹²⁵ 2/Bakara 155.

¹²⁶ Vankulu Mehmet Efendi - Eyyüp Tanrıverdi, *Vankulu lügati* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), "Reca", 2/1180.

¹²⁷ 17/İsra 57; 2/Bakara 218.

¹²⁸ 10/Yunus 71115; 29/Ankebut 5.

*“Aşılayıcı özelliğiyle rüzgârları gönderen biziz; sonrasında gökten su indirip sizi onunla suladık. O suyu depolayıp koruyan siz değil, biziz.”*¹²⁹

Bitkilerin tozlaşmasını sağlayan rüzgârlar ve canlıların su ihtiyacını karşılayan yağmurlar, doğanın muazzam düzeni içinde Allah'ın kudretinin apaçık birer yansımasıdır. Rüzgâr esmeden bitkilerin aşılınması gerçekleşmez ve yağmur olmadan canlılar su bulamaz, bu da hayatın sona ermesine yol açardı.¹³⁰

Su, güneşin etkisiyle buharlaşır ve uygun meteorolojik şartlar altında rüzgârlar aracılığıyla atmosferin üst tabakalarına taşınır. Bu süreçte, denizlerden ve karalardan kalkan toz zerrecikleri su buharını yoğunlaşma için uygun hale getirir. Bu yoğunlaşma sonucunda su, belirli bir hızda, yeryüzüne iner. Yerçekimi ile sürtünme kuvvetinin dengelenmesi şeklinde yağmur damlaları sabit bir hızla yeryüzüne düşer.¹³¹ Bu olay, ince bir denge ve hassas ayar gerektirir. Yağan yağmurun bir kısmı kullanılırken bir kısmı da depolanır, denizlerde ve göllerde toplanır. Tüm bu süreçler, sayısız doğal şartın mükemmel bir şekilde gerçekleşmesini gerektirir.

Hicr 22. Ayeti Allah'ın varlığının ve kudretinin açık delilimi gösteriyor. Bu ayet, insanların Allah'ı düşünmeleri ve hatırlamaları için birer delil olarak sunulmuştur. Her bir detay, gören gözü, hisseden kalbi ve düşünen aklı sürekli olarak Allah'ı anmaya davet etmektedir.¹³²

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا لِّنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا وَنُسَوِّيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا نَعْمًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا

*“Rahmetinin habercisi olarak rüzgârları gönderen O’dur. Sonrasında gökten tertemiz bir su indiririz ki, ölü bir beldeye yeniden hayat verelim ve hem insanlar hem de hayvanlar dâhil yarattığımız birçok canlıyı o suyla rızıklandıralım.”*¹³³

Hükümranlık yalnızca Allah’a aittir. Rüzgârlar bulutların gelişini, bulutlar da yağmuru müjdeler. Yağmur da yeryüzünü siler süpürür, yeniden diriltir.¹³⁴ Suyun kendisi temiz ve başkalarını temizleyici¹³⁵ maddi ve manevi kirleri giderme vasfı vardır.

¹²⁹ 15/Hicr 22.

¹³⁰ Karaman vd., *Kur’an yolu*, 3/245.

¹³¹ Tuba Sarıgül, “<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yagmur-damlalarinin-hizi-ne-kadardir>” 25), (Erişim 24.01.2025).

¹³² Karaman vd., *Kur’an yolu*, 3/246.

¹³³ 25/Furkan 48,49.

¹³⁴ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993), 11/6024.

¹³⁵ Ali b Muhammed eş-Şevkânî, thk. Abdurrahmân Umeyra (Dâru’l-Vefâ, ts.), 108.

İnsanlar tüm ümitlerini yitirdikten sonra yağmuru indirip rahmetini her yana yayan O'dur. O, gerçek dosttur, her türlü övgüye layıktır.”¹³⁶ Yağmur, tükenen umutların yeniden canlanmasına vesile olur.

Kuraklıkta ümitlerin kesildiği bir zamanda gökten suyu indiren Allah'tır. Katade der ki: Hz. Ömer'e bir adam gelerek kuraklıktan ümitsizliğe kapıldığını dile getirir. Hz. Ömer de “İşte şimdi yağmur yağıdır...” ayetini okumuştur.¹³⁷

Gökten inen “tertemiz su”, peygamberlik nimeti olarak da yorumlanabilir. Nasıl ki gökten inen su, ölü toprakları canlandırır ve canlılara hayat verir; nübüvvet suyu da ölü kalpleri diriltir. Beşeriyete bir rahmet olarak peygamberlik suyu her gönderildiğinde, cehaletin kuraklığının yerini ilim baharına, zulmün karanlığı adalet, kötülüğün hakimiyeti ise takva ve iyiliğe bırakmıştır. Peygamberlerin gönderilmesi, insanlık için daima ahlâkî ve manevî dirilişin müjdecisi olmuştur. Ancak bu nimetten faydalananlar, sadece peygamberlerin getirdiği hakikatlere tâbi olanlardır. Kâfirler ise inatları ve nankörlükleri yüzünden peygamberlik suyundan nasiplenmemiş, böylece manevî hayattan mahrum kalarak kendilerini kurutup yok olmaya mahkûm olmuşlardır.¹³⁸

وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ

“Gökten bereket yüklü bir yağmur indirdik, böylece o suyla hem bahçeler hem de hasat edilecek taneler yetiştirdik.”¹³⁹

Gökten inen yağmur, ölü toprağı diriltmeden önce ölü kalpleri canlandırır. Yağmurun gelişyle kalpler huzur bulur ve sevinçle dolar. Yüce Allah, bahşettiği suyla bahçelere ve bitkilere hayat verirken, aynı zamanda kullarının kalplerine dokunarak onları kendini hatırlamaya davet eder. Bu rahmet hem yeryüzünü hem de gönülleri yeniden ihya eder.¹⁴⁰

Bereketli bir şekilde inen suyun, yeryüzünden bitki çıkarması ile ölümlerin diriltilmesi arasında anlamlı bir benzerlik vardır. Bu durum, ölmüş bir toplumun İslam medeniyetiyle yeniden canlanmasına benzetilebilir. “Onunla bahçeler ve biçilecek

¹³⁶ 26/Şura 28.

¹³⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/297.

¹³⁸ Ömer Çelik, “https://www.kuranvemeali.com/tefsir_bul?sure=suara&ayet=28&meal=&kelime=” (2019), (Erişim 20.11.2024).

¹³⁹ 50/Kaf 9.

¹⁴⁰ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, çev. Salih Uçan, Mehmet Yolcu, vd. (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 9/349.

taneler bitirdik” ifadesindeki “bitirdik” fiili, delil getirmek amacıyla kullanılmıştır. Bu, bitkilerin büyüüp gelişmesine işaret etmektedir.¹⁴¹

Allah'ın yağımuru mübarek olarak nitelendirmesinin sebebi hem dini hem de dünyevi temizlik sağlamasıdır. Ayrıca, her şeyin onunla hayat bulması da bu niteliğı desteklemektedir.¹⁴² Muhsin Demirci, yaptığı tahlilde Kur'an'da suyun, sadece fizikî bir madde değil, aynı zamanda ilâhî kudretin tecellisi ve hayatın kaynağı olduğuna dikkat çeker.¹⁴³ Yapılan bir araştırmada su kelimesinin Kur'an'da sadece doğal bir unsur değil, aynı zamanda manevi temizlik ve ilâhî kudretin bir simgesi olduğunu göstererek hem dilbilimsel hem teolojik açıdan derin bir kavrayış sağlar.¹⁴⁴

“حَبِّ الْحَصِيدِ” “Habbel-hasîd” ifadesindeki “hab”, toprakta biten taneyi; “hasid” ise taneyi taşıyan bitkinin biçilmiş halini ifade eder. Bu nedenle “hab” doğrudan toplanmaz; yalnızca ondan çıkan gövdesi biçilir. Burada “hab” muzaf, “hasid” ise muzâfun ileyh konumundadır.¹⁴⁵

وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ

*“Allah, gökten yağmur indirdi ve bu su sayesinde kurumuş toprağı yeniden hayat verdi. Şüphesiz bunda, dinleyerek düşünen insanlar için derin bir ders vardır.”*¹⁴⁶

Gökten yağmurun indirilmesi ve onunla ölümden sonra yerin dirilmesi, Allah'ın birliğine ve haşirde dirilmenin mümkün olduğuna açık bir delildir. Bu olaylar, Allah'ın sınırsız kudretini ve ölüleri diriltme gücünü açıkça göstermektedir. Yağmurun inmesi ve ölü toprağıın bu yağmurla canlanması, Allah'ın yaratma kudretinin en somut göstergelerindendir.

Yağmurun yeryüzünü canlandırmasıyla Kur'an'ın insan kalplerine hayat vermesi arasında derin bir benzerlik bulunmaktadır. Bu bağlamda, su Kur'an'ı, ölü toprağıın diriliş i ise ölü kalplerin yeniden hayat bulmasını temsil eder. Kur'an'ın mesajını anlamak ve içselleştirmek için, görme duyusundan ziyade dinlemeye öncelik verilmesi gerektiğı i vurgulanır. “Allah gökten su indirdi ve...” ifadesiyle başlayan ayette, “sema” kelimesi

¹⁴¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 20/271.

¹⁴² Ömer Çelik, “https://www.kuranvemeali.com/tefsir_bul?sure=suara&ayet=28&meal=&kelime=” (2019), Erişim 05.05.2024.

¹⁴³ Muhsin Demirci, “Kur'an'da Su ile İlgili Ayetlerin Tahlili”, *MÜİFD* 29 (2005), 127.

¹⁴⁴ “Kur'an-ı Kerim'de Su: Dil Açısından Analizi”, *Anemon: Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (2021), 27.

¹⁴⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 14/107.

¹⁴⁶ 16/ Nahl 65.

bulutu ifade ederken, “ve onunla ölümden sonra yeryüzünü diriltti” ifadesi, kurumuş bitkilerin yağın yağmurla tekrar canlanmasını anlatmaktadır.¹⁴⁷

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا كَذَلِكَ تُخْرَجُونَ

“O, gökten belirli bir ölçüyle yağmur indirir. Biz de o suyla kurumuş toprağa yeniden hayat veririz. İşte siz de böylece kabirlerinizden diriltilip çıkarılacaksınız.”¹⁴⁸

Yeryüzünü yaşamaya elverişli hâle getiren, yolları var ederek insanlara kolaylık sağlayan ve kullarının huzur bulması ile ihtiyaçlarının karşılanması için gökten ölçülü bir şekilde su indiren Allah’tır.¹⁴⁹ Gökten inen suyu tufan şeklinde değil; dengeli ve faydalı bir şekilde indirmiştir.¹⁵⁰ Baydavi (v.710/1310), bu durumu “Fayda verecek kadar indirir, zarar verecek kadar değil” şeklinde ifade ederken,¹⁵¹ İbn Abbas ise “Nuh’un tufanı gibi ölçüsüz bir şekilde yağıp insanları boğmadı; aksine dengeli ve faydalı bir şekilde yağdı”¹⁵² demiştir.

خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ

“Allah, gökleri gözle görülür direkler olmaksızın var etti. Sarsılmamanız için yeryüzüne sağlam dağlar yerleştirdi ve orada nice canlıyı çoğaltıp yaydı. Gökten su indirerek, o topraklarda hem güzel hem de faydalı bitkiyi çift çift bitirip yeşertti.”¹⁵³

“Biz gökten su indirdik” ayeti, yeryüzündeki yerçekiminin önemine işaret etmektedir. Yerçekimi olmaksızın yağmurun zemine ulaşması ve yeryüzünün bu sudan faydalanması mümkün değildir. Yerçekimini yaratan ve suyu ölçülü bir şekilde gökten yeryüzüne indiren Allah’tır. Bu durum, Allah’ın kudretini ve düzeni sağlayan ilmini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁵⁴

“...Güzel bitkiler bitirdik” ifadesinde insan kastedilmektedir. Nutfenin ilki topraktan yaratılmıştır. Dolayısıyla insan da yerden yaratılmıştır. Bunun için cennetin en

¹⁴⁷ Fatma Serap Karamollaoğlu, “Kur’an Seferberliği”, <https://kuranseferberligi.com/Sayfa/273> (12 Mart 2025), (Erişim 25.05.2025).

¹⁴⁸ 43/Zuhuruf 11.

¹⁴⁹ Neseî, *Neseî Tefsiri*, 9/333.

¹⁵⁰ Celâleddîn el-Mahallî – Celâleddîn es-Süyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn, Celaleyn Tefsiri*, çev. Ali Rıza Kaşeli (İstanbul, 2012), 560.

¹⁵¹ Kadı Beydavi, *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru’t- Tenzil ve Esrarüt’-Tevil)*, çev. Şadi Eren (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2010), 2/177.

¹⁵² İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir*, 5/405.

¹⁵³ 31/Lokman 10.

¹⁵⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Gayb*, 18/152.

güzel bitkisi cehennem de en adi, sıradan kişisi olacaktır.¹⁵⁵ *لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَآخَرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٌ* “Hiç fark etmedin mi? Allah gökten yağmur indirir ve biz o suyla çeşit çeşit bitkiler, ürünler yeşertiriz. Dağlarda ise beyaz, kırmızı gibi farklı tonlarda yollar ve katmanlar vardır; öyle kapkara taşlar da bulunur.”¹⁵⁶

Kur’ân-ı Kerîm, Allah’ın ilim, hikmeti ve kudreti tecellilerini dünyada görülen renk ve çeşitlilik üzerinden kendini ifade eder. Aynı toprak ve sudan beslenen bitki ve meyvelerin farklı renk, şekil, tat ve kokuda olması; dağların, yolların ve madenlerin çeşitli renklere sahip olması; insanların, hayvanların ten ve tüy renklerindeki çeşitlilik, Allah’ın sınırsız ilminin ve kudretinin bir göstergesidir. Bu çeşitlilik, bilinçli şekilde düşünüldüğünde insanı Allah’ın azametini kavramaya ve O’na kulluk etmeye teşvik eder. Kur’an, bu şekilde düşünenleri “gerçek âlim” olarak tanımlar. Ayrıca Kur’an, doğayı konu edinen fizik, kimya, biyoloji, jeoloji gibi ilimlere teşvik eder. Fakat bu ilimler, Allah’ı tanımaya ve O’na saygıya yönlendirmiyorsa, gerçek ilim sayılmaz.

Gökyüzünden inen suyun toprağa hayat vermesi ve insanların bu olayı anlaması, Allah’ın büyüklüğüne dair önemli bir delildir. Yaratılan her türlü mahlûkat kendine has rengi ve aynı rengin farklı tonlarını fark etmek Allah’ın sanatını gözler önüne serer.

وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا

“Onlara dünya hayatını örneğini ver: Tıpkı gökten yağan yağmurun sonrasında toprakta boy veren, birbirine karışarak yeşeren bitkiler gibi... Ama bir süre sonra hepsi solar, kurur, rüzgârla savrulan çerçöpe dönüşür. İşte Allah, her şeye muktedirdir.”¹⁵⁷

Dünya hayatı gökten indirilen su gibidir. Çünkü gökten inen su bitkiyi canlandırır. Ona hayat verir. Bununla birlikte Allah’tan başka kimse bitkiye can veremez. Bu, O’nun zatiyla alim ve her tarafa muktedir olduğunu gösterir. Hayat veren Allah, öldükten sonra tekrar diriltmeye gücü yetendir.¹⁵⁸

Dünya hayatı çabuk sona erip giden,¹⁵⁹ bir anda parlayıp kaybolan bir film sahnesi gibidir. Gökten inen suya benzetilen dünya hayatı, başlangıçta bitkilerin

¹⁵⁵ Kurtubî, *el Camiu’li Ahkami’l- Kur’an*, 13/526.

¹⁵⁶ 35/Fatır 27.

¹⁵⁷ 18/Kehf 45.

¹⁵⁸ Mâturidî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 9/82.

¹⁵⁹ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir*, 4/47.

gürleşip yeşermesi gibi canlı ve cazip görünür. Ancak zamanla bu bitkiler kuruyup çerçöp haline gelir ve rüzgârın onları alıp savurması gibi, dünya hayatı da sona erer. Bu, hayatın geçiciliğini ve faniliğini vurgulayan çarpıcı bir benzetmedir.¹⁶⁰

Allah her şeye hükmedendir. Var etmeye de yok etmeye de gücü yetendir. Dünyayı yaratıp cazip hale getirdiği gibi, rüzgârın kurumuş bitkilerin savurması gibi yok etmeye de muktedirdir.¹⁶¹

Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir yağmura benzer: O su sayesinde insanların ve hayvanların beslendiği bitkiler yeryüzünde boy verir, birbirine karışır. Akabinde toprak, bütün süsünü takınır. Sahipleri de onun üzerinde diledikleri gibi tasarruf edebileceklerini zannederler. İşte tam o anda, gecenin bir vakti ya da gündüz vakti buyruğumuz gelir; bir anda her şey kökünden sökülür, sanki dün orada hiçbir şey yokmuş gibi olur. Aklını kullanan bir topluluk için biz ayetlerimizi işte böyle açıklıyoruz.¹⁶²

Allah'ın gökten bir su indirip onu yerin dibinde biriktirdiğini, sonrasında o suyla çeşit çeşit, farklı renklerde ekinler çıkardığını görmüyor musun? Ardından o ekinler kurur, sen onları sapsarı bir halde görürsün; en sonunda da Allah onları ufalanmış çerçöpe çevirir. İşte bunda aklını kullananlar için öğüt vardır.¹⁶³

Dünya hayatı suya benzetilmiştir, çünkü su, bir kalıba sığmaz, sürekli akar ve durmaksızın yer değiştiren bir özelliği vardır. Dünyadaki hayat su gibi kararsız ve değişkendir. Suyun gelip geçiciliği, dünyanın faniliğini simgeler. Suya girip ıslanmak ise dünya nimetlerine yayılmasına dalarak onların fitne, meşguliyet ve sıkıntılarına maruz kalmaya benzetilmiştir.¹⁶⁴

1.5.2 ودق (V-d-k)

Yağmur ya da yağmur damlaları anlamına gelir. مَوْدِقْ ise, nemin oluştuğu yer ya da yağmurun düştüğü saha olarak tanımlanır.¹⁶⁵ فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ “Görüyorsun ki bunlar arasında yağmur çıkıyor.”¹⁶⁶

¹⁶⁰ Neseî, *Neseî Tefsiri*, 10/6/454.

¹⁶¹ Neseî, *a.g.e.*, 6/454.

¹⁶² 10/Yunus 24.

¹⁶³ 39/Zümer 21.

¹⁶⁴ Kurtubî, *el-Câmi ' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, 11/599.

¹⁶⁵ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “V-d-k”, 1145.

¹⁶⁶ 24/Nur 43.

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

“Allah’tır ki rüzgârları sevk eder; rüzgârlar da bulutları harekete geçirir. Akabinde Allah, o bulutları dilediği şekilde gökte yayar yahut yoğun kılar. Neticede, onların arasından yağmurun süzüldüğünü görürsün. O rahmeti kullarından dilediğine ulaştırdığında ise, onların sevinç içinde kaldıklarına şahit olursun.”

Allahuteala’nın kudret eliyle sevk olunan rüzgârlar, havada bulutları bir araya getirir; kimi zaman tek bir tabaka, kimi zaman da parça parça kümeler hâlinde onları düzenler. Devamında o bulutların arasından inci misali damlalar süzülüp arzın bağrına düşer. Bu rahmet, dilediği yerlere erişince, kulların yüzünde sevinç nişaneleri belirir; çünkü yağın yağmur hem rızkın hem de hayatın tazelenmesidir.¹⁶⁷

Günlük hayatımızda çoğu zaman sıradan gibi görünen doğa olayları, aslında Allah’ın birliğini ve kudretini açıkça gösteren deliller niteliğindedir. Akıl sahipleri, bu olaylardan derin manalar çıkarabilir. Çünkü Allah, yeryüzünde düzeni öyle kurmuştur ki, rüzgârların esmesi, bulutların hareketi, yağmurun yağması ve toprakla hayatın yeniden buluşması gibi olaylar bile yaratıcıya işaret eder.¹⁶⁸ Bununla birlikte, insan eliyle bu düzenin bozulabileceği de açıktır. Kur’an’da müminlere moral vermek ve onları onurlandırmak amacıyla yer alan ifadeler, Allah’a hak iddia edebileceklerini düşündürmemeli, aksine inananların manevi değerlerini hatırlatır.¹⁶⁹ Bununla birlikte, doğa olaylarının insanlar üzerindeki etkisini, imtihan niteliği taşır; mesela kendilerine zarar veren bir rüzgâr veya diğer sıkıntılar karşısında, insanlar nimetleri unutup nankörlüğe düşebilirler.¹⁷⁰ Bu yönüyle, tabiat hem kudretin kanıtı hem de insanın sabır ve şükür imtihanını yansıtan bir alan olarak ön plana çıkar.

1.5.3 غ ي ث (Ğ-y-s)

“الْغَيْثُ” Yağmur manasında kullanılır.¹⁷¹

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

¹⁶⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’anı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri* (İstanbul: Nesa Basın Yayın Organizasyon, 1996), 6/34.

¹⁶⁸ 2/Bakara 164; 14/İbrâhim 32-34; 15/Hicr 22-23; 16/Nahl 10-11, 14-16; 17/İsra 66.

¹⁶⁹ Zamahşeri, *el-Keşşâf*, 3/207.

¹⁷⁰ 30/Rum 51; 69/Ankebut 66.

¹⁷¹ Betrus Bustânî, *Muhîtu 'l-Muhîtu* (Beyrut: Maktabat Lubnân, 1987), 671. Çev. Nurullah İrven.

“Kıyametin zamanına dair bilgi yalnızca Allah’ın katındadır. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı sadece O bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez; yine hiç kimse nerede öleceğini de bilmez. Bilaşüphe Allah, her şeyi hakkıyla bilen ve her şeyden mahumatı olandır”¹⁷²

Bu ayette zor sorularla Resulü Ekrem’in (sas) huzuruna gelen el-Vâris b. ‘Amr b. Hârise el-Muhâribî hakkında bilgilendirir. Bu bedevî, insan idrakinin mahdud kaldığı, gayb âlemine dair beş mühim mesele hakkında sorular yöneltilmiş; yağmurun iniş vakti, rahimlerdeki cenînin cinsiyetini ne olduğu, kişinin yarınki amelinin ne olduğu, ölüm yeri ve kıyametin ne zaman kopacağına dair bilgi talep etmiştir. Cenâb-ı Hak da bu vesileyle “Gaybın Anahtarları” olarak yalnızca kendi ilminde olduğunu beyan eden ayeti inzal buyurmuştur. Resulullah (sas), bu ayeti okuyarak soru sahibine hakikatin kapısını göstermiş, böylece gayb bilgisi karşısında insanın bilgisizliği, Allah’ın ilmi karşısında ise kulların acziyeti vurgulanmıştır. Bu hadise, Kur’ân’ın gaybın mutlak surette Allah’a mahsus olduğunu ortaya koyan en belîğ delillerinden biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁷³

Ayetin tefsirinde dikkat çeken husus, klasik müfessirlerin “mugayyebât-ı hamse” anlayışı ile modern dönemdeki yorum farklılığıdır. Zira erken dönem âlimleri bahsedilen beş bilginin mutlak surette Allah’a mahsus olduğunu vurgulamışlardır. Lakin çağdaş yorumlarda, özellikle yağmurun iniş zamanı ve rahimlerdeki cenin hakkında ilim elde edilebileceği ve bu bilginin asla kesin ve mutlak olmayacağı belirtilir. Böylece ayetin, Allah’ın mutlak ve kuşatıcı ilmi karşısında insanın sınırlı bilgisini ortaya koyduğu, insanın teknolojik imkânlarla bazı tahminlerde bulunabilse de bunların ancak Allah’ın dilemesi ölçüsünde gerçekleşebileceği hatırlatılmaktadır. Bu bakımdan, beş gaybi meseleden üçü Allah’a kesin biçimde tahsis edilirken, diğer ikisi hakkında insan bilgisinin sınırlı ve şarta bağlı oluşu dikkat çekici bir teolojik yaklaşım olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁴

وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ

“İnsanlar umutlarını yitirdiklerinde, O yağmuru indirir ve rahmetini her yöne yayar. O, gerçek dosttur, tüm övgülere layık olandır.”¹⁷⁵

¹⁷² 31/Lokman 34.

¹⁷³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/354.

¹⁷⁴ Karaman vd., *Kur’an yolu*, 4/344-345.

¹⁷⁵ 42/Şura 28.

Bu ayette kullar tam bir ümitsizliğe düştüklerinde Allah Teâlâ yağmuru indirerek rahmetini yayar. Nitekim Mekke halkı, yedi sene kadar süren kuraklık sebebiyle neredeyse helâke yaklaşmış, ekinler kurumuştur. İşte o en dar zamanda semadan inen hafif yağmur damlaları hem toprağın bağrını yumuşattı hem de kalplerin sertliğini giderdi. Böylece anlaşıldı ki Allah, kullarını koruyan ve yardım eden Velîdir; çünkü ümidi kesildikleri anda rahmetini indirir. Aynı zamanda Hamîd'dir; zira yağmur vesilesiyle nimeti yeniler, mahlûkatı şükre davet eder.¹⁷⁶

ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يُغْصَرُونَ

*“Tüm o yoklukların ardından rahmet yılı gelecek. Gökten bolca yağmur inecek, toprak yeniden canlanacak. Bolluk dönecek; insanlar yeniden sıkacak, yeniden üretecek.”*¹⁷⁷

Hız. Yusuf'un hükümdarın rüyasını tabir ederken zikrettiği son yıl, müfessirlerin beyanına göre doğrudan rüyanın işaretiyle değil, ilâhî vahyin bildirmesiyle anlaşılmıştır. Zira yedi sene bolluk ve ardından yedi sene kıtlık rüyanın kendisinden çıkarılabilecek bir hakikat iken, kıtlığın sonrasında yağmurla bereketin geleceğine dair ayrıntı, sadece Allah Teâlâ'nın vahyiyle bilinecek bir durumdur. Ayrıca “onlar o yıl sıra sıkırlar” denilmesi, kıtlığın tamamen sona ereceğini, üzümünden sıra, zeytinden yağ elde edilerek yeniden bolluk ve nimete kavuşulacağını göstermektedir. Böylece Yûsuf (a.s.)'ın rüya tabirinde yer alan bu ilave, vahyin nuruyla beşer idrakine sunulmuş bir müjde olarak tefsir edilmiştir.¹⁷⁸

إِغْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ زِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرَاهُ مَصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

*“Bilin ki dünya hayatı, sadece bir oyun, bir oyalanma, bir süs, aranızda bir övünme ve mal ile evlatta çokluk yarışdır. Tıpkı bir yağmur gibidir ki, onun bitirdiği ürün çiftçileri sevindirir. Sonra o kurur, sararır, sonra da çerçöp olur. Ahirette ise ya şiddetli bir azap vardır ya da Allah'ın mağfireti ve rızası. Bu dünya hayatı, aldaniştan ibaret bir geçimlikten başka bir şey değildir.”*¹⁷⁹

¹⁷⁶ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/591.

¹⁷⁷ 12/Yusuf 49.

¹⁷⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 13/255.

¹⁷⁹ 57/Hadid 20.

Kur’ân-ı Kerîm, dünya hayatını bir oyun, eğlence, süslenme, övünme ve mal-evlat çokluğu ile gururlanma şeklinde izahat ederek onun geçici mahiyetine dikkat çeker. Yağmurla yeşeren otların kısa zamanda sararıp çerçöp hâline gelmesi gibi, dünya da bir süre sonra yok olup gidecektir. İnsan, geçici olan bu nimetlere aldanmamalı, onların ahiret için bir sınav vesilesi olduğunu bilmelidir. Zira kâfirler, Allah’ın bahşettiği rızıkları şükürsüzlükle karşılayıp sadece dünya menfaatine sevinirken, ahirette onları şiddetli bir azap beklemektedir. Müminlere gelince; onlar için ise Allah’ın mağfireti ve rızası vardır. İmam Gazali (v. 505/1111), İhyâ’sında şöyle der: “Dünya, ahiretin tarlasıdır. Akıllı olan, burada eker; meyvesini ahirette toplar,¹⁸⁰ dediği üzere, dünya talebinde bulunmaktan ziyade, onu ahiret azığı kılmak ve kalbi ona bağlamamak en selametli yoldur.¹⁸¹

1.5.4 ص و ب (S-v-b)

Râğıb el-İsfahânî, *Müfredat* adlı eserinde “صوب” kelimesinin kökünü yağmur bağlamında da ele alarak dikkat çekici bir anlam zenginliği sunar. “Savb”, özellikle fayda verecek ölçüde ve düzenli şekilde yağan yağmur için kullanılır. Bu tür bir yağış, rahmet ve bereketin sembolü olarak görülür; toprağı verimli kılar, hayatı canlandırır. Aynı kökten gelen “صَيَّبَ” kelimesi ise yağmur yüklü bulutu da ifade eder. Bu tabir yağmurun doğrudan isabet eden ve fayda sağlayan yapısını mecazî olarak da anlamlandırır; nitekim “isabet” anlamındaki “أَصَابَ” fiiliyle aynı kökten gelir.¹⁸²

أَوْ كَصَيَّبَ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ
بَالْكَافِرِينَ

“Onların durumu, gökyüzünden boşalan, içinde koyu karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek barındıran sağanak bir yağmura yakalanan kimseler gibidir. Öyle ki, yıldırımların dehşetinden can havliyle parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Lakin ne yapsalar boş; çünkü Allah, kâfirleri tüm yönleriyle kuşatmıştır.”¹⁸³

Kur’an-ı Kerim, münafıkların iç dünyalarını ve tezat tutumlarını benzetmelerle tasvir eder. Onların durumu, karanlık bir gecede sağanak yağmura yakalanan, siyah bulutların arasında çakan şimşek ve gök gürültüleriyle sarılan, yıldırım korkusuyla

¹⁸⁰ İmam Gazâlî, *Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye*, thk. Abdülkadir el-Arnaût (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 4/412.

¹⁸¹ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/160-162.

¹⁸² er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “S-v-b” 603-604.

¹⁸³ 2/Bakara 19.

kulaklarını tıkayan bir kimseye benzer. Sanki böyle yaparak ölümden kurtulabileceğini sanır. Bu, dünyada Allah'ın ayetlerini duymamak için direnen münafıkların ruh halini yansıtırken, ahirette böyle bir kaçışın mümkün olmayacağı vurgulanır; çünkü Allah inkârcıları bütünüyle kuşatmıştır. Taberi ayette geçen ve genellikle “yahut” diye çevrilen bağlaç “ve” anlamında olup, münafıkların iki yönlü hâllerine işaret eder: “Bunlar hem aydınlıkla yürümeye çalışan hem de karanlıkta kalan kimseler gibidir” der. Abdullah b. Abbas'ın yorumunda bu teşbih, insanlara gösteriş için dindar görünen ancak yalnız kaldığında bunun aksine davranan bir münafığı temsil eder. Ayrıca bu benzetme, Medine'deki münafıkların hâlini de anlatır: Malları çoğalıp işleri yolunda gittiğinde İslam'a sıcak bakan, bir musibetle karşılaştığında ise yüz çeviren kimseler gibi, şimşek çakınca yürüyen, ama karanlıkta kalınca duran bir kimseye benzerler. Bu da onların inançlarındaki samimiyetsizliği ve yüzeyselliği ortaya koyar.¹⁸⁴

1.5.5 ن ب ع (N-b-a)

Suyun kendi kaynağından, pınarından akması anlamı vardır.¹⁸⁵ “Nebe” (نَبْع) kökü hem gözyaşının süzülmesini hem de yerden kaynayıp çıkan suyun akışını ifade eder. Bu kökten gelen “نَبْعُ الْمَاءِ” ifadesi, suyun fışkırmasını anlatırken, “يَنْبُوع” bu suyun çıktığı kaynak anlamındadır; çoğulu ise “يَنْبَاعٍ” şeklindedir. Kur'an'da geçen “فَسَلَكَهُ يَنْبَاعٍ فِي”¹⁸⁶ ayeti, suyun yeryüzünde kaynaklara yönlendirildiğini bildirir. Aynı kökten olan “النَّبْع” ise, ok yapımında kullanılan sağlam ve dayanıklı bir ağaç türüdür. Böylece bu kök hem hayat veren kaynağı hem de isabet ettiren oku içinde barındıran zengin bir anlam dünyasına sahiptir.¹⁸⁷

1.5.6 س ي ل (S-y-l)

“السَّيْلُ” Suyun kontrolsüz ve yoğun biçimde akması, bir sel hâlini ifade eder.¹⁸⁸ fiili, bir şeyin akışını ifade eder; “سَالَ الشَّيْءُ” denildiğinde, “bir şey aktı” anlamı kastedilir. Eğer bu akış bir başkası eliyle gerçekleşmişse, “أَسْلَتْهُ” yani “onu ben akıttım” denir. Kur'an'da geçen “وَأَسْلَنَّا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ”¹⁸⁹ ayetinde olduğu gibi, burada bakırın eritilerek akıtılması anlatılır. Bu bağlamda “إِسْأَلَةٌ” eritme sonrası oluşan akış hâlini tanımlar. “سَيْلٌ” kelimesi ise aslında mastardır; ancak zamanla bulunduğu yerde

¹⁸⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 1/138-141.

¹⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, çev. Nurullah İrven (İstanbul, 2015), 8/345.

¹⁸⁶ 39/Zümer 21.

¹⁸⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, "N-b-a", 1029,1030.

¹⁸⁸ Betrus Bustanî, *Muhitü'l-Muhit*, 446.

¹⁸⁹ 34/Sebe 12.

yağmur yağmasa da başka yerden gelen taşkın suya isim olmuştur. Nitekim “فَاخْتَمَلَ السَّيْلُ”¹⁹⁰ ayetinde, selin yüzeyinde oluşan kabaran köpük tasvir edilir. “سَيْلَ الْعَرَمِ”¹⁹¹ ifadesi ise tarihte yıkıcı etkisiyle bilinen Arim selini anlatır. Ayrıca “سيلان”, kılıcın sap kısmına giren uzun metal bölüme verilen isimdir; bu da akış fikrinin, biçim ve yapı üzerinden mecazla genişletilmiş bir örneğidir.¹⁹²

1.5.7 سرب (S-r-b)

Meyilli zemin, aşağıya doğru gitmek anlamındadır.¹⁹³ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا¹⁹⁴ “Balık denizde yol alıp gitmişti.”¹⁹⁴

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“O’nun kudretini gösteren ayetlerden biri de şudur: Yeryüzü kuruyup boynunu bükmüş görürsün. Üzerine yağmur yağdığında canlanır, kabarır. Onu dirilten, elbette ölüleri de diriltir. Doğrusu O’nun kudreti her şeye kadirdir.”¹⁹⁵

Müşrikler, ölümden sonra dirilmeyi ve ahiret hayatını tamamen reddettikleri için, bu ayette Allah, yeniden dirilmeyi dünyada gerçekleşen başka bir dirilişle örneklendirmiştir.

Ayette “خَاشِعَةً”, “Huşu”; yani zelil ve mütevazı olma, sükûnet ve boyun eğmişlik anlamlarını taşır. Bu ayette bitkiden yoksun, sönük ve cansız olan toprağın durumu betimlenir.¹⁹⁶

“اهْتَزَّتْ” Kelimesi, suyun gelmesinden sonra toprağın harekete geçmesi anlamındadır; “رَبَتْ” ise kabarmak ve şişmek anlamına gelir.¹⁹⁷ Bu süreçte topraktaki tohumlar önce kabarır, sonra şişerek yüzeyini çatlatarak filiz verir ve bitki olarak büyür. İnsanın yeniden dirilmesinin de mümkün olduğuna işaret edilir.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ النَّمْرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

¹⁹⁰ 13/Rad 17.

¹⁹¹ 34/Sebe 16.

¹⁹² er-Râğıb el-Isfahânî, *Müfredât*, “S-y-l”, 528.

¹⁹³ er-Râğıb el-Isfahânî, *a.g.e.*, “S-r-b”, 490.

¹⁹⁴ 18 Kehf 61.

¹⁹⁵ 41/Fussilet 39.

¹⁹⁶ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 19/397.

¹⁹⁷ Râzî, *a.g.e.*, 19/397.

“O, rahmetinin müjdecisi olarak rüzgârları gönderendir. Rüzgârlar yağmur bulutlarını taşıyıp kurak bir toprağa ulaştırdığında, Allah oraya su indirir ve bu sayede her çeşit bitkiyi yeşertir. İşte ölüleri de belki düşünür ve ibret alırsınız diye böyle diriltiriz.”¹⁹⁸

Bu ayette Allah Teâlâ, haşrı temellendirmek için ölüleri tekrar dirilteceğine dair bir örnek sunmaktadır. Rüzgâr, Allah’ın rahmetinin bir müjdecisidir. Rüzgârların etkisiyle yağmur yüklü bulutlar, kurak yerlerdeki topraklara sürüklenir. Bu bulutlardan yağan yağmur, toprağı canlandırır ve bitkilere hayat verir. İnsanlar ve hayvanlar, yağmur sayesinde gıdalara ve diğer ihtiyaçlarına tekrar kavuşur. Bu sürekli canlanıp dirilme olayı, Allah’ın haşirde insana tekrar hayat vereceğine bir delil olarak görülmektedir.¹⁹⁹

1.5.8 وَبَلَّ (V-b-l)

Bu, iri damlalarla yağan şiddetli yağmur olarak ifade edilebilir. Bol bereketli etkili yağış manasına da gelir.²⁰⁰ فَاصَابَهُ وَابِلٌ “Ona şiddetli bir yağmur değdiğinde...”²⁰¹ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَانْتِ اُكْلَهَا ضِعْفَيْنِ فَاِنْ لَمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطُلُّ وَاللهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ²⁰² “Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak amacıyla, gönülden bir teslimiyetle mallarını O’nun yolunda harcayan kimselerin hali; verimli ve yüksek bir tepede bulunan, bol yağmur aldığı anda ürününü iki kat veren, yağmur azalsa bile hafif bir çiselemeyle yetinen bir bostana benzer. Kuşkusuz Allah, yaptıklarınızı en iyi şekilde bilmektedir.”²⁰²

O, yeryüzünü sizin için bir döşek gibi yapan, orada yollar meydana getiren ve gökten yağmur indirendir. Biz de o yağmur sayesinde, topraktan sizin için türlü türlü bitkileri çiftler halinde çıkardık.²⁰³

Yeryüzünü beşik yapan, sizler için yollar açan, semadan su indiren, topraktan çiftler çiftler (her türden) bitkiyi bitiren O’dur.²⁰⁴ Beşik ifadesi Küfe kıraatinde (مُهْدٌ) şeklinde okumuşlardır. Ayrıca bazı müfessirler bu kelimeyi insanların yeryüzünü bir beşik gibi kullanmaları şeklinde yorum yapmışlardır.²⁰⁵ Ayetin devamında insanın faydası için yeryüzünde yollar açanın Allah olduğunu bildirir. “Onları sarsmaması için

¹⁹⁸ 10/A’raf 57.

¹⁹⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’anı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, 2/1038.

²⁰⁰ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “V-b-l”, 1131.

²⁰¹ 2/Bakara 264.

²⁰² 2/Bakara 265.

²⁰³ 20/Taha 53.

²⁰⁴ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, 765.

²⁰⁵ Zamahşerî, el-Keşşâf, 312.

yere sağlam dağlar yerleştirdik ve varacakları yerlere ulaşabilmeleri için o dağlardan geçitler, yollar açtık.”²⁰⁶

1.5.9 مزن (M-z-n)

Parlak ve beyaz bulut anlamındadır. Bir parçasına مُرْنَةٌ denir.²⁰⁷ *ءَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنْ* “Suyu yağmur yüklü (beyaz, temiz) buluttan yağdıran sizler misiniz yoksa onu Biz mi yağdırıyoruz?”²⁰⁸

1.5.10 كسف (K-s-f)

Kendi başına kızarıp sararan şey anlamındadır. *كِسْفَةٌ* : Bulut, pamuk gibi yumuşak cisimlerin bir parçasına denir. Çoğulu ‘كِسْفٌ’ şeklindedir.²⁰⁹ *“Onu parça parça kılar”* ²¹⁰ anlamındadır. *“...Eğer söylediklerin gerçekten doğru söyleyenlerden isen, o zaman gökten üzerimize bir (azap) parçaları indirsene.”*²¹¹ *وَأَنْ يَرَوْا كِسْفًا مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا “Gökten bir parçanın düştüğünü görseler: “Üst üste yığılmış buluttur” derler.”*²¹²

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ

“Allah gökten su indirir; dereler de kendi hacimleri kadar dolup taşar. Akan su, yüzeyindeki köpüğü sürükleyip götürür. Tıpkı insanların süs eşyası ya da faydalı eşyalar yapmak için ateşte yakıp erittikleri madenlerde oluşan köpük gibi. İşte Allah, hak ile batılı böyle örneklendirir. Köpük yok olup gider, insanlara fayda sağlayan ise yeryüzünde kalır. Allah, bu tür misallerle hakikati gözler önüne serer.”²¹³

Semadan indirilen su ile birlikte vadilerde meydana gelen selin yüzeyinde oluşan köpük batıla bir teşbihtir. Eritilen metalin üzerindeki köpük de batıla benzetilmiştir. Akan su ve eritilen maddeden geriye kalan değerli kısım ise süs eşyalarına benzetilmiş olup, bu da Kur'an'a ve hakikate işaret etmektedir. Selin ve köpüğün bir faydası yoktur,

²⁰⁶ 21/Enbiya 31.

²⁰⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “M-z-n”, 998.

²⁰⁸ 56/Vakıa 69.

²⁰⁹ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “K-s-f”, 912,913.

²¹⁰ 30/Rum 48.

²¹¹ 26/Şuara 187.

²¹² 52/Tur 44.

²¹³ 13/Rad 17.

fakat dipteki su toprağa ve ekinlere faydalıdır. Bu, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de biz kullarına sunduğu bir örnektir.²¹⁴

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ

“Yağmuru çorak toprağa indirdiğimizi görmediler mi ki onunla hem hayvanları hem de kendi yiyeceği ekinleri çıkarıyoruz. Artık görüp idrak etmeyecekler mi?”²¹⁵

1.5.11 طَل (T-l-l)

فَإِنْ لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سَالِحٌ يَنْزِلُ: İnce ince yağan hafif yağmur. Etkinliği düşük yağmur manasındadır. طَلَّ: Yere hafif yağmur yağdı, yer nemlendi anlamındadır.²¹⁷

1.5.12 بَرَد (B-r-d)

“بَرَد” kelimesinin kökü hem fiziksel hem de mecazî anlamı vardır. Aslı “sıcaklığın zıddı” olan bu kelime, bazen doğrudan soğukluğu ifade etmekte, bazen de mecazen sebat, sükûnet ya da ölüm gibi anlamlara bürünmektedir. Bir şeyin soğuması “بَرَدَ” fiiliyle ifade edilirken, “بَرَدَهُ” kullanımı ise ona soğukluk kazandırmak anlamına gelir. Bu bağlamda, “بَرَدَهُ” suyu soğutmaya yarayan alet anlamını taşır. Soğukluk, aynı zamanda kalıcılık ve sabitlik anlamı da kazanır; örneğin “بَرَدَ عَلَيْهِ دَيْنٌ” ifadesi, borcun donup kaldığını anlatır. Şiirlerde de bu anlamlar mecazî derinlik kazanır; ölümün sabit hale gelişi veya zehirli bir günün “soğuk” olarak nitelendirilmesi gibi. Uykuya “بَرَدَ” denmesi ise, vücuttaki hareketin ve sıcaklığın azalması sebebiyledir; bu yönüyle uykunun bir tür ölüm olduğu da Kur'an'daki ayetle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca “عَيْشٌ بَرْدٌ” iyi ve huzurlu bir hayatı anlatırken, “أَبْرَدَانِ” kelimesi serinliği temsil eden sabah ve akşam vakitlerine işaret eder. Bazen “بَرَدَ” kelimesi, gökten inen dolu veya soğuk yüklü bulutları ifade ederken, “بَرُودٌ” serinletici su ya da alet anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin bu denli çok yönlü kullanımı hem Arapçanın zenginliğini hem de Kur'ânî dilin derinliğini gözler önüne sermektedir.²¹⁸ “O, gökten, oradaki dağ (gibi bulut)lardan dolu indirir.”²¹⁹

1.6 Su Kütleleri ve Suya Dair Tehlikeler

²¹⁴ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 2/319.

²¹⁵ 32/Secde 27.

²¹⁶ 2/Bakara 265.

²¹⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “T-l-l”, 638.

²¹⁸ er-Râğıb el-İsfahânî, *a.g.e.*, “B-r-d”, 131.

²¹⁹ 24/Nur 43.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ

“De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim temiz bir akarsu getirir?”²²⁰ Allah, kâfirlere küfürlerinde ısrar ettikleri için onlara, “Söyleyin bakalım, suyunuz yerin dibine doğru çekilirse, onu geri getirebilecek kimdir?” şeklinde meydan okur. Çünkü yerin derinliklerinden suyu geri getirebilecek tek varlık Allah’tır. Kâfirler ise buna karşılık verebilecek hiçbir alternatif sunamazlar.²²¹ “İçtiğiniz suya ne dersiniz?”²²²

“غَوْرًا” Kelimesi suyun kovalarla çekilemeyecek derinliğe çekilmesidir. Bu ayet inkârcı birisinin yanında okundu. O da küçümseyerek “kazma, kürek vesaire araçlarla suyu çıkarırız”, dedi. Rivayete göre o gece görme yetisi kaybederek kör oldu. Kaynaklarda adı geçen; Muhammed b. Zekeriya el Mutetabbid olduğu rivayet edilir.²²³

“Ya da suyu çekiliverir de (bırak bir daha bulmayı) artık onu arayamazsın bile.”²²⁴

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ

“Bir zamanlar Mûsâ, kavmi için su istemişti de Biz ona, “Asanı taşa vur” demiştik. Bunun üzerine taştan on iki ayrı pınar su fışkırdı; her topluluk, hangi pınardan su alacağını öğrendi. “Allah’ın size verdiği nimetlerden yiye, iç, fakat yeryüzünde bozgunculuk yaparak fitne fesat çıkarmayın” diye de uyardık”²²⁵

Ayetin başındaki (سَقَى) ve (سُقِيَ) fiilleri, kişiye içeceği sunmak ve kişiye istediği şekilde suyu temin etmektir. اسْقَاء formu, سَقَى’den daha mübalağa anlamını taşır. وَسَقَّيْنَاهُمْ: وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا²²⁶ “Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.”²²⁶ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا: Kaynar suyun içirildiği kimseler.²²⁷ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ²²⁸ “O, bana yediren ve içirendir.”²²⁸ وَإِذِ اسْتَسْقَاءَ: “Su içmek ya da bitkileri sulamak için su talep etmek anlamında kullanılır.”²²⁹

²²⁰ 67/Mülk 30.

²²¹ Râzî, Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb, 22/34.

²²² 56/Vakıa 68.

²²³ Neseî, Neseî Tefsiri, 10/332.

²²⁴ 18/Kehf 41.

²²⁵ 2/Bakara 60.

²²⁶ 76/İnsan 21.

²²⁷ 47/Muhammed 15.

²²⁸ 26/Şu’ara 79.

²²⁹ Râğib el-İsfahânî, Müfredât, “S-k-y”, 502.

استسقى استسقى Fiilinin fiilin “istif’âl” babındadır. Yani kavmim su ihtiyacını karşılamak istedi. “İstiska” aynı zamanda Peygamberimizin (sas) tazarru ile Allah’tan yağmur talep etmesi şeklinde bir sünnetidir.²³¹

هَمِنْ اَنْتَا عَشْرَةَ عَيْنًا فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا “Hemen ondan (kayadan) on iki çeşme (su) fışkırttı.”²³² Asasını taşa vurdu. Ayette “Su fışkırtmak” ifadesinde hazf bulunmaktadır. Bu ifadenin yorumu şöyledir: Allah suyu çıkarması için asaya ihtiyacı yoktur. Sebepler dairesinde bir düzen tercih edilmiştir. “İnficar” fışkırtmak, yarılmak anlamına gelir. Hz. Musa kavmi için Allah’tan su talep etmişti. Asasını taşa vurmuş. “Hemen ondan on iki pınar fışkırttı.” İbn Atiyye taşın şekli hakkında şöyle der: “Taş dikdörtgen şekillidir. Her bir tarafından üç pınar olmak üzere, on iki adet su pınarı çıkar. Su ihtiyaçlarını giderip yola devam ettiklerinde çeşmelerinde su kesilirdi.”²³³

“Meşrab” su alınan yer anlamına gelir.²³⁴ Hz. Yakub’un on iki oğlunun soyundan gelenler belirlenen pınarlardan su alırlardı. Herkesin yeri belli olduğu için karışıklık çıkmazdı. “... “Allah’ın rızından yiyin, için. Yalnız, yeryüzünde bozgunculuk yaparak fesat çıkarmayın”²³⁵ şeklinde, Allah kavmi uyarıyor. Kendilerine verilen nimetlere rağmen, günah işlemede ısrar eden bir kavmin durumu anlatılıyor.²³⁶ “الْعَنَى”: Fesadın en şiddetli halini ifade eder.²³⁷

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقَى فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ

“Derken kalpleriniz yine katılaştı, taş gibi hatta taştan daha katı hale geldi. Oysa öyle taşlar vardır ki içlerinden ırmaklar çağlar, kimi yarılr da içinden su fışkırır, kimi de Allah’a olan korkusundan dolayı yerinden kopup aşağı yuvarlanır. Allah, yaptığınız işlerden gafil değildir.”²³⁸

Bu ayetle bağlantılı olarak bazı tefsirlerde, varlıklı yaşlı bir Yahudi’nin, mirasını elde etmek için onu öldüren ve üstüne bir de kan parasını talep eden yeğeninin hikâyesi

²³⁰ 2/ Bakara 60.

²³¹ Mustafa Baktır, *Temel İslam Ansiklopedisi* (Ankara: İSAM Yayınları, 2001), “İstiska”, 23/381.

²³² 2/Bakara 60.

²³³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/117-122.

²³⁴ “Ş-r-b” maddesinde açıklama yapılmıştır.

²³⁵ 2/Bakara 60.

²³⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/117-122,123.

²³⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Ğayb*, 3/42.

²³⁸ 2/Bakara 74.

nakledilir. Yeğen, öldürdüğü amcasının cesedini bir yere atar ve suçu masum birinin üzerine atar. İftira edilen adam, toplum tarafından masum olarak biliniyordu. Bu durum, toplumsal bir infiale yol açar. Hz. Musa'dan yardım istenir. Hz. Musa, Allah'tan aldığı vahiy doğrultusunda bir ineğin kesilmesini ve ineğin bir parçasıyla parçayla maktulün cesedine vurulmasını emreder. Başta isteksiz olsalar da istenilen şey yerine getirilir. Maktul dirilir ve katilin kim olduğunu açıklar.²³⁹ Sonuçta, toplumsal kargaşa sona erer. Bu olay, İsrailoğulları için bir ders olur; ölüm ve sonrasındaki dirilişe şahit olurlar.

İsrailoğullarına ineğin kesilmesi istendiğinde; “Bizimle alay mı ediyorsunuz?” diyerek²⁴⁰ bu emre karşı çıktıkları Kur'an-ı Kerim açıkça belirtiyor.²⁴¹ Gerek Mısır'da yaşadığı dönemde sığıra duyulan inanç, gerekse Hz. Musa Sina dağında bulunduğu sırada, Samiri adında kavminden birinin altın buzağı heykeli yaparak, kavmi saptırması gibi sebepler, İsrailoğullarının ‘ineği’ kesmede isteksiz olmasında rolü büyüktür.²⁴²

Hz. Musa'nın inek kesmelerini emretmesine rağmen, onlar sürekli sorular sorarak işi zorlaştırmışlardı. “*Ey iman edenler! Size açıklandığı takdirde, sizi üzecek olan şeylere dair soru sormayın.*”²⁴³ ayetiyle sahabe-i kiramın Peygamberimize çok soru sormaktan kaçındıkları vurgulanmıştır.²⁴⁴

İlgili ayet İsrailoğullarının o dönemki ruh halini ifade ediyor. Allah korkusuyla koskoca kayalardan, yarıklardan su fişkirirken, bazı taşlar da yine Allah korkusuyla yuvarlanır. Lakin İsrailoğullarının taşlaşmış kalplerinde bir hareket, bir etkilenme görülmemiştir. Çünkü bu mecaz anlatımda taşın ne aklı ne kalbi var, dolayısıyla bu taş sorumlu da değildir.²⁴⁵

Allah'ın emri karşısında dağın durumunu anlatan ayet şöyledir: Şayet Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, o dağı Allah'a duyduğu derin saygı ve korkudan dolayı boyun eğmiş, paramparça olmuş halde görürdün. İşte biz, insanlar düşünüp ders alsınlar diye böyle misaller veriyoruz.²⁴⁶

²³⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Ğayb*, 3/144.

²⁴⁰ 2/Bakara 70.

²⁴¹ Mevdudi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 1/85.

²⁴² 20/Taha 95,96.

²⁴³ 5/Maide 101.

²⁴⁴ *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988), “Hac”, 4/224, 73 (No. 412).

²⁴⁵ Nesefi, *Nesefî Tefsiri*, 1/336,337.

²⁴⁶ 59/Haşr, 21.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلاَقُوا اللَّهَ كَمِ مِنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةٌ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Talut askerleriyle birlikte yola çıktığında, şöyle dedi: “Kuşkusuz Allah sizi bir nehirle sınavacak. Kim ondan içerse, artık benden değildir; kim de ondan tatmazsa, işte o benimle beraberdir. Ancak eliyle bir avuç alanlar bunun dışındadır.” Onların pek azı dışında, hepsi nehirden içti. Talut ve onunla birlikte inananlar nehri geçince, geride kalanlar, “Bugün Calut’a ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok,” dediler. Ancak Allah’a kavuşacaklarını kesin bir inançla bilenler şöyle cevap verdiler: “Nice az topluluklar vardır ki, Allah’ın izniyle çok topluluklara galip gelmiştir. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir.”²⁴⁷

Talut ordusuyla bir savaş hazırlığı yaptığında, üzerinden geçecekleri nehrin suyunu içmemelerini ya da sadece bir avuç kadar içmelerini istemişti. Bazılarına göre bu, Talut’un ordusundaki disiplin eksikliğini fark edip, cesurları ile korkaklardan, beceriklileri beceriksizlerden ayırmak amacıyla uyguladığı bir imtihandı. Bir diğer görüşe göre ise Talut’un amacı, itaatkâr askerleri isyancılarından ayırarak, onların düşman saflarına geçmelerine mâni olmaktı.²⁴⁸

Talut nehirden hiç su içmeyen (sadece bir avuç hariç) grupla birlikte nehri geçmişti. Ancak “Calut ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yoktur” diyen grup da savaştan geri durdu. Talut ile birlikte yola devam eden asker sayısı azdı. Onların diğerlerinden farkı, verilen emri yerine getirmeleri ve ölümü göze almalarıydı. Sonuçta “Nice az topluluklar, büyük topluluklara Allah’ın izniyle üstün gelmiştir.”²⁴⁹

أَن أَفْذِيهِ فِي التَّابُوتِ فَأَفْذِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي

“Onu sandığa koyup Nil Nehri’ne bırak; nehir onu kıyıya sürsün. Orada hem bana düşman hem de ona düşman olan biri (Firavun) onu bulup alsın. Böylece sana, ey Mûsâ, sevgimizi ve korumamızı bırakmış olduk ki, sevgiyle büyüyesin ve güvende olasın.”²⁵⁰

²⁴⁷ 2/Bakara 249.

²⁴⁸ Râzî, Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb, 5/358.

²⁴⁹ Mâturîdî, Te’vilâtü’l-Kur’ân, 2/169.

²⁵⁰ 20/Ta-Ha 39.

Firavun, İsrailoğullarının doğmuş olan erkek çocuklarını öldürme emri vermişti. Bu durum karşısında, Allah, Hz. Musa'nın annesinin kalbine bebeği nehre bırakmasını vahyetti. “Musa'nın annesine: O'nu emzir, kendisine zarar gelmesinden kaygılanırsan o zaman onu suya bırak; (boğulmasından) korkma, üzülme, biz elbette onu sana döndüreceğiz ve peygamber yapacağız diye vahyettik.”²⁵¹ Sandık nehirde iken Firavun'un karısı onu buldu ve bebeğe sahip çıktı. Allah Firavun'un kalbine Hz. Musa'nın sevgisini yerleştirdi. Böylece Hz. Musa düşmanın sarayında Allah'ın muhafazası altında yetiştirildi.²⁵² Bu durum annesi açısından büyük bir nimetti. Bebeğin sandıktan sağlam bir şekilde bulunması, hiçbir kadının göğsünü emmemesi (daha sonra annesi emzirecektir) ve her şeyin gözler önünde gerçekleşmesi, Allah'ın bilgisi dâhilinde olmuştur.²⁵³

فَنَادِيهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا

“O sırada (Cebrail) bulunduğu yerin altından ona şöyle seslendi: “Korkma, Rabbin senin hemen altında bir dere akıttı.”²⁵⁴

Hız. Meryem, ailesinden ayrılıp mabedin şark tarafına çekildiğinde, Cenâb-ı Hak meleğini (Cebrail) düzgün bir insan suretinde kendisine gönderildi. Meryem, beşer suretindeki meleğe, eğer Allah'tan korkuyorsa kendisine dokunmamasını söyledi. Melek ise, Rabbinin elçisi olduğunu, tertemiz bir erkek çocuk ihsanı için gönderildiğini söyledi. Bunun üzerine Meryem, kendisine bir beşer dokunmadığı hâlde nasıl çocuk sahibi olacağını sordu. Melek, bu işin Allah katında pek kolay olduğunu, bunun insanlara bir mucize ve Allah katında rahmet kılındığını, ezelde takdir olunmuş bir hüküm bulunduğunu söyledi. Böylelikle Meryem hâmile oldu ve uzak bir mekâna çekildi. Doğum sancısıyla bir hurma ağacına yaslandığında, “Keşke bundan evvel ölmüş olsaydım, unutulup gitseydim” dedi. İşte o anda, altından bir ses işitildi: “Mahzun olma! Rabbin alt tarafında bir su akıttı.”²⁵⁵

قَالَ هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ

²⁵¹ 28/Kasas 7.

²⁵² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/454.

²⁵³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/18.

²⁵⁴ 19/Meryem 24.

²⁵⁵ 19/Meryem 16-23.

“Salih şöyle seslendi: “İşte size gönderilen bir dişi deve! Onun, belirli bir günde su içme hakkı; sizin de belirli bir günde su içme hakkınız vardır.”²⁵⁶

Kur'an-ı Kerim'de yirmi bir yerde Semud Kavminden bahsedilmektedir. Hz. Salih bu kavim için gönderilmiş bir peygamberdir.²⁵⁷ Bazı âlimler Ashabu'l Hicr'in Semud Kavmi'yle aynı topluluk olduğunu bize bildirir.²⁵⁸ Semudluların dağlardaki kayalıkları yontarak ve düzlüklerde saraylar inşa ettikleri yerleşim alanları kurdukları bilinmektedir.²⁵⁹

Semud Kavmi tevhid inancına bağlıydı, ancak zamanla bu inançtan saptılar. Allah, Semud Kavminin tekrar hidayete dönmesi için mucize olarak bir deve gönderdi. Bu deve Allah'ın emirlerini yerine getirip getirmediği hususunda onların bir imtihanıydı.²⁶⁰ İmtihan şekli ise mevcut sudan dönüşümlü olarak yararlanma kaidesine uymaları gerekiyordu.²⁶¹ Ancak, su içme sırasına uymayıp deveyi kılıçla boğazladılar.²⁶² Peygamberlerini yalanladıkları gibi onu öldürmeyi bile planladılar. Böylece Allah'ın azabı onların üzerine gelmiştir.²⁶³

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“Ona, “Saraya gir” denildi. Sarayı görünce, zeminini derin bir su sanıp eteklerini topladı. Süleyman ona, “Bu, billur gibi parlak bir zemine sahip bir köşktür,” dedi. Belkıs ise, “Ey Rabbim! Şüphesiz ben kendi nefsimi zulmettim. Artık Süleyman ile birlikte alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum,” dedi.”²⁶⁴

²⁵⁶ 26/Şuara 155.

²⁵⁷ 11/Hud 61,62.

²⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi ' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, 5/45,46; İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/576.

²⁵⁹ 7/A'raf 74; 15/Hicr 82; 26/Şuara 149; 89/Fecr 9.

²⁶⁰ 26/Şuara 154.

²⁶¹ 54/Kamer 28.

²⁶² 54/Kamer 29.

²⁶³ Buyruğumuz gelince, Salih'i ve beraberindeki inananları katımızdan bir rahmet olarak o günün rezilliğinden kurtardık. Doğrusu Rabbin pek kuvvetli ve güçlüdür. (11/Hud 66) Fakat onlar ona inanmayıp deveyi kestiler. Bunun üzerine rableri, günahları sebebiyle onlara ardı arkası kesilmez felâketler göndererek hepsini helâk etti. (91/Şems 14) Bu yüzden onları bir sarsıntı tuttu ve oldukları yerde diz üstü çöktüler. (7/A'raf 78) Haksızlık yapanları bir çılgılık tuttu, oldukları yerde diz üstü çöktüler. (11/Hud 67) Sabaha karşı çılgılık onları yakalayıverdi. (15/Hicr 83) Nitekim üzerlerine bir çılgılık gönderdik de ağılcıların kullandığı kurumuş ot gibi oldular. (54/Kamer 31) Semud milletine, doğru yolu göstermiştik, ama onlar körlüğü, doğru yolda gitmeye tercih ettiler. Kazandıklarının karşılığı olarak onları alçaltıcı azabın yıldırımı çarptı. (41/Fussilet 17) Onlar Rablerinin buyruğundan çıkmışlardı; bunun üzerine kendilerini gözleri göre göre yıldırım çarptı. (51/Zariyat 44).

²⁶⁴ 27/Neml 44.

Hız. Süleyman, Seba Melike'si Belkıs'ın geleceğini haber alınca, cinlere kristalden bir köşk inşa etmelerini emretti. Köşkün, zemini suyla doluydu; içinde deniz hayvanları yüzüyordu, üst kısmı ise kristal bir yapıdan oluşuyordu. Köşkün ortasında ise tahtında oturan Hız. Süleyman oturuyordu. Belkıs köşke girdiğinde, yerdeki sudan ayağının ıslanmasını engellemek için giysisini yukarı doğru çekti.²⁶⁵ Köşkün görkemi ve güzelliğı onu derinden etkiledi.

Belkıs, “Rabbim, şirk içinde bulunduğumdan nefsimde zulmettim.”²⁶⁶ diyerek hatalarının farkına vardı. Hız. Süleyman hakkında beslediğı olumsuz düşüncelerin aslında kendisine zarar verdiğini anladı. Büyük salondan geçerken, suda boğulma endişesini taşıdı. Ancak sonrasında köşkün aslında sırcadan yapılmış olduğunu anladı ve bu görkemli yapıya hayran kaldı.

Belkıs, benlik davasından vazgeçip, Hız. Süleyman'ın Rabbi'ne teslim oldu. Böylece, onun kalbi bir değişimle doğru yolu bulmasına vesile oldu.²⁶⁷

وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ

*“Bir de şeytanlardan, Süleyman için dalgıçlık eden ve daha bundan başka işler yapanları da onun emrine verdik. Hep onları zapt eden bizdik.”*²⁶⁸

Şeytan taifesi, Hız. Süleyman'ın emrine verilmiş ve ona itaat etmeleri sağlanmıştı. Ayrıca şeytanların ortalıkta fesatlık çıkarmaları da engellenmişti. Böylece Şeytanlar, Hız. Süleyman'a boyun eğerek onun istediklerini yerine getiriyorlardı. Bir kısmı, denizden inci ve benzeri değerli eşyaları dalarak çıkarıp temin ederken, diğerleri ise saray inşası, heykel yapımı, tencere ve kazan gibi çeşitli işleri yaptırarak çalıştırıyordu. Bu şekilde, Hız. Süleyman'ın hükümetinin gereksinimlerini karşılamak için şeytanlardan yararlanılıyordu.²⁶⁹

أَرْكُضْ بِرَجْلِكَ هَذَا مُغْتَسِلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ

*“Biz de ona, ‘Ayağını yere vur! İşte yıkanacak ve içecek soğuk bir su’ dedik.”*²⁷⁰

²⁶⁵ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/278.

²⁶⁶ 27/Neml 44.

²⁶⁷ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkami'l- Kur'an*, 13/199.

²⁶⁸ 21/Enbiya 82.

²⁶⁹ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/147.

²⁷⁰ 38/ Sad 42.

Hız. Eyyüb, ağır bir hastalık geçirdi ve Allah'tan bu belanın kaldırılmasını niyaz ederek dua etti: “*Andolsun, senden önce de birçok peygamberle alay edildi de içlerinden alay edenleri, o alaya aldıkları şey kuşatıverdi.*”²⁷¹ Allah, peygamberinin duasını kabul etti ve başına gelen sıkıntıları kaldırdı. Yerden şifa veren bir su çıkardı. Allah, Hız. Eyyüb'den bu sudan içmesini ve vücudunu yıkamasını istedi. Hız. Eyyüb, suyla yıkanarak zahirî hastalığından kurtulmuş, aynı zamanda suyu içerek bâtinî hastalıklarına da şifa bulmuş oldu.²⁷²

1.6.1 بَحْر (B-h-r)

“بَحْر” kelimesi, Arapçada temel olarak büyük ve geniş su kütlesinin mekânı anlamında kullanılır. Bu asli anlamdan hareketle, kelime zamanla “genişlik” ve “enginlik” gibi soyut anlamlara da yönelmiştir. Mesela, “بَحْرُ كَذَا” ifadesi, bir şeyi deniz gibi genişletmek manasında kullanılırken; “بَحْرُ الْبَعِيرِ” sözü, devenin kulağının gözle görülür şekilde yarıldığını ifade eder. Bu kullanımdan türeyen “بَحِيرَة” kelimesi, Cahiliye dönemindeki Arapların, on doğum yapmış dişi devenin kulağını yarıp onu serbest bırakmalarını anlatır; bu tür develer artık binilmez ve yük taşımazdı. “بَحْر” kelimesi zamanla mecazî bir anlam kazanarak, geniş bilgi sahibi kişiler için de kullanılmaya başlanmıştır. Hatta “فَرَسٌ بَحْرٌ” tabiriyle hızlı ve güçlü atlar nitelendirilmiş; Resulullah da bineği için “وَجَدْتُهُ بَحْرًا” buyurarak bu anlamı desteklemiştir. İlimde derinleşen kişi için “قَدْ تَبَحَّرَ” denilmesi de bu mecazî kullanımı gösterir. Öte yandan, kelime kimi zaman tuzluluk ve acılıkla da ilişkilendirilir. Bazılarına göre “بَحْر” kelimesi sadece tuzlu sular için geçerlidir; tatlı su bu kapsamda sayılmaz. Ancak Kur'an-ı Kerim'de geçen “وَهُوَ الَّذِي”²⁷³ ayetinde, tatlı ve tuzlu iki su kütlesi birlikte “بَحْرَيْنِ” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kullanım, tatlı suyun “deniz” olarak adlandırılmasının, tuzlu suyla birlikte bulunmasından kaynaklandığını gösterir. Tıpkı Güneş ve Ay için birlikte “قَمَرَانِ” denmesi gibi. Ayrıca, çok yağmur taşıyan bulutlara da “بَنَاتُ بَحْرِ” yani “denizin kızları” denilir. Kur'an'daki “ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ”²⁷⁴ ayetinde ise, karada ve kırsalda olduğu gibi, deniz kıyısı veya suyla iç içe yaşam alanlarında bozulmanın meydana geldiğine işaret edilir.²⁷⁵

²⁷¹ 21/Enbiya 41.

²⁷² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 12/277.

²⁷³ 25/Furkan 53.

²⁷⁴ 30/Rum 41.

²⁷⁵ er-Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, “B-h-r”, 122,123.

1.6.2 Suda Boğulmalar غرق (G-r-k)

“Gark” kelimesi suyla dolaylı olarak suyla ilgilidir. Suda gark etmek (belaya boğulmak). غَرَقَ فُلَانٌ يَغْرُقُ غَرَقَ: Falan şahıs suya battı/suda boğuldu. أَغْرَقَهُ: Onu suya batırdı/boğdu.²⁷⁶ (Ruhları) şiddetle çekip çıkarma²⁷⁷ وَالنَّازِعَاتِ غَرَقًا “Canları boğarcasına şiddetle çekip alanlara and olsun.”²⁷⁸

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ

“Hani biz denizi sizin için ikiye ayırarak sizi kurtarmış, ardından Firavun ve ailesini gözlerinizin önünde suda boğmuş idik.”²⁷⁹

Allah İsrailoğullarını düşmanının zulmüne karşı yardım etti. İlgili ayetin başındaki “ayırarak” fiili hem denizi ikiye ayırmak hem de Firavun’un zulmünden ayırmak anlamında kullanılmıştır.²⁸⁰

Hz. Musa’ya kullarımızla gece yola çıkılması ve takip edileceğini vahyedildi.²⁸¹ Firavun da ordusu kaçan Hz. Musa ve ashabını güneşin doğumunda takibe aldılar.²⁸² İki topluluk birbirlerini gördüğünde Hz. Musa’nın ashabı “yakalandık” dediler.²⁸³ Hz. Musa da kavmine korkmamalarını, Rabbinin kendisiyle beraber olduğunu söyledi.²⁸⁴ Hz. Musa’ya “Asanı denize vur” şeklinde vahyedildi.²⁸⁵ Deniz ikiye yarıldı.²⁸⁶ Arada bir yol oluştu. Firavun ve ordusu Hz. Musa ve ashabına yaklaştı.²⁸⁷ Hz. Musa ve ashabı denizden selametle geçerek kurtarıldı.²⁸⁸ Fakat arkadan gelen Firavun ve ordusu denizde açılan yolun ortasında suların kapanmasıyla boğuldular.²⁸⁹

Firavun’un zulmünden kurtulan Hz. Musa’nın ashabının korkuları, sevince ve ümide dönüşür.

فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ

²⁷⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., “G-r-k”, 752,753.

²⁷⁷ Karaman vd., Kur’an Yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir, 5/545.

²⁷⁸ 79/Naziat 1.

²⁷⁹ 2/Bakara 50.

²⁸⁰ Râzî, Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Ğayb, 2/536.

²⁸¹ 26/Şuara 52.

²⁸² 26/Şuara 60.

²⁸³ 26/Şuara 61.

²⁸⁴ 26/Şuara 62.

²⁸⁵ 26/Şuara 63.

²⁸⁶ 26/Şuara 63.

²⁸⁷ 26/ Şuara 64.

²⁸⁸ 26/ Şuara 65.

²⁸⁹ 26/ Şuara 66.

*“Fakat halkı onu yalanladı. Bunun üzerine Biz onu ve gemide kendisiyle birlikte olanları kurtardık. Ayetlerimizi inkâr edenleri ise suda boğduk. Çünkü onlar, gerçeğe gözlerini kapamış bir topluluk idi.”*²⁹⁰

Hız. Nuh, İnsanları tevhide davet ediyordu. İnsanlar Hız. Nuh’un nübüvvetini ve risaletini ve buna bağılı mucizeleri kabul etmediler. Hız. Nuh’a karşı isyan ettiler. Allah’ın ayetlerini asılsız saydılar.²⁹¹ Hız. Nuh kavmini ikna edemeyeceğini fark etti. Allah’a dua ederek kavmine karşı mağlup olduğunu, yardıma ihtiyacı olduğunu ve onlardan intikamının alınması gerektiğini ifade etti.²⁹² Allah da Hız. Nuh’a bir gemi yapmasını, sular kaynadığında her cinsten bir çift canlının gemiye bindirerek bulunduğı yerden ayrılmasını emretti.²⁹³ Böylece göğün kapıları boşalan sulara açıldı.²⁹⁴ Allah’ın ayetlerini inkâr eden kavim suda boğularak helak oldu.²⁹⁵

Hız. Nuh ashabıyla birlikte gemiyle yol almaya başlarken, yüzmeye çalışan oğlunu görür. Ona Allah’a sığınmasını davet eder. Ama oğlu çağrışı kabul etmeyerek, dağa sığınacağını söyledi. Ancak araya dalga girerek oğlu boğuldu.²⁹⁶ Bir peygamberin oğlu dahi olsa asıl ölçü Allah’a iman etmek ve O’na itaat etmektir. Babanın peygamber olması, oğlunun Allah’ın düşmanlarıyla boğulmasına engel olamadı.

أَمْ أَمْنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِنَ الرِّيحِ فَيُغَرِّقَكُمْ بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا

*“Yahut sizi yeniden denize döndürür ve nankörlüğünüz sebebiyle üzerinize bir kasırga göndererek sizi boğarsa? Sonrasında da bize karşı size yardım edecek bir yardımcı bulamazsanız, bu duruma karşı kendinizi güvende mi görürsünüz?”*²⁹⁷

Deniz felaketlerine karşılaşılmaması, her zaman mümkündür. Bu tür felaketlere karşı korunmak, ancak denizleri yaratan Rabbine sığınmak ile mümkün olur. Çünkü inkâr eylemi, insanı boğulma ya da denizde bir fırtınadan koruyamaz. Sonuçta bu deniz olayları karşısında yaratana sığınmak en akli bir yoldur. Allah en iyi koruyucudur.²⁹⁸

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا

²⁹⁰ 7/A’raf 64.

²⁹¹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/423.

²⁹² 54/Kamer 10.

²⁹³ 23/ Mü’minun 27.

²⁹⁴ 54/ Kamer 11.

²⁹⁵ 7/A’raf 136.

²⁹⁶ 11/Hud 43.

²⁹⁷ 17/İsra 69.

²⁹⁸ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 8/356.

*“İki denizin birleştiği noktaya ulaştıklarında, yanlarındaki balığı unuttular. Balık sıyrılıp denize kaçtı ve gözden kayboldu.”*²⁹⁹

Hadislerin tamamlayıcı kaynaklarından edinilen bilgilere göre Hz. Musa bir gün kavmine hitap ederken, kendisine “İnsanlar içinde en çok bilgiye sahip olan kimdir?” sorulmuş. O da “Allah bilir” demesi gerekirken; “ben bilirim demiş.” Bunun üzerine Allah Teâlâ; “İki denizin bir araya geldiği yerde senden daha bilgin bir kulum var” diye, vahiy eder. Hz. Musa bu bilgili kula nasıl ulaşabilirim diye sorar. Allah; “Balık al sepete koy, balığın yitirdiğin yerde kulum oradadır” şeklinde yanıt verir.³⁰⁰ Hz. Musa yanındaki adamla birlikte iki denizin birleştiği yere vardıklarında orada uyuyakalırlar. Beraberlerinde yemek sepetlerinin içinde pişmiş balığı getirmişlerdi. Bunlar uyurken pişmiş balık canlanıp denize girip, yüzerek kaybolmuştur.³⁰¹ Balığın kaybolduğunu fark eden Hz. Musa; “İşte aradığımız yer buradadır” der ve ardından Hz. Hızır ile tanışırlar.³⁰²

فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا

*“Yola koyuldular ve sonunda bir gemiye bindiler. O kişi gemiyi delince, Musa hemen karşı çıktı: “İçindekileri boğmak için mi deldin gemiyi? Gerçekten kötü ve tehlikeli bir iş yaptın!” dedi.”*³⁰³

Hz. Hızır ile Hz. Musa geçen diyalogda Hz. Hızır, Hz. Musa’ya kendisine tabi olmasını, açıklama yapılmadığı takdirde soru sorulmaması şart koşar.³⁰⁴ Bunun üzerine beraber yola koyulurlar. Hz. Hızır bindikleri bir gemiyi delince, Hz. Musa (tepki göstererek) tehlikeli bir iş yaptığını söyler. Hz. Hızır da “bana refakat ederken sabırsız davrandığını, buna tahammül edemeyeceği” hatırlatır.³⁰⁵ Hz. Musa da kendisine güçlük çıkarmamasını ve onu kınanmamasını ister.³⁰⁶ Daha sonra Hz. Hızır yaptıklarının içi yüzünü açıklar: Söz konusu gemi, denizde geçimini sağlamaya çalışan yoksul kimselere aitti. Onu bilinçli bir şekilde hasara uğrattım; çünkü ileride, karşısına çıkan her gemiye zorla el koyan bir hükümdar bulunuyordu.”³⁰⁷ Böylece engel oldum.³⁰⁸

²⁹⁹ 18/Kehf 61.

³⁰⁰ Karaman vd., *Kur’an yolu*, 3/568-570.

³⁰¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/369.

³⁰² Karaman vd., *Kur’an yolu*, 3/568.

³⁰³ 18/Kehf 71.

³⁰⁴ 18/Kehf 70.

³⁰⁵ 18/Kehf 72.

³⁰⁶ 18/Kehf 18.

³⁰⁷ 18/Kehf 79.

فَكُلًّا أَخَذْنَا بِذَنْبِهِ فَمِنْهُمْ مَن أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا وَمِنْهُمْ مَن أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَن خَسَفْنَا بِهِ الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَن
أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

“Bu toplulukların her biri, işledikleri suçların karşılığını gördü. Kimilerine taşlar yağdırıldı, kimileri dehşet verici bir sesle yok oldu. Kimi yerin dibine gömüldü, kimisi ise sulara gömülerek cezalandırıldı. Allah kimseye haksızlık etmez; aksine onlar kendi kendilerine zulmettiler.”³⁰⁹

Boğulma fiilinin geçtiği bu ayette geçmiş bir kavmin farklı şekillerde nasıl helak olduğunu anlatır. Burada Allah’ın adaletine vurgu yapılır. Başka bir yorumda şöyle anlatılır. Bu ayette üzerine taş yağdırılan kavim Lût Kavmidir. Söz konusu çılgılık, Cibril’e (as) aittir. Bu çılgılık Salih, Hud ve İbrahim peygamberlerin kavimlerine yönelmişti. Yerin dibine geçirilenler; Karun ve arkadaşlarıdır. Suda boğulma fiilinin muhatabı da Nuh ve Firavun’un kavimleridir.³¹⁰

وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ

“Biz istesek onları suda boğarız; o zaman ne yardım isteyebilirler ne de imdatlarına yetişen birini bulabilirler.”³¹¹

Allah dilerse, O’na ortak koşan müşrikleri bindiği vapurda boğar ve onları kurtaracak hiçbir yardımcı bulamazsınız. Ecelleri gelinceye kadar, onlara yardımcı olacak, merhamet edecek yalnızca Allah’tır.³¹²

“Onların soylarını dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.”³¹³

Bu ayette geçen nesillerin taşınmasının iki farklı yorum vardır. Birincisi Hz. Nuh ve kavminin buna bağlı olarak insanlığın tüm zürriyetini taşıyan gemi taşımasıdır. İkinci ise Cahiliye Araplarının atalarını delil olarak gösterme adetidir. Atalarını inancı üzerinde bulduklarını, bunların izlerini takip edeceklerini söylüyorlardı. Neticede Hz. Nuh’un gemisinde bulunan kavmi, Allah’a inanan peygamberini tasdik eden insanlardı. “Mademki atalarının dinini benimsiyorsun, atan Hz. Nuh’un kavmini niçin tanımıyorsun” anlamında yorum yapılmıştır.³¹⁴

³⁰⁸ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/479.

³⁰⁹ 29/Ankebut 40.

³¹⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 2/308.

³¹¹ 36/Yasin 43.

³¹² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/50.

³¹³ 36/Yasin 41.

³¹⁴ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 12/415.

1.7 Hikmet Nazarıyla Deniz

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ

“Suları hem tatlı hem acı olan iki denizi serbest bırakmıştır; birbirlerine kavuşmak için salıvermiştir.”³¹⁵

Kaptan Cousteau, farklı deniz kütlelerini (Akdeniz ile Atlas Okyanusu) birbirinden ayıran sınırlar hakkında çarpıcı gözlemlere bulunmuş. Akdeniz’in sıcaklık, yoğunluk ve tuzluluk değerlerinin, Cebelitarık Boğazı’ndaki su yapılarından farklı olduğu; ayrıca iki denizin kendine has canlı çeşidi ve türünün olduğunu gözlemlemiştir. Benzer şekilde, Alman bilim insanları da 1962 yılında Aden Körfezi ile Kızıldeniz’in birleştiği Menbed Boğazı’nda su bariyerini tespit etmişlerdir. Bu bariyerler, deniz kütlelerinin farklı özellikler taşımasına ve karışmadan birbirinden ayrı olmalarına neden olmaktadır.³¹⁶ Kur’an-ı Kerim aynı zamanda suyun temiz, tatlı³¹⁷, tuzlu ve acı olması gibi vasıflarına da işaret etmektedir.

1.8 İhram ve Deniz Avı

أَجَلٌ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلْغَنَاءِ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Deniz avı ve geçimi size ve yolculara helal kılındı. Lakin ihramlı iken kara avı size men edilmiştir. Bir araya geleceğiniz Allah’a karşı korkunuz.”³¹⁸

İhram giymiş kişiler, deniz ürünlerinden faydalanabilirler. Hanefî Mezhebine göre balık helaldir, dolayısıyla ihramlı bir kişi denizden çıkan balıkları yiyebilir. Buna karşılık, Hanefî, Maliki ve Şafî Mezheplerine göre ise denizden çıkan tüm ürünleri, yani balık ve diğer su ürünleri helâl kabul edilmektedir. Ancak, karada avlanan her türlü hayvan dört mezhebe göre de haramdır. Yani ihramlı kişiler karada avlanan herhangi bir hayvanı öldüremez ve etlerini yiyemezler.³¹⁹

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُمْ الْأَنْهَارَ

³¹⁵ 55/Rahman 19.

³¹⁶ Gökhan Atmaca, “Kur’an’ın Evrenselliği Çerçevesinde Gaybi Haberler”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (14 Nisan 2016), 318-319.

³¹⁷ 25/Furkân 53; 35/Fâtır 12; 56/Vâkıa 69-70.

³¹⁸ 5/Maide 96.

³¹⁹ Kurtubî, el-Cami’ li-Ahkâmi’l- Kur’an, 6/430-440.

“Allah, gökleri ve yeri yaratandır. Gökten yağmur indirir ve onunla size rızık olarak çeşitli meyveler çıkarır. Kendi buyruğuyla denizlerde yol almanız için gemileri hizmetinize sunan; nehirleri de sizin emrinize verendir.”³²⁰

Yeri ve göğü yaratan, gökten suyu yağdırarak, yeryüzündeki bitkileri insanın hizmetine sunan Allah; taşımacılık için de denizleri ve nehirleri insanın kullanımına verendir. Suyun kaldırma kuvveti ile gemilerin suda bir dengede kalarak yüzmesi Allah’ın yarattığı bir lütuftur.³²¹

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حَبًّا ثَلِيثًا وَلِيَسْخَرَكُمُوهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِيَبْتَلِيَكُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“O, denizi sizin hizmetinize sunandır ki, ondan taze et yiyesiniz ve takınacağınız süs eşyaları çıkarabilesiniz. Gemilerin dalgaları yara yara denizde ilerlediğini görürsün. Bütün bunlar, Allah’ın ihsan ve ikramını aramanız ve O’na şükretmeniz içindir.”³²² Hem gemilerle ticaret yapmak hem de denizden çıkarılan balık ve ziynet eşyaları Allah’ın insan sunduğu bir lütuftur. Gerek gemi yolculuğu gerekse suyun altından çıkarılan balık ve zinet eşyaları sırasında karşılaşılan tehlikeler, mübah olarak değerlendirilmiştir. Çünkü Allah’ın kuluna sunduğu bir ihsan olması gerekçe gösterilmiştir.”³²³

رَبُّكُمُ الَّذِي يُرْجِي لَكُمْ الْفُلْكَ فِي الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا

“Rabbiniz, O’dur ki denizde gemileri sizin için yüzdürür; tâ ki O’nun lütfundan rızınızı arayasınız. Elbette, O size karşı son derece merhametlidir.”³²⁴

Yeryüzünde denizde yüzdürülen ilk gemi Hz. Nuh (a.s.)’ın Allah Teâlâ’nın gözetiminde yaptığı gemi.³²⁵ olarak bilinir. Gemi anlamına gelen “الْفُلْكَ” dönen, dönerek hareket eden anlamında kullanılır.³²⁶ Bu kelime müfret ve cemi aynıdır. Müzekker ve müennes olarak kullanılır.³²⁷

³²⁰ 14/İbrahim 32.

³²¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/117.

³²² 16/Nahl 14.

³²³ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 8/100.

³²⁴ 17/İsra 66.

³²⁵ Vehbe b. Mustafa ez-Zuhaylî, *Tefsîru’l-Münîr fi’l-Akîdeti ve’s-Şerî’ati ve’l-Menheci*, çev. Nurullah İrven (Dimaşk: Dâru’l-Fikri’l-Mu’âsır, 1418/1998), 7/71..

³²⁶ İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ el-Kazvînî, *el-Mücmel fi’l-luğa*, çev. Nurullah İrven (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1986), 1/706.

³²⁷ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, 2/194.

Geminin su üzerinde durarak insanların hizmetine sunulması, Allah'ın koyduğu ilahi bir kanundur. İnsan bu kanun sayesinde ticaret, yolculuk ve taşımacılık yapma olanağını elde eder. Gemilerin denizlerde güvenli bir şekilde hareket edebilmesi, Allah'ın insanlara bir lütfu ve nimetidir. Bu nimet insanlara hem hayatı kolaylaştırmak hem de ekonomik ve sosyal faaliyetleri sürdürebilmek için verilmiştir.³²⁸

Okyanusun ortasında, rüzgârların savurduğu bir gemideki insanın yüreğindeki ürpertiye dindirecek olan, rüzgâra ve suya hükmeden yaratıcının kudretidir. İnsan, denizin ortasında yaşadığı bu zorluklar karşısında sadece Allah'ın iradesine sığınabilir; çünkü O, her şeyin üzerinde mutlak hâkimiyet sahibidir ve dilediği gibi hükmeder. Bu, Allah'ın kudretinin ve rahmetinin bir yansımasıdır.³²⁹

“Rabbimiz” ve “sizin” ifadeleri muhatap kitlenin tümünü kapsar. Ayette “izca” kelimesi bir şeyin art arda devam etmesidir.³³⁰ Azar azar vermek, tezkiye kelimesi ile aynı mastardandır.³³¹ Örneğin; أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي سَحَابًا: “Görmedin mi şu hakikati, Allah'ın bulutları sürüyor”³³²

Evzai: “Allah büyük lütuf sahibidir.”³³³ ayetinin müşrikler hakkında indiğini söylemiştir.³³⁴

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

“Yemin olsun ki ademoğullarını değerli kıldık. Onlara karada ve denizde ulaşım imkânı sağladık, onlara güzel ve temiz rızıklar verdik. Yarattığımız mahlukatın çoğundan da onları üstün kıldık.”³³⁵

Allah İnsanı yeryüzüne halife olarak gönderilmiştir.³³⁶ Yerde ve gökte yaratılan her şey insanın faydası için yaratılmıştır.³³⁷ İnsan en güzel kıvamda yaratılmıştır.³³⁸ Allah Hz. Âdem'i üstün olarak yaratmıştır. Çünkü meleklerden Hz. Âdem'e secde

³²⁸ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 3/502.

³²⁹ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 7/59.

³³⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Gayb*, 14/535.

³³¹ Râzî, *a.g.e.*, 13/330.

³³² 24/Nur 43.

³³³ 57/Hadid 29.

³³⁴ Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 2012, 9/352.

³³⁵ 17/İsra 70.

³³⁶ 2/Bakara 30.

³³⁷ 2/Bakara 29.

³³⁸ 95/Tin 4.

edilmesini istenmiştir.³³⁹ İnsana düşünme, akletme, yazma gibi yetenekler verilmiş, fiziki ve psikolojik yapısıyla diğer mahlûklarda olmayan beceriler bahşetmiştir. Şeref sahibi olan insan, eşyanın mahiyetini ve sırrını anlayarak, “marifetullah” denilen, yani Allah’ın sıfatlarını, isimlerini ve sonsuz kemalini idrak etme noktasına ulaşır. Bu kişi, derin bir bilgelik ve anlayışla, Allah’ın kudretini ve yaratılışındaki hikmeti keşfeder. Böylece insan, içsel bir olgunluk ve yüksek bir potansiyele erişir, Rabbinin yüceliğine vakıf olur ve O’nun sıfatlarıyla ahenk içinde bir yaşam sürer.³⁴⁰

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَّؤُوفٌ رَحِيمٌ

“Görmedin mi? Yerdeki tüm şeyleri emriyle denizlerde akıp giden gemileri sizin istifadenize sunmuştur. Göğü de bir denge kanunu ile yere düşmekte koruyan O’dur. Muhakkak ki Allah insana karşı çok şefkatli ve ikram sahibidir.”³⁴¹

وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مِنْهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (۱۳)

“Göklerde ve yerde bulunan her şeyi kendi lütfundan sizin hizmetinize sunmuştur. Şüphesiz bunda aklını kullananlar için alınacak nice dersler ve ibretler vardır.”³⁴²

Her şey Allah’a muhtaçtır. Gemileri, denizlerde güvenle yüzdüren ve onları hikmetle yürüten Allah’tır. İnsanların ticari ihtiyaçlarını kolaylaştıran, büyük denizlerde mallarını taşımada imkân veren Allah’tır.³⁴³ Kur’an bu durumu şöyle ifade eder: Allah, bir sivrisineği hatta daha ötesini bile misal vermekten çekinmez; inananlar bu misalin Rablerinden gelen bir hakikat olduğunu kavrar, inkârcılar ise “Bununla ne anlatılmak isteniyor?” diyerek şüpheyeye düşer. Böylece Allah, bu tür misallere kimi insanları yoldan çıkarır, kimilerini ise doğruya yöneltir; fakat bu yoldan çıkanlar, yalnızca yoldan sapmış olanlardır.³⁴⁴

Allah’ın Rauf ismi re’fet kökünden gelir ve son derece kalbin dayanamayacak kadar merhametli anlamı taşır. Rahmet kişinin hoşlanmasa da başkasına yardım

³³⁹ 2/Bakara 34.

³⁴⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 21/12.

³⁴¹ 22/Hac 65.

³⁴² 45/Casiye 13.

³⁴³ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 10/5529.

³⁴⁴ 2/Bakara 26.

etmesidir. Re’fet ise gönlünden kopan bir şevkle çok derin bir istekle insanlara yardım etmeyi istemesidir.³⁴⁵

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفَلَكَ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَع النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَحَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

“Gerçekten arz ve semavatın halk edilmesinde, gece ve gündüzün biri birini takip etmesinde, insanların istifadesine sunulan gemilerin denizlerde hareket etmesinde, Allah’ın yerde indirdiği yağmurun yeri diriltmesinde, her türlü canlının yeryüzünde yayılmasında, rüzgârları ve gök ile yer arasındaki bulutların ilahi bir düzene boyun eğdirmeden düşünen bir topluluk için nice deliller vardır.”³⁴⁶

Bu ayet, Allah’ın varlığına delil olarak sekiz önemli konuya işaret etmektedir. Bunlar; göklerin yaratılması, yerin yaratılması, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi; gemilerin denizlerde yüzerek akıp gitmesi, yağmurun yağması ve yerin canlanması, yeryüzündeki canlıların hayat bulması, rüzgârların hareketleri, bulutların hareketleri gibi olaylar, Allah’ın varlığını ve kudretini gösteren açık delilleridir.³⁴⁷

Allah’ın “ol” emrine bütün kâinat boyun eğerek ve O’nun verdiği emirle şekillenir ve yükümlülüğünü yerine getirir. Böylece evrendeki tüm varlıklar, Allah’ın kudretini ve iradesini yansıtır. Kullarına düşen görev ise, kalp gözüyle Allah’ı tanımak, O’na iman etmek ve O’nun vahdaniyetine inanmak, ayetleri üzerinde tefekkür etmektir.³⁴⁸

أَمْ أَنْ يَهْدِيَكُمْ فِي ظُلُمَاتٍ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلِ الرِّيَّاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ءَالَهُ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

“Ya da karanın ve denizin karanlıklarında size yolu gösteren, rahmetinin önünden rüzgârları müjdeci olarak gönderen kimdir? Allah’tan başka bir ilah mı var? Allah, onların ortak koştukları her şeyden münezzehtir.”³⁴⁹

Bu ayet Allah’ın yaratılmışların ihtiyaçlarını çeşitli vakitlerde karşıladığı ifade eder.³⁵⁰ Karada yönümüzü yerin işaretleriyle, denizlerde ve karanlık havada yıldızların yön göstermesine sağlayan Allah’tır.³⁵¹ Zor zamanlarda da insanların yardımına yalnızca Allah yetişir. Eğer insanlar O’nu tanır, O’na yönelirlerse, O da onlara yardım

³⁴⁵ Bekir Topaloğlu, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2007, “Ra’uf”, 34/468.

³⁴⁶ 2/Bakara 164.

³⁴⁷ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Ğayb*, 4/138-180.

³⁴⁸ Neseî, *Neseî Tefsiri*, 1/487.

³⁴⁹ 27/Neml 63.

³⁵⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Ğayb*, 7/449.

³⁵¹ Neseî, *Neseî Tefsiri*, 8/16.

eder. Bir ayette, “Ey iman edenler! Eğer siz Allah’a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.”³⁵² Bu, Allah’ın yardım vaadini gösteren bir ifadedir.

Başka bir ayette Allah, Hz. Musa’ya şöyle buyurur: “Allah, şöyle dedi: Ey Mûsâ, dileğin kabul edildi; zaten daha önce de sana lütufta bulunmuştuk. Hatırla ki, annenin kalbine bir ilham vermiştik: Seni bir sandığa koyup suya bırakmasını bildirmiştik. Böylece seni, sana ve bana düşman olan birinin eline ulaşacak şekilde yönlendirdik. Fakat sana karşı bir sevgi yerleştirdik ki insanlar sana muhabbet etsin, sen de gözümüzün önünde büyüüp yetişesin.”³⁵³ Bu, Allah’ın müminlere yönelik tavrını ve onlara gösterdiği inayete bir örnektir.

Doğayı düzenleyerek insan için yaşanabilir hâle getiren Allah’tır. Bu durumu izah eden ayet şöyledir: Sonunda Allah hem Peygamber’ine hem de inananlara kendi katından bir güven ve huzur duygusu indirdi; ayrıca sizin gözle göremeyeceğiniz ordularla onları destekledi ve inkâr edenleri ağır bir cezayla yüzleştirdi. İşte kafirlerin cezası böyledir.³⁵⁴ Burada Allah’ın, zorluk ve korku anlarında müminlere güven ve destek sağladığı ifade edilerek doğrudan müdahalesi ön plana alınmaktadır. “De ki: Sizi bu dertlerden ve başka her türlü belalardan kurtaran ancak Allah’tır. Ne var ki, siz yine de başkalarını O’na ortak koştuktan vazgeçmezsiniz.”³⁵⁵ Bu ayetle, insanın çaresizlik anında Allah’a yöneldiği, ancak kurtulduktan sonra tekrar eski tutumuna döndüğünü belirtmektedir.

Doğayı düzenleyen, insan için yaşam alanı yaratan Allah’tır. “Yahut yeryüzünü karar kılma yeri yapan, içinde nehirler akıtan, onun için oturaklı dağlar yapan ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var? Hayır, onların çoğu bilmiyor!”³⁵⁶ Bu ayet ise, doğadaki denge ve düzenin rastlantı olmadığını, Allah’ın koyduğu yasalarla işlediğine vurgu yapar.

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ

³⁵² 47/Muhammed 7.

³⁵³ 20/Tâhâ 36-39.

³⁵⁴ 9/Tevbe 26.

³⁵⁵ 6/En’am 64.

³⁵⁶ 27/Neml 61.

“Denizde dağlar gibi yükselen gemilerin akıp gitmesi, O’nun varlığını ve kudretini gösteren ayetlerindendir.”³⁵⁷

Bu ayette denizde akıp giden gemiler Yüce Allah’ın kudretini gösteren delillerden biri olarak ifade edilmektedir. Nitekim “dalmak” anlamındaki (فَسَبَحَ) fiilinden türeyen kelime, gemilerin deniz üzerinde süzülerek ilerlemesini ifade eder. Bu yönüyle ayet hem kelimenin mecazî anlam alanına hem de Allah’ın yaratışındaki kudrete delalet eder. Burada kullanılan (جَارِيَات) kelimesi, “akıp giden şeyler” manasına gelir ve suda hareket eden gemiler için mecaz olarak kullanılmıştır. Bu ifade aynı zamanda insanın deniz üzerinde seyreden bu büyük cisimler karşısında duyduğu hayreti belirtir. Bazı dilciler kelimenin kök anlamına dikkat çekerek onun “dalmak” ya da “yüksekçe bir yer” anlamlarına da geldiğini belirtmişlerdir. Böylece âyet, hem dil yönüyle zengin bir mana örgüsüne sahip olmakta, hem de yaratılışın hikmetine dair derin bir tefekküre kapı aralamaktadır.³⁵⁸

Bu bağlamda, gemilerin denizde akıp yüzmesini sağlayan fizikî yasalar aslında Allah’ın iradenin birer tezahürüdür. Zira insan aklıyla geliştirilen her araç ve teknoloji, nihayetinde Allah’ın evrene yerleştirdiği düzene tâbidir. İnsanoğlu bu kudret karşısında ne kadar bilgiye ve imkâna sahip olursa olsun, şayet bu gücü yanlış yönde kullanırsa, sonuçları kendi aleyhine olacak şekilde tecelli eder. Tıpkı rüzgârın gemileri sürükleyip menziline ulaştırabileceği gibi, dilerse onları durdurup yok da edebilir. Bu kudret karşısında direnmek ise beyhude bir çabadır. Çünkü kâinatta işleyen her şey Allah’ın takdiriyle var olur ve devam eder.

اللَّهُ الَّذِي سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِيَ الْفُلُكُ فِيهِ بِأَمْرِهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Denizi, gemilerin O’nun buyruğuyla içinde yüzmesi, rızkınızı arayıp bulmanız ve sonunda şükretmeniz için hizmetinize sunan Allah’tır.”³⁵⁹

Denizleri emrinize sunan, içlerinde gemilerin onun buyruğuyla süzülmesini sağlayan Yüce Allah’tır. Bunu, rızkınızı arayıp kazanabilesiniz ve size ihsan edilen nimetlerin kıymetini bilerek şükredebilesiniz diye yapmıştır. Ey insan! Ufuklara doğru yol alan gemilerin arkasındaki kudreti gör. Onlar tesadüfen değil, ilahî bir iradenin

³⁵⁷ 42/Şu’ra 32.

³⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 15/414.

³⁵⁹ 45/Casiye 12.

izniyle ilerlerler. Rızkınızı o enginliklerde ararken, bu düzenin sahibini unutmayın ve minnetle O’na yönelin şimdi.³⁶⁰

Bu ilahî irade sadece bireysel değil, toplumsal sorumluluğu da göz önünde bulundurur. Çünkü her topluluk, tarih sahnesinde oynadığı rolün ve izlediği yolun hesabını verecektir. Tıpkı bir bireyin amel defteri gibi, toplumların da yaptıkları kayda geçirilmiş, hakka mı yoksa batıla mı yöneldikleri belirlenmiştir. Bu kayıtlarda hiçbir ayrıntı göz ardı edilmemiştir. İnsan, kendisine sunulan nimetler ve uyarılar karşısında nasıl bir tutum sergilediyse, karşılığını da ona göre görecektir. Dolayısıyla denizleri emrine veren, rızık yollarını açan, nimetiyle besleyen Rezzak olan Rab, aynı zamanda adaletiyle herkesi kendi yaptıklarıyla yüzleştirecektir. O gün geldiğinde ne alay ne inkâr fayda verecek. Sadece hakka teslim olanlar kurtuluşa erecektir.

1.9 Denizler ve Allah’ın İlmi ile Kudretinin Tecellisi

وَعِنْدَهُ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظِلْمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

*“(İnsanın bilemeyeceği) Gaybın bilgilerinin anahtarları sadece Allah’ın katındadır; onları ancak O bilir. Karada ve denizde olup biten her şeyi de O’nun bilgisi kapsar. Düşen tek bir yaprak bile yoktur ki O’nun bilgisi dâhilinde olmasın. Toprağın derinliklerindeki bir tohum, yaşı ya da kuru hiçbir şey yoktur ki, hepsi Allah’ın sarıh bir şekilde ortaya koyduğu bilgide yer almasın.”*³⁶¹

Her türlü bilgi Allah’ın katındadır. “Mefâtih”, “miftâh” ve “meftah” kelimeleri aynı kökten gelir ve anahtar anlamındadır. Bazı kaynaklara göre hazinenin saklandığı yere “meftah” denildiği söylenmiştir.³⁶² Ayette “Ancak apaçık kitaptadır” ifadesi için iki görüş vardır. Birincisine göre bu ifade, doğrudan Allah’ın ilmidir. İkincisi görüş ise bu ifade olmuş ve olacak her şeyin yazıldığı “Levh-i Mahfuz’u ifade etmektedir.³⁶³ Bu konuda bir hadiste şöyle rivayet edilir: “Kıyamet vaktine kadar vuku bulacağı olayların yazıldığı yazının mürekkebi kurumuştur.”³⁶⁴

Kıyametin vakti ancak Allah’a mahsus bir bilgidir. Yağmuru O indirir, anne rahmindekini O bilir. İnsan, yarın ne elde edeceğini ya da nerede can vereceğini

³⁶⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/379.

³⁶¹ 6/En’am 59.

³⁶² Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Gayb*, 9/466,467.

³⁶³ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993), 6/171.

³⁶⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Gayb*, 13/9-12.

kesinlikle bilemez. Hiç kuşkusuz, her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan ancak Allah'tır.³⁶⁵ “Allah, gözlerin kötü niyetli bakışlarını da göğüslerde saklanan sırları da bilir.³⁶⁶

“Allah'ın izni olmadan bir yaprak bile yere düşmez³⁶⁷” ayeti, her şeyin mutlak bir düzen içinde olduğunu ve hiçbir yerde tesadüfün olmadığını vurgulayan çarpıcı bir anlam taşır. Ağaçlar, her bir yaprağı ne zaman, nerede düşeceğini ve o yaprağın kimin rızkı olacağını biliyormuşçasına, kendi düzenleri içinde varlıklarını sürdürürler. Aynı şekilde, okyanusların binlerce metre derinliğindeki karanlık mağaralarda, gözle görünmeyen mikroorganizmaların varlığını devam ettirmede onları rızıklandıran Allah'tır. Her şey, en küçük ayrıntısına kadar, O'nun sonsuz bilgisi ve kudretiyle belirlenir.

وَلَوْ أَنَّ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Eğer yerde tüm ağaçlar kaleme, deniz ise mürekkebe dönüştürülse, hatta yedi deniz daha buna ilave edilse, yine de Allah'ın sözleri yazmakla tükenmez. Şüphesiz Allah, kudreti sonsuz, hükmü ve hikmeti sınırsızdır.”³⁶⁸

Bu ayet ilahi bilgilerin herhangi bir sınır konulamayacağını, onların asla tüketemeyeceğini ifade eden bir mesajdır.

Allah'ın kudretine ve ilmine bir sınır konulamayacağını anlıyoruz. Nitekim Hz. Peygamber (sas) Allah'ı övme konusunda: “Sana hakkıyla senada bulunamıyorum. Sen şüphesiz zatına senada bulunduğum gibisin” demiştir.³⁶⁹

Abdullah b. Abbas bu ayetin iniş nedenini şöyle açıklar: Medine'de yaşayan bazı hahamlar Peygamberin (sas) yanına gelerek “Ey Muhammed size az bir ilim verilmiştir” ifadesiyle bizi mi yoksa kendi kavminizi mi kastediyorsunuz?” Sorusuna “Hepinizi” şeklinde cevap vermiştir. Hahamlar sana gelenler Tevrat'ta olduğunu okumuyor musun? Dediler. Peygamber de (sas) “Tevrat Allah'ın ilmine göre az bir şeydir. Sizin yanınızda

³⁶⁵ 31/Lokman 34.

³⁶⁶ 40/Mü'min 19.

³⁶⁷ 6/En'am 59.

³⁶⁸ 31/Lokman 27.

³⁶⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 12/6419.

Allah'ın ilminden size yetecek kadarı bulunmaktadır” dedi. Bunun üzerine Lokman süresi 27. Ayet nüzul oldu.³⁷⁰

Bir rivayete göre, İbn-i Cerir, İkrime'den nakleder. Ehl-i kitap, Hz. Muhammed'e (sas) “ruh” hakkında soru sorduklarında, “*Sana ruh hakkında soru soruyorlar. De ki: “Ruh, Rabbimin bileceği bir şeydir. Size pek az ilim verilmiştir*”³⁷¹ ayeti nâzil oluyor. Bunun üzerine Ehl-i Kitap, “Sen bize ilmin çok az verildiğini söylüyorsun. Hâlbuki bizlere Tevrat verilmiştir ve o hikmettir. Hikmet verilmiş bir kimseye, hayırlı işler de verilmiştir” dediler. Sonrasında ise “*Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler mürekkep olsa ve bir o kadar deniz de eklenip yazılsa, yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi.*”³⁷² ayeti nüzul oldu.³⁷³

Allah'ın “Âlim” ismi; zaman ve mekân münezzeh küçük, büyük, gizli, açık, canlı cansız her şeyi en mükemmel şekilde bilen, anlamında kullanılır.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا

“De ki: Rabbimin sözlerini yazmaya kalksaydık, denizler mürekkep olarak yetmezdi; hatta denizlerin bir misli daha olsa da yine de Rabbimin sözleri tükenmeden mürekkep tükenirdi.”³⁷⁴

Allah'ın kelamının amacı, ilim ve hikmeti elde etmektir. Çünkü Allah'ın ilmi sonsuzdur. Tüm denizler mürekkep olsa ve kalemler yazsa bile denizler tükenir; fakat Allah'ın ilmi tükenmez.³⁷⁵ Burada geçen “bahr” kelimesi sadece su kütlesi değil, bütün denizleri ifade eder.

Huyey b. Ahtab”, “*Kime hikmet verilirse, muhakkak ona büyük bir hayır verilmiştir*”³⁷⁶ ayetini değerlendirirken, bu hayrın sınırını “*Size az bir ilimden başkası verilmemiştir*”³⁷⁷ ayetiyle çizmiştir. Çünkü kulun ilmi Rabbinin ilmi karşısında, okyanusta bir damla gibidir.”³⁷⁸

قُلْ مَنْ يُنَجِّيْكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَٰذَا لَنُكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

³⁷⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/442.

³⁷¹ 17/İsra 85.

³⁷² 31/Lokman 27.

³⁷³ Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 11/623.

³⁷⁴ 18/Kehf 109.

³⁷⁵ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 3/585.

³⁷⁶ 2/Bakara 269.

³⁷⁷ 17/İsra 85.

³⁷⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 15/267.

“De ki: Sizi karada ve denizde karşılaştığınız karanlık ve tehlikelerden kim kurtarıyor? Hani O’na hem gizliden hem de açıktan yalvarıyor, şayet bizi bu durumdan çıkarırsa mutlaka şükredenlerden olacağız, diyordunuz.”³⁷⁹

“Karanın ve denizin karanlıkları ifadesi” korku ve dehşeti mecazi olarak anlatır. Kul korku anında Allah’a sığınır, dua eder, yalvarır ve yakarır. Korkusunun geçmesinden sonra Allah’a şükredeceğine dair verdiği sözleri unuttur, sonra batıla geri döner. Şirk üzere kalmaya devam eder.³⁸⁰

هُوَ الَّذِي يُسَيِّرُكُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِ وَجَرَيْنَ بِهِمْ بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرَحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنْ أَنْجَيْنَا مِنْ هَٰذِهِ لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ

“Sizi karada da denizde de yürüten O’dur. Öyle bir an gelir ki, gemi uygun bir rüzgârla ilerlerken yolcular sevinç içindedir. Fakat ansızın şiddetli bir fırtına patlak verir, dalgalar her yandan gemiyi kuşatır. Bundan böyle kurtuluşun imkânsız olduğunu düşündüklerinde, dini yalnızca Allah’a yönelterek yalvarırlar: “Eğer bizi buradan sağ salim çıkarırsan, sana şükreden kullarından olacağız!”³⁸¹

Sizin yakardığınız o varlıklar bile, hangimizin Allah’a daha yakın olabileceğini arayıp dururlar. Hepsi O’nun merhametini ümit eder, azabından ise korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten çok çetindir.³⁸²

Ne var ki, onları kurtardıktan sonra görülür ki, yeryüzünde yine haksız yere aşırılığa gitmeye başlarlar. Ey insanlar! Bu taşkınlığınız size zarar vermekten başka bir işe yaramaz; bununla birlikte sadece dünya hayatının geçici faydasını elde edersiniz. Oysa sonunda bize döneceksiniz ve biz de yaptığınız her şeyi size tek tek bildireceğiz.³⁸³

Denizin gürültülü ve korkutucu yönü, Hz. Yunus'un Kur'an'daki hikâyesiyle örneklendirilebilir. Bir gemide bulunan Hz. Yunus, gece karanlığında bir fırtına sırasında gemiden denize atılır. Suyu düşen ve karanlıkların içinde kalan Hz. Yunus, ürkütücü ortamda, denizin derinliklerine doğru batmaya başlar. Ümidini kaybetmişken, Allah’a münacat ederek: “... Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni eksikliklerden uzak

³⁷⁹ 6/En'am 63.

³⁸⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Gayb*, 9/482.

³⁸¹ 10/Yunus 22.

³⁸² 17/İsra 67.

³⁸³ 10/Yunus 23.

tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” diye dua etti.³⁸⁴ Allah’ın takdiriyle büyük bir balık onu yutar. Ayrıca bu balık, onu sağ salim kıyıya ulaştırdı. Bu hikâye, hem Allah’ın rahmetinin ve yardımının büyüklüğünü hem de insanın zor durumlar karşısında dahi umudunu kaybetmemesi gerektiğini anlatan bir kıssadır.

وَسُئِلُهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعاً وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

“(Ey Muhammed!) Onlara, deniz kıyısında yaşayan o kavmin başına gelenleri hatırlat. Hani Cumartesi yasağını çiğnemiştirdi. Çünkü ibadet ettikleri gün balıklar sürüler halinde önlerine çıkıyor, diğer günlerde ise görünmüyordu. Biz de onları yoldan çıkmaları sebebiyle böyle bir imtihanla denedik.”³⁸⁵

Kur’an, deniz kıyısında yaşayan bir Yahudi kavminin Allah ile olan sınavını anlatırken, bu kavmin cumartesi günü yasağa uymadığını vurgular. Allah, onlara cumartesi günü balık avlama yasağı getirmişti. Ancak bu kavim, balıkların cumartesi günü diğer günleri bolca görüldüğünü daha fazla toplandığını fark edince, yasağı hile ile delmeye başladı. O gün balık avlamaya devam ettiler. Bu aldatici tutumları nedeniyle Allah, onları bir ceza olarak onları maymun kılığına dönüştürmüştür. Bu kıssa, Allah’ın emirlerine karşı gelmenin ve hileyle yasakları çiğnemenin sonuçlarını gösterir. Aynı zamanda, insanın dürüstlük, sadakat ve Allah’a karşı sorumluluk anlayışıyla hareket etmesi gerektiği konusunda bir ders verir.³⁸⁶

İbn Abbas Peygamberden (sas) rivayetle şöyle bir hadis buyurur: “Yahudilerin işlediklerini siz işlemeyin. Onlar; Allah’ın haramlarını hilelerin en basiti ve aşağılığı ile helak etmek isterler.”³⁸⁷

1.10 يَم (Y-m-m)

وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفَتْ عَلَيْهِ قَالَ فِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ

Mûsâ’nın annesine şöyle bir ilhamda bulunduk: “Onu emzir; eğer kendisine zarar gelmesinden endişelenirsen, hiç korkmadan ve üzülmeyen onu suya bırak. Çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu

³⁸⁴ 21/Enbiya 87.

³⁸⁵ 7/A’raf 163.

³⁸⁶ Karaman vd., Kur’an yolu, 1/139.

³⁸⁷ İbni Kesir, Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm, 6/627.

³⁸⁸ er-Râğib el-İsfahânî, Müfredât, “Y-m-m”, 1197.

resullerden biri yapacağız.”³⁸⁹ فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ
 “Bu yüzden onlardan intikam aldık. Ayetlerimizi yalanlamaları ve onları umursamamaları sebebiyle kendilerini denizde boğduk.”³⁹⁰ فَآخَذْنَاهُ وَجُودَهُ فَنَبَذْنَاهُ فِي الْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ
 “Bunun üzerine biz de kendisini ve ordularını yakalayıp denize attık. O ise (pişman olmuş), kendini kınıyordu.”³⁹¹

1.11 Su ile İlgili Mevhumlar

1.11.1 Su Döngüsü

Dünya'da bulunan toplam su miktarı zamanla değişmez. Su döngüsü atmosferin bazı katmanları arasında devri daim içindedir. Su, hal değiştirir, (katı, sıvı ve gaz). Hareket halinde olan su seviyesi bölgesel olarak değişebilir. Ancak miktarı artmaz veya azalmaz.³⁹²

Şekil 1.1. Dünya üzerindeki su döngüsü.³⁹³

Atmosferdeki su buharı yağış olarak yeryüzüne düşer. Yeryüzündeki su birtakım güneşin etkisiyle buharlaşarak atmosfere geri döner. Buna “su döngüsü” denir.³⁹⁴ Yusuf

³⁸⁹ 28/Kasas 7.

³⁹⁰ 7/A'raf 136.

³⁹¹ 51/Zariyat 40.

³⁹² Google, <https://www.google.com/search=dünyada+su+miktarıdeğişirmi>, ts., (Erişim 26 Mayıs 2024).

³⁹³ N. Nur Özyurt, “Hidrolojik Çevirim Bileşenleri Buharlaşma-Yağış”, (Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, 2. Hafta Dersi, 2020), 2.

Şahin'in *Hidrolojinin Esasları* adlı eserinde belirttiği üzere, su döngüsü yerkürenin yaşamını sürdürebilmesi için vazgeçilmez bir doğal sistemdir. Bu döngü; buharlaşma, yoğunlaşma, yağış ve yeraltı sularının hareketi gibi aşamalardan oluşur ve evrendeki canlılığı mümkün kılar.³⁹⁵

Su döngüsünde en büyük katkıyı sağlayan okyanuslardır. Geniş yüzeyleri sayesinde buharlaşmanın büyük bir kısmı okyanuslarda gerçekleşir. Ayrıca okyanuslar iklimin ve ekosistemin sürdürülebilirliğinde önemli bir rol oynar.³⁹⁶

Buharlaşma, güneş ışınlarının etkisiyle suyun sıvı halden gaz haline dönüşerek atmosfere yükselmesidir.³⁹⁷ Bu süreç, suyun enerjiyi alarak buharlaşıp, atmosferde su buharı şeklinde depolanmasına yol açar. Atmosfere çıkan bu su buharı, bir süre atmosferde kalır ve soğuyarak yoğunlaşma sürecine girer.³⁹⁸

Yoğunlaşma, atmosferdeki su buharının soğuyarak sıvı hale geçmesidir. Bu süreç, bulutların oluşumunu sağlar ve yağış olarak yere düşen su, ekosisteme hayat verir. Yeryüzüne inen sular, nehir yataklarını besleyerek akarsuları harekete geçirir ve bu suyun bir kısmı yeraltında birikir. Yeraltındaki su, farklı katmanlardan geçerek mineraller açısından zenginleşir ve yeraltı suları olarak doğada bulunur.³⁹⁹

Yağmurun gökten inişi, yeraltı su kaynaklarının oluşumu, suyun ölçülü kullanımı gibi doğal süreçlerin Kur'an'da ifade edilen temel prensiplerle uyumlu olduğu belirtilmektedir. Bu durum, Kur'an ayetlerinin su kaynaklarının sürdürülebilirliği ve yönetimi açısından günümüz mühendislik bilgileriyle paralellik arz ettiğini göstermektedir.⁴⁰⁰

³⁹⁴ Rüştü Ilgar, "Dünya Su Yönetimi ve Eğitimi", <http://www.eab.org.tr/eab/2009/pdf/213.pdf>, ts., (Erişim 23 Mayıs 2024).

³⁹⁵ Yusuf Şahin, *Hidrolojinin Esasları* (Ankara: Nobel Yayıncı, 2015), 50-52.

³⁹⁶ National Oceanic and Atmospheric Administration, "Watercycle", <https://www.noaa.gov/education/resource-collections/freshwater/water-cycle>, ts., Çev. Kadir Demir. (Erişim 1 Mayıs 2024).

³⁹⁷ Water Science School, "A Comprehensive Study of the Natural Water Cycle. U.S. Geological Survey", https://www.usgs.gov/special-topics/water-science-school/science/comprehensive-study-natural-water-cycle?qt-science_center_objects=0#qt-science_center_objects, ts., Çev. Kadir Demir. (Erişim 1 Mayıs 2024).

³⁹⁸ Water Science School, "A Comprehensive Study of the Natural Water Cycle. U.S. Geological Survey", https://www.usgs.gov/special-topics/water-science-school/science/comprehensive-study-natural-water-cycle?qt-science_center_objects=0#qt-science_center_objects, ts., Çev. Kadir Demir. (Erişim 1 Mayıs 2024).

³⁹⁹ National Oceanic and Atmospheric Administration, "Watercycle", Çev. Kadir Demir. (Erişim Mayıs 2024).

⁴⁰⁰ Abdullah Muratoğlu, *Kur'an Âyetlerinin Su Kaynakları Mühendisliği Yönünden İncelenmesi* (Batman: Batman Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 12.

Kur'an ayetleri, suyun hem kutsal bir nimet hem de bilimsel açıdan yenilenebilir bir enerji kaynağı olduğunu ortaya koyan önemli mesajlar içermektedir. Hidroelektrik, gelgit ve dalga enerjisi gibi modern teknolojilerle kullanılan su, çevre koruması ve enerji güvenliği açısından büyük bir öneme sahiptir. Kur'an'da suya yapılan vurgular, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda insanlara ahlaki sorumluluklar yükler. Bu bağlamda, Kur'an'ın ayetleri ile bilimsel yaklaşım bir araya getirilerek, su enerjisinin günümüz çevre ve enerji sorunlarına nasıl katkı sunabileceği daha derinlemesine anlaşılabilir.⁴⁰¹

1.11.2 Su Kuyusu

وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَا بُشْرَى هَذَا غُلَامٌ وَأَسَرُّهُ بِضَاعَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

“Bir kervan gelmiş, sucularını suya göndermişlerdi. Sucu kovasını kuyuya salınca, “Müjde! Müjde! İşte bir oğlan!” dedi. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Oysa Allah, onların yaptıklarını biliyordu.”⁴⁰²

Hız. Yusuf, kardeşleri tarafından kıskanılıp, bir kervanın yakınından geçmesi umuduyla bir kuyuya atılır.⁴⁰³ Kardeşleri, onu alıp satmayı planlamışlardır. Ancak, Medyen'e giden kervan yolunu şaşıarak Hız. Yusuf'un bulunduğu kuyunun yakınında konaklar. Başlangıçta tuzlu olan kuyunun suyu, Hız. Yusuf içine atıldıktan sonra tatlı hale gelir. Kervan sucuları, su almak için kuyunun başına gelirler ve kovalarını sarkıtarak su almaya çalışırlar. Hız. Yusuf, kovanın ipine tutunarak kuyudan yukarı çıkar. Sucu, onu görünce “Müjdeler olsun, işte oğlan çocuk!” der. Bunun üzerine Hız. Yusuf, ticaret malı olarak kervan tarafından gizlenir. Ancak, Allah her şeyin en iyi şekilde farkındadır ve onların ne yaptığını çok iyi bilir.⁴⁰⁴ Bu olay, Allah'ın takdiriyle, Hız. Yusuf'un yaşamındaki önemli dönüm noktalarından birini oluşturur.

1.11.3 Su Kabı

قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ

⁴⁰¹ Naveed Ahmad, “Al Quran and Water Science” Vol. 1, No. 1 (2025), 20. Çev. Kadir Demir.

⁴⁰² 12/Yusuf 19.

⁴⁰³ 12/Yusuf 10.

⁴⁰⁴ Nesefi, *Nesefi Tefsiri*, 5/438,439.

“Dediler ki: ‘‘Hükümdarın su kabı kayboldu! Onu bulup getirene bir deve yükü dolusu ödül var. Bu söze ben kefilim.’’⁴⁰⁵

Yusuf, kardeşlerinin yüklerini hazırlattığı sırada su kabını öz kardeşinin eşyaları arasına gizlice koydurdu. Devamında bir görevli seslendi: ‘‘Ey kervan halkı! Siz gerçekten hırsızlık yaptınız!’’⁴⁰⁶ Yusuf’un asıl amacı, öz kardeşini yanında tutabilmektir; bu sebeple böyle bir plan yaptı.⁴⁰⁷ Kardeşleri, ‘‘Neyi kaybettiğiniz, neyi aradığınızı öğrenmek istiyoruz.’’ diye sordular.⁴⁰⁸ Onlar hükümdarın su kabını yitirdiklerini söylediler.⁴⁰⁹ Kardeşleri, ‘‘yemin olsun ki biz buraya ne bir kötülük yapmak ne de düzen bozmak için geldik’’ diyerek kendilerini savundular.⁴¹⁰ ‘‘Onlar, ‘‘Peki ya siz yalan söylüyorsanız? Söyleyin bakalım, hırsızlık yapanın cezası nedir?’’ diye cevap verdiler.⁴¹¹ Onlar şöyle karşılık verdiler: ‘‘Su kabı kimin eşyasında çıkarsa, cezası onun alıkonmasıdır. Biz haksızları böyle cezalandırırız.’’⁴¹² ‘‘Bunun üzerine Yusuf, su kabını kardeşinin yükünde bulmuş gibi göstermeden önce, öteki kardeşlerin eşyalarını tek tek aramaya başladı. Sonra su kabını öz kardeşinin eşyaları arasında çıkardı. İşte Yusuf’a bu planı uygulamayı biz öğrettik. Çünkü kralın yasalarına göre kardeşini alıkoyması mümkün değildi. Ancak Allah’ın dilemesi başka. Biz, dilediğimiz kişileri derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üzerinde, mutlaka ondan daha iyi bilen biri vardır.’’⁴¹³

سِقَايَة (Sikaye) tahıl ölçmekte kullanılan kap demektir. Ayrıca hükümdara ait özel su kabı anlamında kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’deki (صَوَاع) ‘‘suva’’ kelimesi (سِقَايَة) ‘‘sikaye’’ ile aynı anlamdadır.⁴¹⁴ Bazı görüş sahipleri (صَوَاع) su kabıdır (سِقَايَة) ise onun sıfatıdır demişlerdir.⁴¹⁵

1.11.4 عَصْر (A-s-r)

عَصْرَة: Sıkılmış şey. مَعْصُور: Sıkılmış şey. عَصْرْتُ (sıktım) eyleminin mastarıdır. عَصْر lafzı عَصْر (sıkılmış şeyin özü, özsu. ‘‘المُعْصِرَاتُ’’ Kelimesi yağmurun yağmasını sağlayan sıkışık

⁴⁰⁵ 12/Yusuf 72.

⁴⁰⁶ 12/Yusuf 70.

⁴⁰⁷ 12/Yusuf 76.

⁴⁰⁸ 12/Yusuf 71.

⁴⁰⁹ 12/Yusuf 72.

⁴¹⁰ 12/Yusuf 73.

⁴¹¹ 12/Yusuf 74.

⁴¹² 12/Yusuf 75.

⁴¹³ 12/Yusuf 76.

⁴¹⁴ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 7/367.

⁴¹⁵ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir*, 3/242.

bulutlar manasını taşır.⁴¹⁶ “Onunla birlikte zindana iki genç daha girmişti. Gençlerden biri, “Rüyamda şarap yapmak üzere üzüm sıkığımı gördüm,” dedi. Diğeri ise, “Ben de rüyamda başımın üstünde ekmek taşıyordum ve kuşlar ondan yiyordu,” diyerek rüyasını anlattı. Sonra ikisi birlikte, “Seni gerçekten iyilik edenlerden olduğunu görüyoruz. Lütfen bu rüyalarımızı yorumla,” dediler.”⁴¹⁷ “Daha sonra insanların bol yağış göreceği bir yıl gelecek, o zaman (ürünleri bolca) sıkacaklar.”⁴¹⁸ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا “Yağmur yüklü yoğun bulutlardan şarıl şarıl yağmur yağdırdık.”⁴¹⁹

1.12 Arınma, Temizlik ve İbadette Su

Suyun temizleyici özelliği hem bilimsel hem de dini açıdan kabul edilen bir gerçektir. Kur'an-ı Kerim'de temizlik konusuna değinilen birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden biri de Maide Suresi'nin 6. ayetidir. Bu ayet, abdest alma ve temizlikle ilgili önemli hükümler içerir.

Fıkıh literatüründe ise suyun temizleyici vasfı üzerinde durulmuş, abdest ve gusül ibadetlerinde onun şart olduğu vurgulanmıştır. Bu da suyun sadece biyolojik değil, dinî hayatın da ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهَّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük

⁴¹⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, Müfredât, “A-s-r”, 704.

⁴¹⁷ 12/Yusuf 36.

⁴¹⁸ 12/Yusuf 49.

⁴¹⁹ 74/Nebe 14.

*çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”*⁴²⁰

Maide 6. ayette akidleri yerine getirme emriyle başlayarak Allah'ın rububiyet ahdi ile kulun ubudiyet sorumluluğu arasındaki ilişkiyi temellendirir; bu çerçevede insanın dünya hayatında en çok ihtiyaç duyduğu yeme-içme ve evlilik alanlarında helâl-haram hükümleri açıklanır ve devamında namazın şartı olan temizlik hükümlerine geçilir. Abdest ayetindeki ifadelerin yorumunda fakihler, abdestin her namaz için yenilenip yenilenmeyeceği, niyetin farz olup olmadığı, ayakların yıkanması veya mesh edilmesi ve topuk kelimesinin anlamı gibi konularda farklı görüşler ortaya koymuştur. Teyemmüm meselesinde ise suyun bulunmaması, hastalık, zarar ihtimali, suyun başkalarının hayatı için zorunlu olması gibi durumlar üzerinden mezhepler çeşitli hükümler geliştirmiş; teyemmümün vaktin başında mı yoksa sonunda mı yapılacağı, teyemmümden sonra su bulununca namazın iade edilip edilmeyeceği, suyun unutulması veya aranmaması gibi ihtimallerde hükmün nasıl değişeceği geniş biçimde tartışılmıştır. Netice olarak “Allah size güçlük kılmak istemez; sizi temizlemek ve nimetini tamamlamak ister” ifadesi, İslam fıkında kolaylık ilkesi, teklifin sınırları ve maddî temizliğin ötesinde manevî arınma vurgusuyla değerlendirilmiş; böylece abdest, gusül ve teyemmüm hükümlerinin ilâhî bir lütuf ve kolaylaştırma çerçevesinde şekillendiği ifade edilmiştir.⁴²¹

Abdestin bilimsel çalışmalarla ortaya konan faydaları, İslam'daki temizlik anlayışının vücudu üzerindeki olumlu etkilerini desteklemektedir. İnsan vücudunda yaklaşık 700 biyolojik aktif nokta bulunur ve bunlardan atmış altı tanesi hassas aktif noktadır. Bu aktif noktaların birçoğu, abdest alındığında uyarılır. Örneğin, abdestin uzuvlarında yer alan noktalar şunlardır:

- **Yüzün yıkanması:** Yüz bölgesini yıkamak, mide, bağırsaklar, safra kesesi, idrar yolları ve sindirim sistemi üzerinde etkilidir.
- **Kolların yıkanması:** Kolların yıkanması, bağırsaklar, kalp, akciğerler ve kan dolaşım sistemi bölgeleri etkiler.
- **Ayakların yıkanması:** Ayakların yıkanması, hipofiz bezleri, böbrekler gibi bölgeleri uyarır.

⁴²⁰ 5/Maide 6.

⁴²¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Gayb*, 8/585-529.

Ayrıca, kulakların mesh edilmesiyle ile vücutta birçok biyoaktif noktaları aktif hale gelir. Bu biyolojik etkiler, abdestin fiziksel sağlığa katkı sağladığını gösterir.⁴²²

Bilimsel çalışmalar gösteriyor ki, abdest almak tansiyonu düşürebilir, baş ağrısını hafifletebilir, yorgunluk ve öfkeyi giderebilir. Ayrıca, ağız ve burun bölgesindeki mikropları temizleyerek enfeksiyon riskini azaltır. Cildin canlı kalmasına katkı sağlar. Abdest ve gusül, vücudun gerginliğini alır. Bu fiziksel faydalar, abdestin yalnızca bir ibadet olarak değil, aynı zamanda vücuda sağladığı fizyolojik ve psikolojik yararlarıyla da önemli bir uygulama olduğunu ortaya koymaktadır.⁴²³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا

“Ey iman edenler! Ne söylediğinizi fark edecek duruma gelene kadar, sarhoşken namaza yaklaşmayın. Aynı şekilde, eğer yolcu değilseniz, cünüpken yıkanmadan da namaza durmayın. Şayet hasta olur, yolculukta bulunur, tuvaletten gelir ya da kadınlara dokunursanız ve su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin; niyetle yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Şüphe yok ki Allah, çok bağışlayan ve affedicidir.”⁴²⁴

Bu ayet içkinin tamamen haram kılınmasından önce nazil olmuştur. İçkinin haram kılınmasıyla ilgili hüküm, Uhud Savaşından sonra inmiştir.⁴²⁵ İbn Cevzi bu ayet hakkında şöyle der: “Bu ayet, yalnız namaz vakitlerinin haricinde sarhoş olmaya izin verilmiştir. Sonra da içkinin tamamen yasak edilmesiyle ilgili ayetle bu hüküm neshedilmiştir.”⁴²⁶

Namaz için temiz olmak amacıyla uyulması gereken temel kurallardan bahsedilmiştir. Bunlar: sarhoşken bilincin yerinde olmadığına, gusül abdesti ihtiyacı olduğunda (yolculuk durumu hariç), ayakyolundan gelindiğinde ve kadınlara yaklaşıldığı zamanlardır. Su bulunmadığı zaman temiz bir toprakla yüz ve ellerin

⁴²² “Sorularla İslamiyet”, <https://sorularlailslamiyet.com/blog/abdestin-tibben-ispatlanmis-18-faydasini-biliyor-musunuz>, (Erişim, 08 Haziran 2024).

⁴²³ “Sorularla İslamiyet”, <https://sorularlailslamiyet.com/blog/abdestin-tibben-ispatlanmis-18-faydasini-biliyor-musunuz>, (Erişim, 08 Haziran 2024).

⁴²⁴ 4/Nisa 43.

⁴²⁵ Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 4/1711.

⁴²⁶ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai'u't- Tefsir*, 1/566.

(kolların dirseklere kadar) mesh edilmesi.⁴²⁷ Yolculuk sırasında su bulunmadığı takdirde teyemmüm yapılabilir. Ayrıca suyun kullanılmasıyla sağlık riskini taşıdığı durumlarda teyemmüm yapılabilir. ⁴²⁸ Hz. Peygamber (sas) der ki: “Teyemmüm biri yüze, biri de dirseğe kadar kollara sürmek için iki defa yere vurmaktan ibarettir.”⁴²⁹

وَيَبَاكَ فَطَهِّرْ

“Ve elbiseni temizle.”⁴³⁰

Elbise temizliği hem maddi hem de manevi yönüne sahiptir. Elbiseyi necasetten ve kirden arındırmak hem hijyen sağlığı açısından önemlidir hem de ibadetin ön şartıdır.

“Temizle” emir fiilinin bir manası da elbiseleri kısa tutmak şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü Araplar, uzun elbiseler giyerek hem elbiselerini kirletiyor hem de büyülenerek yolda yürüyorlardı. Bu nedenle elbiseler kısaltılarak, Allah’ın Resulü (sas) de uzun elbiselerle kibirli yürüyüşten men edildi. Başka bir mana da helal yoldan temin edilmiş giysilere işarettir. Diğer bir mana ise elbise kelimesinin kinaye yoluyla nefsi temsil etmesidir. Yani nefsini temiz tutması anlamında değerlendirilmiştir.⁴³¹

“Elbiseni temiz tut” ifadesi mecaz anlamı olarak şöyle değerlendirilir. Tebliğ sırasında kendisine “Sihirbaz” denilen Resulullah (sas), bu sözlerle karşılık vermek yerine, evine çekilip elbisesine büründü. Bu davranış, “Nefsini ve kalbini onlardan intikam almaya ve onlara kötülük yapmaya yönelmekten alıkoy”, anlamına gelir. Ayrıca Hasan-ı Basri ise bu ifadeyi, “Ahlakını güzelleştir” şeklinde yorumlamıştır.⁴³²

Hz. Peygamber (sas) su kaynaklarının temiz tutulmasına büyük önem göstermiştir. Bir hadiste “Sizden biriniz durgun suya bevl etmesin; sonra onunla yıkanır”⁴³³ şeklinde ifade etmiştir. Aynı zamanda su kaynaklarının israf edilmeden kullanılması insanoğlunun temel sorumluluklarından biridir.⁴³⁴

Su, kıymetli bir kaynak olmasına rağmen, Allah onu denizlerde, nehirlerde ve hatta yağmur şeklinde karşılıksız olarak yaratmıştır; bu yüzden insanlar genellikle suyun gerçek değerini tam olarak kavrayamazlar. Fakat üzerinde düşünülmesi gereken

⁴²⁷ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 1/353.

⁴²⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 1/353.

⁴²⁹ Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, 4/443.

⁴³⁰ 74/Müdesir 4. (Bu âyet, “Elbiseni temizle” şeklinde de tercüme edilebilir. Nitekim zahirî anlamı böyledir.)

⁴³¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 22/243.

⁴³² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/286.

⁴³³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 6/320.

⁴³⁴ 7/ A'raf 31.

önemli bir nokta şudur ki, su üretilebilen veya geliştirilebilen bir mal değildir; bitkisel ya da hayvansal varlıklar gibi değildir. Yüce Allah, Mu'minin Suresi'nin 18. ayetinde şöyle buyurmaktadır: “Gökten ölçülü bir şekilde su indiririz ve onu yeryüzünde muhafaza ederiz. Kuşkusuz onu yok etmeye de gücümüz yeter.” İnsanlar susuz yaşamını sürdüremezken ve tatlı su kaynakları sınırlı iken, bu değerli nimeti korumak ve muhafaza etmek onların sorumluluğundadır.⁴³⁵

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

“İnsanların kendi elleriyle yaptıkları sebebiyle kara ve denizde düzen bozuldu. Muhtemelen geri dönerler diye, Allah onlara yaptıkları bazı kötülüklerin neticelerini (daha dünyadayken) tattırmaktadır.”⁴³⁶

Taberî, ayette geçen “Yeryüzünde ortaya çıkan fesat” ibaresindeki amaç, kulların işledikleri günahlar ve yaptıkları haksızlıkların kastettiğini belirtmiştir.⁴³⁷

Küresel ısınmanın nedenlerine bakıldığında sanayileşme, fosil atıklar ve buna bağlı karbondioksit salınımı, insan nüfusunun hızlı çoğalması, tüketim alışkanlıklarının değişmesi, israfın artması, ormanların azalması, ozon tabakasındaki tahribat gibi sebepler ön plana çıkmaktadır. Bu sebepler insanoğlunun kendi eliyle yaptığı olumsuz fiillerdir.⁴³⁸

İnsanoğlunun savaşlarda kullandığı nükleer silahlar, uzun vadeli, geri dönülmez yıkıcı tahribatlara neden olmaktadır. Savaş dışındaki nükleer test alanları bile büyük çevresel felaketlere yol açmaktadır. Radyasyon, toprak, su ve hava denilen yaşam alanlarını olumsuz etkiler. Canlılarda mutasyonlara, kanser riskine ve doğum kusurlarına yol açar. Patlamalar sonucu açığa çıkan duman ve toz güneş ışınları yeryüzüne inmesine engel olur. Tarım üretiminin durmasına ve kıtlığın ortaya çıkmasına neden olur. Zehirlenen sular tüm canlıların hayatlarını tehdit eder.⁴³⁹

⁴³⁵ Mehmet Akif Seyyitoğulları, “Su ve Su Yönetimi: İslam Öğreti Perspektifinden Bir Analiz”, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2024), 10.

⁴³⁶ 30/Rum 41.

⁴³⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 6/417.

⁴³⁸ Bkz. Seyfullah Çelik vd., *Küresel İklim Değişikliği ve İnsan Sağlığına Etkileri* (İstanbul: Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü, 2008).

⁴³⁹ Bkz. Muzaffer Yücel, Deniz Çolakradioğlu, “Savaşın Çevresel Etkileri”, *Çukuroca Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 22 (Mayıs 2007).

“Allah, gökyüzünü yükseltmiştir; tartıyı (ölçü) koymuştur. Artık tartıda haksızlık etmeyin.”⁴⁴⁰ Bu ayetteki ‘tartı’ doğanın dengesidir. Bu dengenin korunmasını Allahuteala, insanların sorumluluğuna vermiştir.

İnsanda hırs, kibir, nefret, doyumsuzluk, duyarsızlık, empati eksikliği gibi olumsuz duygular çevreye birçok yönden zararlar vermektedir. Doğal kaynakları sorumsuzca ve aşırı bir şekilde kullanmak, hava, su ve toprak dediğimiz ortak yaşam alanlarını kirletmek, görmezden gelmek, ekolojik dengeyi sarsan yıkımlar yapmak, kaynakları dengesiz ve adil bir şekilde kullanmamak yaşam alanını tehdit etmektedir.

İnsanın doğaya hükmetme isteği ve kendini üstün görmesinin verdiği tahribat hem bugünkü dünyaya zarar vermektedir hem de gelecek nesillerin kendilerini güvende hissedeceği bir alanın oluşmasına engeldir.

Hz. Peygamber (sas) ise, insanlara ahlaki değerler ve adaletin önemini öğreterek, doğaya ve canlılara karşı saygılı bir yaklaşımı benimsemiş, çevreye duyarlı ve merhametli bir tutum sergilemiştir.⁴⁴¹

“İnsanlara zulmedenlere, yeryüzünde azgınlık ederek insanlara zulüm yapanların aleyhinde bir yol vardır. İşte, onlar için elem verici bir azap vardır.”⁴⁴²

أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكْذِبْ رَايَهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ

“Bu kişi, derin bir denizin karanlığına benzer; üst üste gelen dalgalar ve onların üzerinde kapkara bulutlar vardır. O kadar ki karanlıklar birbirini sarmış; insan elini uzatsa, neredeyse onu bile göremez. Allah’ın nurundan yoksun bırakılan kimseye artık ona nur yoktur.”⁴⁴³

Bu ayette, denizin karanlığı kâfirin inanç karanlığına, dalgaların karanlığı kâfirin söz karanlığına ve bulutların karanlığı kâfirin amel karanlığına benzetilmiştir. Böylece kâfirin kalbi, gözü ve kulağı bu üç karanlığa temsil edilmiştir.⁴⁴⁴ Dolayısıyla “İnkâr

⁴⁴⁰ 55/Rahman 7,8.

⁴⁴¹ Muhammed Hamidullah, Hz. Muhammed’in Hayatı ve Savaşları, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Beyan yayınları, 2017), 145-147.

⁴⁴² 42/Şûrâ 42.

⁴⁴³ 24/Nur 40.

⁴⁴⁴ Râzî, Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb, 24/8,9.

edenlerin durumu, çağırma ve bağırmandan başkasını duymayarak haykıran gibidir. Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıl etmezler.”⁴⁴⁵

“...Allah kime nur(u) yoksun bırakmışsa onun için nur(dan) nasibi yoktur”⁴⁴⁶ ayeti şöyle izah edilir: Allah mü'minin hidayetini açık bir şekilde vafeder. Akabinde *“... Allah kimi dilerse, onu nuruna kavuşturur”⁴⁴⁷* ayetiyle delillerin açık olmasının imana ulaşmak için yeterli olmadığını, hidayetin Allah'ın dilemesiyle mümkün olduğunu gösterilir.⁴⁴⁸

“... Allah bu dünyada kime nur vermemiş ise...”⁴⁴⁹ ayetini Kadi, “Cennetin yolunu bulamama, şaşırma” şeklinde yorumlanmıştır.⁴⁵⁰

1.13 زَمْزَم Zemzem

Kur'an'da sıvı kavramı ele alındığında zemzem suyuna değinmemek İslam medeniyeti açısından eksik anlamak olur. Lakin Kur'an-ı Kerim'de “zemzem” kelimesi açıkça geçmemektedir. *“Rabbimiz! Ben çocuklarımdan kimini, namaz kılabilmeleri için Senin kutsal evinin yanında, ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların gönüllerini onlara meylettir, şükretmeleri için onları ürünlerle rızıklandır.”⁴⁵¹* Hz. İbrahim ile Hz. Hacer ve oğlu İsmail'i Mekke'de ıssız bir yerde bırakır. Hz. İsmail'in ayağının altında zemzem suyu çıkmıştır. *“İbrahim, “Rabbim burasını emin bir belde kıl, ahalisinden Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle rızıklandır...”⁴⁵²“Rabbim! Bu beldeyi güvenli kıl ve halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli ürünlerle rızıklandır.”⁴⁵³* Ayetlerde geçen “rızık” ifadesinin manalarından biri de zemzemi işaret etmektedir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim suyun medeniyet kurma rolünü zımnen işaret etmektedir.

İbn Abbâs, şu şekilde rivayet etmiştir: “Ben Resulullah' a zemzem suyundan verdim. O da ayakta olduğu halde içti.” Saîd b. Cubeyr de İbn Abbâs'tan rivayet ettiğine göre, Peygamber Efendimiz (sas) şöyle buyurmuştur: “Allah İsmail'in annesi Hacer'e

⁴⁴⁵ 2/Bakara 171.

⁴⁴⁶ 24/Nur 40.

⁴⁴⁷ 24/Nur 35.

⁴⁴⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Ğayb*, 17/112.

⁴⁴⁹ 24/Nur 40.

⁴⁵⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Ğayb*, 17/113.

⁴⁵¹ 17/İbrahim 37.

⁴⁵² 2/Bakara 126.

⁴⁵³ 2/Bakara 126.

rahmet etsin! Eğer o suyu aceleyle havuzlamamış olsaydı, zezem akıp giden bir ırmak olurdu.”⁴⁵⁴

Zezem suyunun özelliklerine bakıldığı zaman, dünyada en sağlıklı sulardan biri olarak bilinir. Dünya Sağlık Örgütü zezemin standartlara uygun, besleyici ve içilebilir bununla birlikte yüksek kalitede mineralleri içeren bir su olduğunu ifade etmiştir. Birçok hastalığa karşı koruyucu, tedavi edici vasıfları vardır.⁴⁵⁵

1.14 Diğer Sıvılar

1.14.1 Yağ ile İlgili Ayetler ز ي (Z-y-t)

زَيْتُونُ (Zeytûn) ile زَيْتُونَةٌ (zeytûne) kelimeleri, شَجَرٌ (şecer) ve شَجَرَةٌ (şecere) kelimelerinde olduğu gibi, birincisi cinsi, ikincisi ise tekil ağacı ifade eder. Arapçada “زَاتٌ طَعَامُهُ” (yemeğine zeytinyağı kattı) ifadesi, “سَمَّنُهُ” (yemeğine yağ koydu) sözüyle aynı manadadır. Yine “زَاتٌ رَأْسُهُ” (başını zeytinyağı ile yağladı) cümlesi, “ذَهَنَهُ بِهِ” (onu yağ ile sıvadı) sözünün karşılığıdır. Bu kökten türeyen اَزْدَاتٌ fiili ise “yağlandı” demektir.⁴⁵⁶

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun örneği, bir duvar kovuğundaki kandile benzer; kandil, billur bir fanus içindedir. Fanus, inci gibi parıldayan bir yıldız misalidir. O kandil ne doğuya ne de batıya karşılaştırılmayan mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulur. Öyle ki, bu ağacın yağı, ateş değmese dahi neredeyse ışık verecek kadar berraktır. İşte nur üzerine nur! Allah, dilediğini nuruna eriştirir. Allah, insanlara böyle örnekler getirir; çünkü O, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁴⁵⁷

Allah Teâlâ, göklerin ve yerin nurudur; yani, mahlûkatı hakka hidayet eden O’dur. Ayette ifade edilen “kandil yuvası” Abdullah b. Abdulmuttalib’in sulbune, “kandil” Hz. Muhammed’in (sas) kalbindeki imana, “cam” ise onun bedenine teşbih edilmiştir. Bu cam, parlak bir yıldız gibi berrak ve ışıklıdır; kimi müfessirler bu yıldızı Venüs, kimileri ise Jüpiter olarak açıklamıştır. Kandilin tutuşturulduğu “mübarek zeytin

⁴⁵⁴ İmam Buhari, *Sahih-i Buhari* 12. Bab, 37.

⁴⁵⁵ “Zezemin Özellikleri”, *International Journal of Medicine Sciences Academic Researches* 1/2 (2021).

⁴⁵⁶ er-Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, “Z-y-t”, 464.

⁴⁵⁷ 24/Nur 35.

ağacı” Hz. İbrahim’dir. Çünkü o, güzel itaatiyle tanınmış ve Kabe’ye yönelerek ibadet etmiş ne Yahudiler gibi batıya ne de Hristiyanlar gibi doğuya yönelmiştir. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa dahi neredeyse ışık verecek denli berraktır; yani Hz. İbrahim’in ilmi ve itaati, kendi başına bir nurdur. Nitekim Hz. Muhammed (sas), daha vahiy gelmeden önce bile nübüvvete yaraşır sözler söylemekteydi. Böylece onun nübüvveti, “nur üzerine nur” olarak ifade edilmiştir. Sonunda Allah Teâlâ, dilediğini bu nura hidayet eder; kullarından seçtiklerini iman ve hidâyet yoluna eriştirir.⁴⁵⁸

Zeytin yağı, Kur’ân-ı Kerîm’in nur temsiline dahil edilmiş en berrak işaretlerden biridir. Öyle ki berraklığı, adeta ateş değmese dahi ışık vermeye meyyaldır. Bu husus, ilahî hidayetin kalplerde parlamasına benzer; zira kalbin fitratı temiz olduğunda, en küçük bir hakikat dokunuşuyla parıldar. Zeytin yağının kandile kattığı kuvvet, mümin gönlün vahyin nuru ile aydınlanışına işaret eder. Berrak yağ ışığı takviye ettiği gibi, selim kalp de ilahî rehberliğe mazhar olduğunda hakikatleri aleni bir şekilde gösterir.⁴⁵⁹

Kur’an’da “mübarek bir zeytin ağacından tutuşturulan” ifadesi, zeytinin bereket ve fayda yönünden emsalsiz oluşuna işaret eder. Çünkü zeytin; meyvesiyle gıda, yağıyla şifa ve kandillerde ışık kaynağı, odunu ve külüyle dahi fayda sağlayan bir ağaçtır. Onun “mübarek” oluşu yalnız bolluk ve verimle değil, aynı zamanda insan hayatının hemen her alanına yansıyan faydalarıyla ilgilidir. Ayrıca zeytin, Tufan’dan sonra yeniden yeşeren ilk ağaçlardan biri kabul edilmiş ve peygamberlerin dualarıyla bereketlenmiştir. Bu yönüyle zeytin ağacı, ilahî nurun temsiline en uygun vasıtaadır. Böylece zeytin hem dünyevî faydaları hem de manevi işaretleriyle mübarek addedilmiştir.⁴⁶⁰

Âyet-i kerimede nurun temsiliyle zikredilen zeytin ağacı, hem Hz. İbrahim’in Hanif çizgisini hem de Hz. Muhammed’in (sas) nübüvvetini işaret eden bereketli bir işaretidir. Onun berrak yağı, ateş değmese dahi ışık verecek kadar saf ve parlaktır; bu da selim fitratın hakikate en küçük bir dokunuşla açılışını ifade eder. Zeytinin gıda, şifa ve ışık kaynağı oluşu, dünyevî faydalarının ötesinde kalpleri aydınlatan ilahî hidayetin timsali kılınmıştır. Böylece “nur üzerine nur” benzetmesiyle, zeytin ağacının bereketi hem maddî hem de manevi boyutta tecelli etmiştir.

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصَبْغٍ لِلْأَكْلَيْنِ

⁴⁵⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/155-157.

⁴⁵⁹ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/337-340.

⁴⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 12/403-411.

“Biz, o su ile Sînâ dağında yetişen bir ağaç çıkardık ki ondan hem yağ elde edilir hem de yiyecekler için lezzetli bir katık olur.”⁴⁶¹

Allah Teâlâ, Tûr-ı Sînâ’da yetişen zeytin ağacını zikrederek kullarına hem kudretini hem de nimetini hatırlatmıştır. Zira dağ, varlıklar içinde en sert ve katı olanıdır; onun bağrından yağ gibi en latif ve yumuşak bir nesnenin zuhûr etmesi, Allah Teâlâ’nın mutlak kudretine delâlet eder. Bu durum aynı zamanda kulların fiillerinde de O’nun yaratıcı kudretinin tecellî ettiğini göstermektedir. İnsan diktiği bağ ve bahçeler O’na nispet edildiği gibi, kendi kendine yetişen dağlardaki ağaçlar da O’na izâfe olunmuştur. Ayette geçen “sıbg” kelimesi de ekmeğe katık mâniasına geldiğinden hem yağı hem de katık hükmünde olan bu ağacın, rızkın çeşitliliğine işaret ettiği beyan edilmiştir.⁴⁶²

وَالزَّيْتُونِ

“İncir ve zeytinde and olsun ki.”

Turi Sina’daki “Sin” ifadesi Habeşçe ve Nebatça’da verimli, bereketli bol ağaçlı ya da “mübarek” anlamına kullanılır.⁴⁶³ Burada dikkat çekici olan husus, üç mukaddes mekânın aynı bağlamda zikredilmesiyle insanın hem tabii hem de manevî ihtiyaçlarının bir bütünlük içerisinde ele alınmış olmasıdır. Sina, vahyin nüzûl ettiği ve Allah’ın kelâmıyla bereketlenen bir dağ; Mekke ise eman ve hürmetle çevrilmiş bir şehir olarak, insanın hidayet yolculuğunda ön plana aldığı iki merkezdir. Bu mekânlar, insanın yaratılıştaki hikmet ve imtihan sırrını hatırlatan yerler olarak, onun hayatına istikamet kazandırır. Dolayısıyla bu yeminler, yalnızca tarihî-coğrafi yönüyle değil, aynı zamanda müminin varlık ve kulluk bilincini diri tutan manevi işaretlerdir.

1.14.2 Süt ile İlgili Ayetler ل ب ن (L-b-n)

Süt, insanın doğumundan itibaren temel besin kaynağı olup, içerdiği protein, kalsiyum ve vitaminlerle hayatın devamında vazgeçilmez bir gıdadır.⁴⁶⁴ لَبَن kelimesi Arapçada süt anlamına gelir ve çoğulu “الْبَنان” şeklindedir. Kur’an’da da geçen bu kelime hem gerçek hem mecazi anlamda kullanılır. Sütü bol olan kimseye “لَابِنٌ” denirken, birine süt içirmek “لَبَّنُهُ” fiiliyle ifade edilir. “لَبْنٌ” süt konulan kap demektir. “أَخُوهُ لَبْنَانٌ” ifadesi ise sütkardeş anlamındadır. Lakin bu deyim “لَبْنِ أُمِّهِ” şeklinde kullanılmaz;

⁴⁶¹ 23/Mu’minun 20.

⁴⁶² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 10/27-28.

⁴⁶³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 22/10.

⁴⁶⁴ Aytekin Sıtkı, “Sütün İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri”, *Gıda Bilimleri Dergisi* 15/2 (2019), 45-60.

çünkü bu, sağılan sütü ifade eder. Öte yandan “لَبَن” göğüs, “لَبَّانَةٌ” ise başlangıçta süte, sonradan ise genel ihtiyaçlara duyulan arzu anlamına gelir.⁴⁶⁵

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

“Bilaşüphe, süt veren hayvanlarda da sizin için ibretler vardır. Zira biz, onların karınlarında fişkı ile kan arasından süzülüp çıkan saf ve içimi kolay bir sütü, içenlere ikram ediyoruz.”⁴⁶⁶

Sütün teşekkülü, insan idrakini aşan ilâhî bir kudretin delili gibidir. Zira o, bedende hem besin atıklarının bulunduğu hatla hem de kanın dolaştığı damarlar arasında husule gelmekte, ancak hiçbir şekilde onlarla karışmamaktadır. Bu iki sistem arasına adeta görünmez bir perde çekilmiş, sütün rengi, kokusu ve tadı onlardan hiçbir iz taşımadan berraklığını koruyabilmiştir. Böylelikle süt ne kanın koyuluğuna ne de atığın bulanıklığına meyletmiş; tamamen farklı bir kimyevi içerik kazanarak insana saf, temiz ve besleyici bir nimet olarak sunulmuştur.⁴⁶⁷

Kur’an’da süt mucizesine yapılan atıf, insanın gündelik hayatında kolayca gözden kaçırabileceği büyük bir hakikati hatırlatmaktadır. Sağmal hayvanların sindirim sistemi içinde, faydasız bir atık ile canlının yaşamı için zarurî olan kanın arasından çıkan süt ne atığın değersizliğini ne de kanın kendine has yapısını taşır. Tam tersine, ilâhî kudretin takdiriyle bu iki madde arasına konulan görünmez bir sınır ile süt, saflığını, rengini ve tadını muhafaza eder. Bu yönüyle süt, hayvanın kendi bedeni için bir gereklilik arz etmeyip, tamamen insana yönelik bir nimet olarak varlık kazanmış, esleyici değeri ve berrak yapısıyla Allah’ın hikmetli yaratışına işaret etmiştir.⁴⁶⁸

Modern zaman, sütü şöyle ele alır: biyolojiye göre kan, bedenin her tarafına hayat için zarurî olan oksijen ve gıda maddelerini taşımakta; dokuların ihtiyaç duyduğu besinlerin aktarımı bu dolaşım sayesinde gerçekleşmektedir. Hayvanın sindirim sisteminde süte dönüşen besin unsurlarının taşınmasında kanın rolü son derecede büyüktür. Demek ki, günümüzde ilmî verilerle anlaşılabilen bu hakikat, bundan on dört asır evvel Kur’an’da açık bir şekilde beyan edilmiştir. Böyle bir bilginin, dönemin

⁴⁶⁵ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “L-b-n”, 953.

⁴⁶⁶ 16/Nahl 66.

⁴⁶⁷ Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 2/334.

⁴⁶⁸ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, ed. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 404; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, ed. Abdurrahmân Amîre (Beyrut, 1994), 3/197.

imkân ve ilmî birikiminde bulunması imkânsız olduğundan, bu beyanın kaynağının insan sözü değil, ilâhî vahiy olduğu açıktır.⁴⁶⁹

Neticede sütün meydana gelmesi, hem bilimsel gözlemlerle hayreti artıran bir hadise, hem de Kur'an'ın bakışlarımıza sunduğu ilâhî ikramın delilidir. Böylece insan hem yaratılışın estetiğini hem de hikmetini idrak ederek şükür ve tefekküre yönelir.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Biz, insana anne babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Lakin annesi onu zorlukla taşıdı, zorlukla doğurdu. Onun taşınması ve süttten kesilmesi otuz ay sürer. İnsan olgunlaşıp kırk yaşına varınca şöyle dua eder: ‘Rabbim! Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmeyi, razı olacağın işler yapmayı bana ilham et. Neslimi salih kimselerden kıl. Ben Sana yöneldim, Sana teslim oldum.’”⁴⁷⁰

Müfessirler, evvelki emirlerle irtibatı, lafız farklılıklarını ve bu ayetin muhtevasını tafsil etmiştir. Ayette, evvelce zikredilen “ana-babaya iyilik” emri ile insanın anne-babasına karşı muhtelif tutumları olabileceği açıklanır; bu, Peygamber (sas) ile kavmi arasındaki ihtilâfa da benzer görülmüştür. Kıraat farklarıyla “iẖsan” ve “ẖs̱n” kelimeleri üzerinde durulmuş, bunların anlam yönünden nüansları beyan edilmiştir. Annenin çocuğu zahmetle taşıması ve otuz ayda hamilelik ile süt emzirmenin tamamlanması konusunda sahabe ve tabiinden farklı rivayetler aktarılmış, Osman (r.a) döneminde buna dair bir fikhî meseleye işaret edilmiştir. Ayetteki “gençlik ve olgunluk çağı” ifadesi kimi rivayetlerde 18, kimi yorumlarda ise 40 yaş olarak değerlendirilmiş, özellikle Hz. Ebubekir’in hayatıyla irtibatlandırılmıştır. Duanın muhtevasında ise hem kendisine hem de ana-babasına verilen nimetlere şükür, salih amel işleme arzusu ve salih bir zürriyet dileği vardır. Nitekim bu dua, Hz. Ebu Bekir’in faziletleri, ailesinin topluca Müslüman oluşu ve yaptığı hayırlarla da ilişkilendirilmiştir.⁴⁷¹ Bütün bunlar, insanın nimeti tanıyıp şükretmesi, kulluğunu ihlâs ile ortaya koyması ve neslinde salih kimseler görme arzusunun Kur’anî bir irşat olduğunu göstermektedir.

وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ

⁴⁶⁹ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1986), 7/3346.

⁴⁷⁰ 46/Ahkaf 15.

⁴⁷¹ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Ahkâmî l-Kur’ân*, 65-69.

*“Onun başka sütannelerden süt emmemesini Biz sağladık. Bunun üzerine kız kardeşi: ‘Size, onun bakımını güvenle üstlenecek, şefkatli bir aile önerebilir miyim?’ dedi.”*⁴⁷²

Mûsâ’nın annesi, oğlunun akıbetinden dolayı derin bir üzüntüye kapılmış, telâşı sebebiyle neredeyse sırrı ifşa edecek duruma gelmişti. Ancak Allah Teâlâ onun kalbini sabır ve sükûnetle destekledi. Böylece imanını korudu ve yavrusuna kavuşacağına dair güvenini pekiştirdi.⁴⁷³ Annesi, gelişmeleri öğrenmesi için kızını ırmağın kenarına yönlendirdi. Kız kardeşi de gizlice Firavun’un adamlarını takip etti ve Mûsâ’nın saraya götürülüşüne tanık oldu.⁴⁷⁴

Sarayda, çocuğa uygun bir sütanne arandı; ancak Allah’ın takdiriyle Mûsâ hiçbir kadının sütünü kabul etmedi. Âyet-i kerimede: *“Biz önceden onun başka sütannelerden süt emmesini engellemiştik”*⁴⁷⁵ buyrulması, meselenin ilâhî planın bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Durumu fırsat bilen kız kardeşi, annesini işaret ederek *“Size onun bakımını üstlenecek güvenilir bir aile göstereyim mi?”* dedi. Bunun sonucunda Mûsâ, tekrar annesine teslim edildi ve onun yanında emzirildi. Emzirme dönemi tamamlanınca Firavun’un ailesine iade edildi.⁴⁷⁶

Firavun, sarayında büyütülen bu çocuğun kendi inancında yetiyeceğini zannetmişti. Halbuki Allah, Mûsâ’yı zalim düzeni yıkacak bir peygamber olarak hazırlıyor, Firavun’un bütün tedbirlerini boşa çıkarıyordu. Neticede ayetlerde görüldüğü üzere, kaderin akışı bütünüyle ilâhî iradenin kontrolünde hareket etmektedir.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَذَا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

*“Biz insana, anne ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Çünkü annesi, onu karnında günbegün zayıf düşerek taşımış, iki yıl içinde de sütten kesmiştir. İşte bu yüzden insana şöyle buyurduk: ‘Bana ve anne babana şükret; nihayet dönüşün yine Banadır.’”*⁴⁷⁷

Allah insana sadece kendisine ibadet etmeyi değil, başkalarına hizmeti de emretmiş, bunun en belirgin örneğini ana-babaya hizmette göstermiştir. Çünkü anne, çocuğunu karnında taşıması ve emzirmesiyle, Allah’ın kudreti sayesinde onun varlık ve

⁴⁷² 28/Kasas 12.

⁴⁷³ 28/Kasas 10.

⁴⁷⁴ 28/Kasas 11.

⁴⁷⁵ 28/Kasas 12.

⁴⁷⁶ 28/Kasas 13.

⁴⁷⁷ 31/Lokman 14.

bekasına vesile kılınmıştır; baba da çocuğunu sulbunda taşıması ve kazancıyla beslemesiyle bu nimete ortaktır. Bu sebeple ana-babaya hizmet, Allah’a ibadete benzer bir görev sayılmıştır. Bana ve ana-babana şükret’ buyrulurken, Allah’ın mutlak ve sınırsız nimetleriyle, ana-babanın göreceli ve nisbi nimetleri arasında bir bağlantı kurulmuştur. Ardından ‘Dönüş ancak banadır’ denilerek, ana-babanın iyiliğinin daha çok dünya hayatıyla sınırlı olduğu, Allah’ın nimetinin ise hem dünya hem de ahireti kapsadığı vurgulanmıştır.⁴⁷⁸

وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبٌ أَفَلَا يَشْكُرُونَ

“Sizin için o hayvanlarda türlü yararlar ve içilecek nimetler kıldık. Yine de şükretmeyecek misiniz?”⁴⁷⁹

En’am kelimesi, dar anlamda sadece belirli hayvan türlerini (deve, sığır, koyun, keçi) ifade etse de bu bağlamda insanların binek, et, süt ve benzeri faydalarından yararlandıkları tüm hayvanları kapsar. Ayetlerde bu hayvanların doğrudan ilâhî kudretin eseri oldukları, insanlar tarafından üretilmeyecekleri ve onların tabiatına hâkimiyet altına alınabilme özelliğinin bizzat Allah tarafından yerleştirildiği vurgulanır. Amaç, Allah’ın nimetlerini görmezlikten eden müşriklerin Resulullah’a yönelttikleri haksız söz ve hakaretler karşısında, Hz. Peygamber’in ve müminlerin üzülmemesi, mücadelelerine kararlılıkla devam etmeleridir. Devam eden ayetlerde müşriklerin kendi ilahlarından medet ummaları eleştirilmiş, ahirette bu putların sadece azabı seyredecekleri, çokluklarına rağmen sahiplerine hiçbir fayda sağlayamayacakları bildirilmiştir.

Hayvanların insanların emrine sunulması Allah’ın kullarına bahşettiği en büyük nimetlerden biridir. Çünkü bu mahlûklar, insanın emrine verilmeseydi vahşî tabiatlarıyla kalmış olsaydı, onlardan ne binek olarak istifade edilebilir ne de et ve süt gibi gıdaları kolayca elde etmek mümkün olurdu. Nitekim bu itaate meyilli kılınmaları, doğrudan doğruya ilahî lütuf ve rahmetin bir neticesidir. İnsan, onların etinden, sütünden, derisinden ve hatta gölgelerinden bile fayda görmektedir. Bütün bu nimetler, şükürün sebebini kat kat artırmakta, nankörlük ise bu lütufların kesilmesine vesile olmaktadır. Dolayısıyla âyet, insana hem nimetleri hatırlatmakta hem de bu nimetlerin devamı için şükür ile ibadete davet etmektedir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 157-158.

⁴⁷⁹ 36/Yasin 73.

⁴⁸⁰ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 18/551-552.

Sonuç olarak Kur'an'da sütun meydana gelişinden bahseden âyetlerin tefsirinde, tarih boyunca müfessirler kendi dönemlerinin ilmî imkân ve bilgilerini kullanmışlardır. İlk devirlerde nakledilen rivayetler uzun müddet tekrar edilmişse de zamanla yeni gözlemler ve bilimsel veriler ışığında farklı yorumlar geliştirilmiştir. Bu durum göstermektedir ki, tabiat âyetlerinin anlaşılmasında rivayetin yanı sıra tecrübeye dayalı bilginin de dikkate alınması gerekir; zira ilmî bilgi durağan değil, sürekli yenilenen bir seyir izlemektedir.⁴⁸¹

1.14.3 Gözyaşı ile İlgili Ayet بکی (B-k-y)

Fiil olarak “بَكَّى بَيْكًا وَبُكَاءً”, hem sessiz hem de sesli ağlama hâllerini kapsayan çok katmanlı bir anlam derinliğine sahiptir. Uzatılarak kullanılan “بُكَاءً”, özellikle feryat ve figanla dışa vurulan, gözyaşıyla birlikte gerçekleşen yoğun bir hüznü hâlini anlatır. Bu kalıp, “رُغَاءً” ve “تُغَاءً” gibi sesli ifade kalıplarıyla birlikte geldiğinde, ağlamada sesin belirgin olduğu anlaşılır. Buna karşın, kelimenin yalın şekli olan “بَكَّى”, daha çok içe dönük, sessiz bir hüznü ifade eder. “بَاكِي” “ağlayan kişi” anlamına gelirken, bunun çoğul formları “بَاكُونَ” ve “بَاكِي” şeklindedir.⁴⁸²

أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَآئِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا

“İşte bunlar; Âdem’in, Nûh ile birlikte gemiye bindirdiklerimizin, İbrahim’in, Yakub’un ve doğru yola erdiren seçtiklerimizin soyundan gelen peygamberlerdir. Rahman’ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman, secdeye kapanıp ağlayarak yere kapanırlardı.”⁴⁸³

Kur’ân’ın ilahî hitabı, müminlerin gönüllerinde derin bir tesir bırakır; öyle ki âyetleri işittiklerinde kalpleri ürperir, gözlerinden yaşlar süzülür ve kimi zaman bu ruhî coşku onları secdeye kapanmaya sevk eder. Nitekim Abdullah b. Selâm gibi sahibelerin Kur’ân karşısındaki hâlleri, bu manevî yoğunluğun en canlı örneklerindendir. Buradaki “secde” yalnızca bedensel secde değil, aynı zamanda kalbin huşû ve teslimiyetle boyun eğişidir. Mümin, Allah’tan gelen kelâmı işittiğinde onun sıradan bir söz değil, Rabbin

⁴⁸¹ Abdulkadir Karakuş, “Kur’an’da Sütun Oluşumundan Bahseden Âyet Bağlamında Bilimsel Bilginin Tefsirde Kullanılmasının Seyri”, *Neii Press* 53/2 (2023), 14-15.

⁴⁸² er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, "B-k-y", 163.

⁴⁸³ 19/Meryem 58.

bizzat hitabı olduğunun farkına varır; bu idrak de onda derin bir saygı, teslimiyet ve kulluk bilinci uyandırır.⁴⁸⁴

Kur’ân-ı Kerîm’in ayetleri, müminlerin gönül dünyasında derin manevi akisler uyandırmakta; bu etki, çoğu zaman gözyaşıyla yoğrulan bir huşû ve secde hâliyle tezahür etmektedir. Bu tepkiler, yalnızca bir duygusallığın değil, Allah’ın doğrudan hitabına karşı duyulan teslimiyet ve içten bağlılığın açık bir göstergesidir. Ayrıca metinlerde geçen بكين ve نجين gibi kelimelerin farklı kıraat ve anlamlarına işaret edilerek, Kur’an’ın hem dilsel inceliği hem de tefsiri derinliği vurgulanmıştır. “بكين” ifadesi “ağlayanlar” manasıyla müminlerin rikkat-i kalbini, “نجين” ise “sırdaşlar” anlamıyla Allah ile kul arasındaki mahrem yakınlığı dile getirir. Böylece Kur’ân hem lafız hem de mana itibarıyla, müminlerin ruh hâlini şekillendiren ve onların ibadetlerini huşû ile derinleştiren ilahî bir rehber olarak tezahür etmektedir.⁴⁸⁵

1.14.4 Kan ile İlgili Ayet دم و (D-m-y)

“دَمٌ” kelimesi Arapçada “kan” anlamına gelir ve çoğulu “دِمَاءٌ” şeklindedir. “قَدْ دَمَيْتَ” ifadesi bir yaranın kanadığını belirtirken, “فَرَسٌ مَدْمِي” kan rengiyle benzer koyu kırmızı bir atı tarif eder. “شَجَّةٌ دَامِيَّةٌ” baş veya yüzdeki kanlı yara anlamında kullanılırken, “دَمِيَّةٌ” kelimesi ise güzel şekil, güzel görünüm anlamı taşır. Bu kökten türeyen ifadeler hem fiziksel kanı hem de onunla ilişkilendirilen renk ve estetik kavramları kapsamaktadır.⁴⁸⁶

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah size; kendiliğinden ölmüş hayvanı, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adı anılarak kesilenleri haram kılmıştır. Ancak kim çaresiz kalırsa, sınırı aşmadan ve kötüye kullanmadan bunlardan yiyebilir. Allah bağışlayandır, merhametlidir.”⁴⁸⁷

Ayette zikredilen kanın hükmü, İslâm hukukunda önemli tartışmalardan biridir. Âlimlerin ittifakıyla, akıcı haldeki kan necis ve haram kabul edilmiştir. Çünkü Allah “O size ancak leşi, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkası adına kesileni haram kıldı”⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 9/194.

⁴⁸⁵ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 9/195.

⁴⁸⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “D-m-y”, 387.

⁴⁸⁷ 2/Bakara 173.

⁴⁸⁸ 16/Nahl 115.

buyurmuştur. Bununla birlikte etin içinde damarlarda kalan kanın hükmü farklıdır. Sahabe uygulamalarında, pişen etin üzerinde toplanan kan tabakasının yenmeye engel görülmediği rivayet edilmiştir. Burada “akan kan” ile “et içinde kalan” kanın ayrımı yapılmıştır. Bununla birlikte karaciğer ve dalak gibi organların helal kılınması da bu ayetlerin sünnetle tahsis edilmesine bir örnek teşkil eder. Fakihler arasında balık kanının hükmü de tartışılmış, bir kısmı onun temiz olduğunu, bir kısmı ise diğer kanlara kıyasla necis olduğunu söylemiştir. Hanefiler, balık kanının beyazlaşması özelliğini delil getirerek temiz kabul etmiştir. Netice itibariyle, akan kanın haramlığı ittifakla sabit iken, damarlarda veya bazı organlarda kalan kan affedilmiş; bu da dinin insan için kolaylık yönünü yansıtan bir hüküm olmuştur.⁴⁸⁹

Ayette “kanı haram kıldı” beyanı, kanın zatında necaset ve insan tabiatına muhalefet bulunduğuna işaret eder. Bu konuda alimler, kanın bizatihi haram olup olmadığı meselesinde ihtilâf eylemişlerdir. Bazıları, kanın yaratılış itibariyle haram olmayıp, taşıdığı zarar ve necisliği sebebiyle haram kılındığını söylemişlerdir. Diğerleri ise onun bizatihi haram olduğunu, lâkin zaruret halinde kan nakli yahut tedavi maksadıyla kullanılmasının mubah olduğunu belirtmişlerdir. Hanefî mezhebi âlimleri ikinci görüşü tercih etmişlerdir. Çünkü kanın haramlığı zatından kalkmış değildir; ancak zaruret hâliyle beraber onun istifadeye konu olması bir ruhsat nev’indendir. Bu itibarla zaruret bulunmadıkça kan üzerinde helâl veya haramlık tartışmasına girmek boş bir çabadır. Çünkü Allah Teâlâ, zaruretin bulunduğu yerde haramı mubah kılmaya, zaruret yokken helâli dahi yasaklamaya kâdirdir. Nitekim asıl olan kulların hayatını muhafaza etmektir.⁴⁹⁰ Cenâb-ı Hak da buyurmuştur: “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*”⁴⁹¹

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخَنَازِيرِ وَمَا أُهْلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ
السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْوَاجِ ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَنْسِلُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا
تُخْشَوهُمْ وَاحْشَوْا الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ
غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ölü hayvan, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah’ın ismi anılmadan kesilen hayvan size haram kılındı. Yine, canı çıkmadan yetiştirip kesebildikleriniz istisna olmak üzere; boğularak ölen, şiddetli darbe ile can veren, yüksekten düşüp ölen, boynuzlanarak telef

⁴⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi ‘ li-Ahkâmi ‘l-Kur’ân*, 2/454-463.

⁴⁹⁰ Mâtürîdî, *Te ‘vilâtü ‘l-Kur’ân*, 1/341-343.

⁴⁹¹ 2/Bakara 195.

*olan yahut yırtıcı hayvanın parçaladığı hayvanlar da size haramdır. Putlara adanarak kesilenler ve fal oklarıyla kısmet aramanız da haramdır. Bunların tümü Allah'a isyandır. İşte bugün inkârcılar, dininizi ortadan kaldırma ümidini yitirmişlerdir; artık onlardan çekinmeyin, benden sakının. Bugün size dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim. Bununla birlikte, kim çaresizlik ve şiddetli açlık hâlinde kalır da günaha meyletmeden bu yasaklardan yerse, bilsin ki Allah çok bağışlayan ve esirgeyendir.*⁴⁹²

Kur'ân-ı Kerîm'de helâl ve haram kılınan hükümler ifade edilirken, bu emirlerin kaynağı doğrudan Allah'ın mutlak iradesine bağlanmakta ve müminlere, O'nun hükmüne boyun eğmeleri gerektiği hatırlatılmaktadır. Zira dilediğini helâl, dilediğini haram kılma yetkisi yalnızca Allah'a hastır. O'nun hükmünü ortadan kaldıracak yahut geçersiz kılacak hiçbir güç yoktur. Bu çerçevede, özellikle ibadetle ilgili fiiller, Hac ve Umre'ye dair yasaklar, haram aylar ve kurbanlıklarla ilgili hükümler zikredilmiştir. Haram aylar olan Receb, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem, İslâm öncesinde de kutsal kabul edilmiş; ancak cahiliye Arapları bu aylarda savaş yasağını kendi çıkarları doğrultusunda erteleyebilmişlerdir. İslâm ise bu uygulamayı küfürde ileri gitmek olarak nitelemiş ve haram ayların hükmünü Allah'ın kâinatı yaratmasından beri süregelen ilâhî düzene dayandırmıştır. Aynı şekilde, Beytullah'a getirilen kurbanlıkların ve onlara işaret olarak takılan gerdanlıkların amacı dışında kullanılmaması, Allah'ın koyduğu sembollere saygının bir gereği sayılmıştır. Haram bölge ve haram aylar, müminlere ve bütün insanlığa güven ortamı sağlamak üzere ilâhî birer emanet kılınmıştır. Bu nedenle İslâm, geçmişte yaşanmış düşmanlıkların ve haksız engellemelerin dahi kin ve intikam sebebi yapılmamasını emretmiş; böylece müminleri, hayvan kurbanında dahi akıtılan kanı haram sayan bir bilinçle, Allah'ın hükümlerine bağlı kalmaya ve hayatın her alanında helâl-haram sınırını gözetmeye çağırmıştır.⁴⁹³

İslâm'da helâl ve haram kılınan hayvanlar konusu, sadece biyolojik yahut beslenme ile ilgili bir tasarruf değil, aynı zamanda mü'minin teslimiyeti imtihan olarak görülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'in koyduğu yasakların Hz. Peygamber'in sünnetiyle tafsil edilmesi, Müslümanların gündelik hayatında hem sağlığı hem de ahlâkî disiplini korumaya yönelik olduğu gibi, onları diğer inanç topluluklarından ayırt eden bir kimlik unsuru da teşkil etmiştir. Ulemanın, farklı rivayetleri dikkate alarak yaptığı içtihatlar, bu

⁴⁹² 5/Maide 3.

⁴⁹³ Seyyid Kutup, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, 3/184-186.

yasakların mutlak anlamda bir mahrumiyet değil, bilakis insan için mutlu bir hayat tarzı kazandırma amacını olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece helâl ve haram hükümleri, yalnızca dünyevî fayda ve zarar dengesiyle değil, aynı zamanda kulun Allah'ın iradesine gönülden boyun eğişiyle anlam kazanmaktadır.⁴⁹⁴

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رَجَسٌ أَوْ
فَسَقًا أَهْلًا لِيَغَيْرَ اللَّهُ بِهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: “Bana indirilen vahiyde insanların yemesi haram kılınmış olarak sadece şu şeyleri buluyorum: ölü hayvan (leş), akıtılmış kan, domuz eti –ki o gerçekten pisliktir– ve Allah’tan başkası adına kesilmiş hayvan. Lakin kim çaresiz kalır, aşırıya kaçmadan ve haddi aşmaksızın bunlardan yemek zorunda olursa, ona günah yoktur. Bilaşüphe Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.”⁴⁹⁵

Kur’an ve sünnet ışığında herhangi bir şeyin haram kılınması, sadece Allah’ın vahyi ile sabittir; kişilerin kendi arzuları veya batıl inançlarıyla bir şeyi haram kılması mümkün değildir. Bu çerçevede, sizin daha önce “bahire”⁴⁹⁶ gibi isimler altında haram saydığınız hayvanlar ve etleriyle ilgili olarak, Kur’an’da bunların haram olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Lakin, herhangi bir nedenle vurularak, yüksekten düşerek veya toslaşma ve boynuzlaşma sonucu ölen hayvanların etleri leş hükmündedir ve haramdır. Benzer şekilde, leş, akıtılmış kan, pislik, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvan eti de haram sayılır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, haramlıkların vahiy ile belirlenmiş olmasıdır. Bireysel yorumlar veya toplumsal adetler haramlığı değiştiremez. Ayrıca, zorunluluk veya ihtiyaç durumunda, başkasının hakkına girmeden ve ihtiyacı aşmadan bu haram kılınan şeylerden yararlanmak mübahdır, çünkü Allah çok bağışlayan ve merhametlidir.⁴⁹⁷

1.14.5 İçki ile İlgili Ayetler س ك ر (S-k-r)

“Sükr” (سُكْر), insanın aklı ile arasına giren geçici bir perdelenme hâlidir; genellikle içkinin etkisiyle oluşan bu sarhoşluk hâli, bazen aşkın ya da öfkenin

⁴⁹⁴ İbrahim Kâfi Dönmez, “Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar” (İstanbul: İfav Ans., 1997), 1/504-505.

⁴⁹⁵ 6/En’am 145.

⁴⁹⁶ Bir deve beş yavru doğurduğunda, beşincisi erkekse onu kurban ederler; dişi olursa kulaklarını yarar, onu serbest bırakır, artık binmez, yük yüklemez, sütünü de kimseye içirmezlerdi. İşte bu serbest bırakılmış deveye “bahire” denilirdi. (5/Maide 103).

⁴⁹⁷ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/93-95.

şiddetiyle de meydana gelebilir. Nitekim bir şair, “İki sarhoşluk vardır: Aşk sarhoşluğu ve şarap sarhoşluğu” diyerek bu durumu dile getirir.⁴⁹⁸

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

*“Hurma ve üzüm meyvelerinden hem sarhoş edici içki yaparsınız hem de güzel ve helâl rızık elde edersiniz. Bila şüphe bunda aklını kullanan topluluk için derin bir ibret vardır.”*⁴⁹⁹

Bu ayet hurma ve üzüm meyvelerinden çıkarılan içeceklere işaret etmiş; sarhoşluk verici şıra ile helâl rızıkı beraberce hatırlatmıştır. Böylece kullarına, haram kılınmadan evvel içkiyi de nimet olarak tattırdığını, ancak aklın korunması için ilerleyen safhalarda onu yasakladığını beyan etmiştir. Çünkü üzümünden yapılan şıra ile hurmadan elde edilen içki hüküm bakımından eşittir; bu hususta sahabe ve âlimlerin icmâi vardır. Yine, buğdaydan, arpadan ve baldan yapılan fermente içeceklerin hükmü de benzerdir. Fakat bütün bu içkiler, mayalanıp sarhoşluk verdiğinde aklı örttüğü için yasaklanmıştır. Zira akıl, insana verilmiş en değerli bir nimet ve emanet olup onun korunması, şeriatın beş temel gayesinden biridir. İşte bu sebeple Allah, şıra ve şarabın sarhoşluk veren kısmını haram kılmış; pekmez, sirke ve mayalanmadan içilen şıra gibi helâl rızıkları ise mübah bırakmıştır. Böylece kullarını nimeti nimetten ayırmaya, aklı muhafazaya ve şükre sevk etmiştir.⁵⁰⁰

Kur'an-ı Kerim'de beslenmeye ilgili yalnızca bireyin fiziksel sıhhatini değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasını da hedeflemektedir. Nahl Suresi 67. ayeti, insanoğluna meşru dairede kalmayı, tabîî nimetleri şükür vesilesi bilip ölçülü kullanmayı telkin eder. Modern bilimsel verilerin, meyve ve sebzelerin sağlığa katkıları, balın tedavi edici özellikleri ve helâl-haram ölçülerinin koruyucu rolü konusunda ulaştığı neticeler; Kur'an'ın asırlar önce işaret ettiği hikmetlerle mutabıktır. Bu durum, vahyin hem biyolojik hem de ahlâkî boyutu bir arada kuşattığını ve beslenme pratiklerine dair ilahî düzenlemelerin, günümüz araştırmalarıyla da teyit edildiğini göstermektedir.⁵⁰¹

⁴⁹⁸ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “S-k-r”, 503.

⁴⁹⁹ 16/Nahl 67.

⁵⁰⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 9/4513.

⁵⁰¹ Seyed Mojtaba Mousavi, Seyed Mohammad Amin Khatibi, Seyed Ahmad Mousavi, Parvin Farhadi ve Zahra Ghafarpour, “Perceptions of Healthy Eating among Iranian Adolescent Girls: A Qualitative Study”, *Iranian Journal of Public Health*, (2014), 43/8 (2014): 1116-1123, Çev. Kadir Demir.

1.14.5.1 “خ م ر” (H-m-r)

Kelime kökü olarak Arapçada örtmek anlamına gelir. Bu kökten türeyen “خَمَار”, genellikle kadının başörtüsü anlamında kullanılır; çoğulu “خُمُر”dür. Aynı kökten gelen fiiller, hem örtünmeyi (“اِخْتَمَرَتْ” kadının örtünmesi) hem de bir kabın üzerini örtmeyi (“خَمَرْتُ الْإِنَاءَ”) ifade eder. “خَمِير” hamura katılan maya, “خَمُر” ise aklı örttüğü için içkinin adıdır. “خَمَار” içki sonrası rahatsızlık, “خُمَرَة” ise güzel koku anlamındadır. “خَامَرَهُ” fiili ise birine yakın olup ondan ayrılmamak anlamına gelir.⁵⁰²

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ
الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

*“İçki ve kumar hakkında sana sorarlar. Onlara söyle: ‘Onlarda hem büyük günah vardır hem de insanlar için bazı faydalar bulunur. Fakat, günah tarafı faydasından daha ağır basar. Yine sana Allah yolunda ne harcanması gerektiğini sorarlar. De ki: ‘İhtiyaçtan artanı.’ İşte Allah, düşünüp tefekkür edinesiniz diye ayetlerini size böylece açıklar.”*⁵⁰³

İçkinin haram kılınışı aşamasal bir şekilde gerçekleşmiştir. Önceleri helâl iken Nahl 67, Bakara 219’da fayda ve zararlı yönleri kıyaslanmış, Nisa 43’te sarhoşken namaza yaklaşma yasağı getirilmiş, nihayet Maide 90-91 ile kat’i olarak haram kılınmıştır. Bu sıralama, ilâhî hikmet gereği toplumun alışkanlıklarını aşamalı olarak terk etmesi içindir. Fakihler hamrın mahiyetinde ihtilaf etmiş; Şâfiî’ye göre sarhoşluk veren her içecek hamr sayılırken, Ebû Hanîfe üzümünden elde edilen içkiye has kılınmıştır. Ancak “Her sarhoşluk veren şey haramdır, çoğu sarhoş edenin azı da haramdır” hadisleri ve Hz. Ömer’in “Akli örten her şey hamrdır” sözü Şafii’nin görüşünü teyit eder. Kumar (meysir) ise cahiliyede fal oklarıyla uygulanan “ezlâm” örneğinde olduğu gibi, risk ve şansa dayalı her türlü mal alışverişini kapsar. Netice olarak içki aklın, kumar ise malın düşmanı olup, biri kötülüklerin anası, diğeri insanlar arasında düşmanlık ve kin sebebi kılınmıştır. Bu nedenle sarhoş edici her şey hamr hükmündedir ve haramdır; kumarın da bütün çeşitleri kesin olarak yasaklanmıştır.⁵⁰⁴

Bakara 219. ayeti, kumar ve içki konusundaki hükmü açıklarken, aynı zamanda infakın mahiyetine de işaret eder. Ayette “meysir” olarak vafedilen kumar, kolay yoldan kazanılan para olarak açıklama yapılır, ancak bu kolaylık, toplum ve birey için

⁵⁰² er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, (H-m-r), 362.

⁵⁰³ 2/Bakara 219.

⁵⁰⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Gayb*, 5/109-121.

ciddi zararlar içerir. İnfak konusunda kullanılan “afv” kelimesi, sadece fazlalığı verme anlamına gelmekle kalmaz, aynı zamanda suçu görmezden gelme, gönül rızasıyla başkasına iyilikte bulunma anlamını da taşır. Böylece infak, önce nefsi kötü niyetten korumak, ardından fazlalığı hayır için harcamak ve en sonunda hayır işlemek şeklinde bir yol takip eder. Ayet, içki ve kumarın sadece faydasına değil, zararının büyük olduğuna dikkat çekerken, infakın da sığır kurbanı misalindeki gibi, zorunluluk dışında kalan mülkün başkasına verilmesiyle gerçekleşmesi gerektiğini vurgular. Neticede hem dünyevi zararların farkına varılır hem de sosyal adalet ve dayanışmanın yolları gösterilmiş olur.⁵⁰⁵

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْعَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا

*“Ey iman edenler! Ne söylediğinizi anlayacak hale gelinceye kadar sarhoş iken namaza yaklaşmayın. Yine, yolcu olmadıkça cünüp iken de gusledinceye kadar namaz kılmayın. Eğer hasta yahut yolculuktaysanız ya da biriniz abdest bozmaktan gelmişse ya da eşinizle birleşmişsiniz de su bulamamışsanız, o hâlde temiz bir toprağa yönelerek yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Bilaşüphe Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”*⁵⁰⁶

Sarhoş iken kişi ne söylediğini anlayacak duruma gelinceye kadar namaza yaklaşmamalıdır. Cünüp olan kimseler ise yolculuk hâli dışında gusledinceye dek namaz kılamazlar. Abdest bozma, cima veya suyun bulunmaması gibi durumlarda ise temiz toprakla teyemmüm edilerek ibadete devam edilebilir. Ancak Allah kullarına karşı son derece bağışlayıcı ve merhametlidir.⁵⁰⁷

Sarhoşluk veren içkiler (hamr) namaz öncesi zihinsel farkındalığı ortadan kaldırdığı için, kişi ne söylediğini anlayacak duruma gelinceye kadar ibadete yaklaşmamalıdır; bu, içkinin hem fiziksel hem de ruhsal etkilerini göz önüne alan bir ibadet düzenlemesidir. Cünüplük hâlinde ise suyun kullanımı ibadet için şarttır; gusül yapılmadan namaza girilemez. Öte yandan, suyun bulunmadığı veya abdest bozacak bir durumun meydana geldiği hâllerde, temiz toprakla teyemmüm yapma imkânı verilmesi,

⁵⁰⁵ “<https://kuranseferberligi.com/Ayet/2/219>”, (Erişim 06 Ağustos 2025).

⁵⁰⁶ 4/Nisa 43.

⁵⁰⁷ Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 5/214-236.

suyun temizlik ve ibadet açısından kritik rolünü gösterirken, Allah'ın kullarına kolaylık ve merhametini de ortaya koyar.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾
إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

*“Ey iman edenler! Sarhoş edici içkiler, kumar, dikili taşlar ve fal okları şeytanın işlediği pisliklerdir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa erişesiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin çıkarmak ve sizi Allah'ı anıp namaza yönelmekten men etmek ister. Artık vazgeçmeye hazır mısınız?”*⁵⁰⁸

İslâm'da içki ve kumar, tedrici olarak yasaklanmış ve neticede Maide süresindeki ayetle kesin biçimde haram kılınmıştır. İlk aşamada, bu iki alışkanlıkta fayda bulunmakla birlikte günahlarının daha ağır bastığı bildirildi; ardından sarhoşken namaza yaklaşmak men edildi, son olarak ise içki, kumar, putlar ve fal okları “şeytan işi pislik” olarak nitelendirilip terk edilmeleri emredildi. Hz. Ömer'in (r.a.) duası üzerine inen bu son hükümle birlikte müminler, “Vazgeçtik!” diyerek itaat ettiler. “Meysir” kavramı, satranç ve tavla gibi oyunlardan, çocukların basit eğlencelerine kadar her çeşit şans oyununu kapsayacak şekilde anlaşılmış; Hz. Ali (r.a.) satrancı kumar saymış, Abdullah b. Ömer (r.a.) ise tavlanın daha da kötü olduğunu belirtmiştir. Resulullah (sas) tavla oynayanın elini domuz etine batırmış gibi olduğunu ve Allah'a isyan ettiğini haber vermiştir. Ayrıca içkiyi yalnızca içmek değil, satmak, taşımak, sıkmak, sıktırmak, parasını yemek gibi on yönüyle lanetlemiş; böylece toplumda hiçbir şekilde varlık göstermemesi gerektiğini açıkça bildirmiştir. Âlimlerin tamamı içkinin haram olduğunda ittifak etmiş, satranç konusunda ise çoğunluk haram, Şafii ise mekruh hükmünü vermiştir. Bütün bu hükümler, içki ve kumarın kişilerin aklını, ahlâkını ve ibadetini bozduğu, insanlar arasında kin ve düşmanlığa yol açtığı içindir. Netice itibariyle İslâm, içkiyi ve kumarı kesin bir şekilde yasaklayarak müminlerin huzurunu, sağlığını ve manevi hayatlarını muhafaza etmiştir.⁵⁰⁹

1.14.6 Bal ile İlgili Ayet

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

⁵⁰⁸ 5/Maide 90,91.

⁵⁰⁹ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 5/2449-2456.

*“Ey arı! Rabbinin sana ilham ettiği şekilde her türlü çiçekten istifade et, O’nun koyduğu kanunlarına uygun olarak yollarını bul. Senin karnından, çeşitli renklerde ve tatlarda bir sıvı meydana gelir ki, bu baldır; insanlar için hem gıda hem de şifadır. Bilaşûphe bunda düşünen kimseler için ibret verici bir delil vardır.”*⁵¹⁰

Kur’an-ı Kerim’de bu ayette doğrudan “bal” kelimesi geçmese de (“عسل” lafzı yer almaz), “şarâb” (içecek) ifadesiyle balın kast edildiği tefsirlerde açıkça belirtilmiştir.

Allah Teâlâ, arıya dağlardan, ağaçlardan ve insanların kurdukları kovalardan kendine mesken edinmesini ilham etmiş; ondan çıkan balın insanlar için şifa kaynağı olduğunu bildirmiştir.⁵¹¹

Nahl Sûresi’nin 69. âyetinde geçen “فِيهِ” (fihi) kelimesindeki “hi” zamirinin (O) neye döndüğü konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Bazı âlimlere göre bu zamir, ayette geçen “içecek” (şarâb) kelimesine işaret etmektedir. İbn Mes‘ûd, İbn Abbâs, Hasan, Katâde ve birçok İslâm âlimi bu görüştedir. Çünkü ayetin bağlamı açıkça “değişik renklerde bir içecek çıkar ki, onun içinde insanlar için şifa vardır” ifadesiyle bu anlamı desteklemektedir. Ayrıca “bal hadisi”nde Hz. Peygamber’in “Allah doğru söylemiştir” buyruğu da bu görüşün doğruluğunu pekiştirmektedir. Ancak, her şeyin doğrusunu en iyi bilen Allah Teâlâ’dır.⁵¹²

Fahreddîn Râzî ayette geçen içeceği bal olarak nitelendirir; çünkü bazen doğrudan tüketilir, bazen de suyla karıştırılarak şerbet hâline getirilir. Bal, insanlara fayda veren ve içecek bir mahiyet taşır; çünkü bazen doğrudan içilir, bazen de su katılarak şerbet hâline getirilir. Sahabenin rivayetlerine göre, Hz. Peygamber (s.a.s) hasta bir kimseye bal içirmeyi tavsiye etmiş ve onun şifa verici olduğunu bizzat göstermiştir. Bu durum, Cenâb-ı Hakk’ın “Onda insanlar için şifa vardır” buyruğunun, balın niteliklerinden biriyle doğrudan ilgili olduğunu ortaya koyar; zira bal, hem akıcı bir yapıya hem de çeşitli renk ve lezzetlerde oluşuna bağlı olarak içilebilen bir içecektir.⁵¹³

⁵¹⁰ 16/Nahl 69.

⁵¹¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/216.

⁵¹² İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir*, 2/504-505.

⁵¹³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 14/278-279.

İKİNCİ BÖLÜM

AHİRET YURDU SIVILARI

2.1 Cennet Sıvıları

Kur'an'ın cennette olacağını bildirdiği sulardan biri “Kevser” diye adlandırılmıştır. Bu kelime çokluk manasında olup bol hayır anlamındadır. Cennetteki tüm ırmakların beslendiği kaynak Kevser Nehri'dir. Kokusu değişmeyen nehir suları, rengi tadı bozulmamış süt nehri, sarhoş etmeyen şarap nehri ve bozulmamış bal nehrinin kaynağı da Kevser'dir.

Gerçek kurtuluş kıyamette cehennem azabından kurtulup cennete vasıl olmak ve cennetteki nimetlerden faydalanmaktır. Bu nimetlerden biri de yerden akan ırmaklardır. Bunlar gözün görmediği, kulağın duymadığı, dilin tatmadığı nimetlerdir.

2.1.1 Cennet Irmakları ve Kaynakları

2.1.1.1 كثر (K-s-r)

Kevser kelimesi, büyük hayır, çokça hayır anlamında kullanılır. “Çokluk” manasına gelen kelimesinin mübalağalı şeklidir. Araplar, sayıca fazla, değeri yüksek ya da önemi büyük olan her şeye “kevser” adını verirler.⁵¹⁴ Bu nedenle “kevser” kelimesi, “çokluk” anlamında bir derinlik kazandırır.⁵¹⁵ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا⁵¹⁶ : “And olsun ki, Rabbinden sana indirilen, onların birçoğunu sapıtması ve küfrünü azdırıyor.”⁵¹⁷ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ : “Hayır onların çoğu hakkı bilmezler.”⁵¹⁸ غَلَبَتْ فِئَةٌ كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ : “Nice az topluluklar Allah'ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir.”⁵¹⁹ مُكَاتَّرَةٌ ve تَكَاتَّرَ kelimeleri mal ve güçten kaynaklanan bolluk duygusu ile karşılıklı rekabet etme arzusuna kapılmaktır. أَلْهَيْكُمْ التَّكَاتُّرُ : “Çoklukla övünmek sizi kabirlere varıncaya kadar oyaladı.”⁵²⁰ فَلَانْ مَكْتُورٌ deyimi çoğunlukla yenilgiye uğrayan kişiye denir. كَثْرَ : Çok sayıda çakıl taşları anlamına gelir.⁵²⁰

⁵¹⁴ Sabuni, *Safvetü't-Tefâsîr* (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 3090.

⁵¹⁵ Sabuni, *a.g.e.*, 3090.

⁵¹⁶ 5/Maide 64.

⁵¹⁷ 21/Enbiya 24.

⁵¹⁸ 2/Bakara 249.

⁵¹⁹ 102/Tekasür 1.

⁵²⁰ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “K-s-r”, 899, 900.

“Kevser, çokluk anlamına gelen bir kökten türetilmiş olup, (fev’al) vezninde yer alır. Bu türetmelere, (nefl) kelimesinden (Nevfel), (cehr) kelimesinden ise (cevher) şeklinde örnek verilir. Arap dilinde hem sayıca çok hem de önemli olan şeylere (kevser) adını verirler.”⁵²¹

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

“Şüphesiz biz sana Kevser’i verdik.”⁵²²

الْكَوْثَرُ: Kevser, cennetin tüm ırmakları beslediği bir nehir olarak bilinir. Bir kısım âlimler Allah’ın Peygamberine (sas) verdiği büyük hayır olduğunu söylerler.⁵²³ Kevser Suresi’ndeki ilk ayet büyük bağış ve armağana delalet eder. Hz. Peygamber’e vaad edilen hayırlardan bir diğeri de Allah’ın kendisine iki dünyada verdiği saygı, sevgi ve öncelikli olmasıdır. Bazıları Kevser’in cennette bir nehir adı olduğunu söylemişlerdir. Bu nehrin suyu, en tatlı olandır. Kenarında, yıldızlar gibi parlayan ya da yıldızlar sayısınca altın ve gümüşten yapılmış kâseler bulunmaktadır.⁵²⁴ Muhammed Süresi 15. ayette muttakiler için vaat edilen dört farklı nehirden bahsedilir. Kokusu ve tadı değişmeyen su nehri, rengi kokusu bozulmamış süt nehri, baş ağrısı ve sarhoş etmeyen şarap nehri ve bozulmamış olan bal nehri olmak üzere dört nehir Kevser’den akıtılır.⁵²⁵

Sabuni أَعْطَيْنَاكَ “Sana verdik” ifadesini şöyle değerlendirmiştir: “Allah, sana vereceğiz demek yerine, vurgulu bir şekilde geçmiş zaman kipiyle sana verdik ifadesini kullanmıştır. Bu gerçekleşmesi kesin anlamında”⁵²⁶ ifade etmiştir.

2.1.1.2 نهر (N-h-r)

Kur’ân-ı Kerîm’de نَهْرٌ, kaynayan suyun yatağı anlamında kullanılır ve çoğulu أَنْهَارٌ şeklindedir. Allah, “وَفَجَّرْنَا خِلَالَهُمَا نَهْرًا” diyerek, iki şeyin ortasından bir nehir akıttığını bildirir ve “وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ” buyurarak, yeryüzü sarsılmasın diye sabit dağlar yarattığını, yollarınızı bulmanız için de nehirler ve yolları yarattığını ifade eder.⁵²⁷ Nehir, cennet anlatımında ilahî lütuf ve rahmetin bir sembolü olarak da geçer; “إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ” ve “وَيَجْعَلُ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلُ لَكُمْ أَنْهَارًا” ifadeleri, takva

⁵²¹ Kurtubî, *el-Cami’ li-Ahkâmi’l- Kur’an*, 19/399.

⁵²² 108/Kevser 1.

⁵²³ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “K-s-r”, 900.

⁵²⁴ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İbn Kayyim Tefsiri Bedai’u’t- Tefsir*, 14/396.

⁵²⁵ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 4/36.

⁵²⁶ Sabuni, *Safvetü’t-Tefasir*, 3092.

⁵²⁷ 16/Nahl 15.

sahiplerinin cennetlerde altlarından ırmaklar akan ebedî ikramlara nail olacaklarını bildirir.⁵²⁸ Lügat anlamıyla نَهْر, genişlik ve akış anlamını taşır; örneğin أَنْهَرَ الْمَاءُ ifadesi, suyun aktığını, coştüğünü belirtir. Şiir ve edebiyat geleneğinde de nehir, suyun bolluğunu ve sürekliliğini simgeler. Aynı kökten نَهَار, gündüz anlamında kullanılır; ışığın her tarafa yayıldığı zaman dilimini gösterir. Kur'an'da gece ve gündüzün artarda gelmesi, zamanın düzenini ve ibret alınması gereken olayları vurgular. Ayrıca kök anlamlarından biri, sert bir şekilde azarlamayı ifade eder; “فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا”⁵²⁹ ve “وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَرْ”⁵³⁰ ifadeleri ise, insanlara tatlı ve güzel söz söylemeyi, kimseyi öf ile azarlamamayı öğütler. Bu yönleriyle نَهْر, hem doğanın temel unsuru olarak suyun akışını hem gündüzün düzenini hem de ahlaki mesajı bir arada simgeleyen çok yönlü bir kavramdır.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا

*“İman edip güzel ameller işleyenler, altlarından ırmakların aktığı, içinde ebedi kalacakları cennetlere yerleştireceğiz. Orada onları tertemiz eşleri olacak ve serin, gölgelerin altında ağırılanacaklardır.”*⁵³¹

“Bir kimse cehennemden azabından kurtulup da cennetin nimetlerine erişirse, gerçek anlamda kurtuluşa ulaşmıştır.⁵³² Kişi işlediği salih amellerle Allah'ın izniyle, altlarında ırmaklar akan ebedi kalacakları cennetlere girecektir. Kendilerine koyu gölgelerin altında tertemiz eşler verilecektir. “(Onlar), dikensiz sidr ağaçları ve meyveleri küme küme dizili muz ağaçları altında, yayılmış sürekli bir gölgede, çağılayan bir subaşında, tükenmeyen ve yasaklanmayan çok çeşitli meyveler içinde ve yüksek döşekler üzerindedirler.”⁵³³ Başka bir ayette ise; “Hiç kimse, yaptıklarına karşılık olarak, onlar için gizlenmiş göz aydınlıklarını bilemez.”⁵³⁴ Yani dünyadaki algılarımızın ötesinde, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir dilin tatmadığı ve hiç kimsenin hayaline sığmayan nimetlerin verileceği vaad ediliyor.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

⁵²⁸ 54/Kamer 54.

⁵²⁹ 17/İsra 23.

⁵³⁰ 93/Duha 10.

⁵³¹ 4/Nisa 57.

⁵³² 3/Al-i İmran 185.

⁵³³ 56/Vakıa 28-34.

⁵³⁴ 32/Secde 17.

*“İman edip iyi ve doğru işler yapanlara, altından ırmaklar akan cennetlerin kendilerini beklediğini müjdele. Orada her rızık verildiğinde, “Bu, dünyadayken bize sunulanın aynısı!” derler. Hâlbuki kendilerine sadece benzeri verilmiştir. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve orada ebedi bir şekilde kalacaklardır.”*⁵³⁵

Bu ayetle cennete girmenin iki koşuluna dikkat çekilir. Birincisi Allah’a iman etmek, ikinci ise salih amel işlemektir. Salih amel, Allah’ın emirlerine uymak ve yararlı işler yapmak şeklinde tanımlanır.⁵³⁶ Salih amellerle cennete girenler, altlarından akan ırmaklar ve meyve dolu nimetlerden istifade edeceklerini müjdelenmektedir. *“Bizim ayetlerimize yalnızca, kendilerine bu ayetlerle nasihat verildiği zaman secdeye kapanan, büyükmeksizin Rablerine hamd ederek tespih edenler inanırlar.”*⁵³⁷

وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَىٰ (٧٥) جَنَّاتٌ عَذْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
وَذَٰلِكَ جَزَا مَنْ تَزَكَّى

*“Kim Allah’a, iman ederek ve güzel işler yaparak varırsa, işte onlar için yüce dereceler vardır. Altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi bir şekilde kalacakları Adn cennetleri onları bekler. Bu, kendini arındıranların mükâfatıdır.”*⁵³⁸

Allahuteala salih amel sahibi olup, bunu arttıranlara karşılık mükâfat vermektedir. Bu ayetteki amel-iman ilişkisi incelendiğinde, amellerin imanla artarak katlandığı görülmektedir.⁵³⁹

Kur’an-ı Kerim’de “Adn Cenneti” kavramı on bir farklı yerde geçmektedir. And Cenneti, altın ve incilerle süslenmiş ince ipekten yeşil elbiselerle giydirilmiş, içinde güzel meskenlerin tahtların olduğu, sabah akşam türlü yiyeceklerin sunulduğu, eşlerinden başkasına bakmayan güzel hurilerin bulunduğu, boş sözlerin duyulmadığı, yorgunluk ve bıkkınlık hissinin olmadığı ve çeşitli ırmakların aktığı bir memleket olarak tasvir edilir. And Cenneti’ne girecek kadın ve erkek kullarının yerine getirmesi gereken salih ameller şunlardır: Namaz kılarak Allah’ın rızasını yerine getirenler, Allah’a verilen sözü yerine getirenler, kendisine yapılan kötülüğüne iyilikle cevap verenler, hayır işlerinde yarışanlar ve takva sahibi olanlardır.⁵⁴⁰

⁵³⁵ 2/Bakara 25.

⁵³⁶ Süleyman Uludağ, “Amel”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/16-20.

⁵³⁷ 32/Secde 15.

⁵³⁸ 20/Taha 75,76.

⁵³⁹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 9/282.

⁵⁴⁰ Bkz. 13/ Ra’d 20-24; 18/Kehf 30,31; 19/Meryem 60-63; 9/Tövbe 72; 35/Fatır 32-35; 38/Sad 49-52, 40/Mü’min 7,8, 61/Saf 11,12.

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ بَيُّضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ

“Onların arasında, cennet membalarından doldurulmuş, berrak ve içimi hoş kadehler dolaştırılır. Bu içecek ne baş döndürür ne de sarhoşluk verir. İçenler için sadece tat ve huzur vardır.”⁵⁴¹

Hizmetçiler, akan kaynaktan (cennet pınarı) doldurulmuş kâseleri dolaştırırlar. Şeffaf olan içecekler ve berrak kâseler, içenlere zevk verir.⁵⁴² Sürekli genç kalan hizmetkârlar aralarında dolaşır; içeni ne sarhoş eden ne de başını döndüren cennet içeceğiyle dolu sürahiler, ibrikler ve kadehler sunarlar. Bununla birlikte canlarının istediği meyveler ve canlarının çektiği kuş etleriyle onları doyururlar.⁵⁴³

مُتَّكِينَ فِيهَا يَدْعُونَ فِيهَا بِفَكَهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَابٍ

“Orada koltuklara yaslanmış bir şekilde, diledikleri kadar meyve ve içecek talep ederler. Her şey arzularına sunulur.”⁵⁴⁴

En önemli haber, en mutlu sonuç cenneti elde etmektir. Orada rahat koltuklara yaslanmış halde otururlar; canlarının çektiği meyveleri ve içecekleri arzu ederler.⁵⁴⁵ Orada gözlerin, bitmek bilmeyen nimetlerle ve büyük bir saltanatla karşılaşır.⁵⁴⁶ Onlara altın tepsiler ve kupalar sunulur. Canlarının arzuladığı, gözlerini kamaştıran her şey orada hazırdır. Ve siz orada sonsuza dek kalacaksınız.⁵⁴⁷ Rablerine karşı gelmekten korunan kimselere vaat edilen cennet şöyledir: İçinden ırmaklar akar, meyveleri hiç tükenmez, gölgesi de daimidir.⁵⁴⁸ Allah’a karşı gelmekten sakınanlara vaat edilen cennet şöyledir: Orada bozulmayan sular, tadı değişmeyen sütler, içenlere zevk veren şaraplar ve süzme ballar akan ırmaklar vardır. Her çeşit meyve onlara sunulur. Ayrıca Rableri tarafından da affedilirler. Acaba, bu cennet sahiplerinin durumu, ebediyen ateşte kalan ve kaynar su içirilip bağırsakları parçalananların durumuyla aynı olabilir mi?⁵⁴⁹

⁵⁴¹ 37/ Saffat 45-47.

⁵⁴² Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/79.

⁵⁴³ 56/Vakıa 17-21.

⁵⁴⁴ 38/ Sad 51.

⁵⁴⁵ 38/Sad 51.

⁵⁴⁶ 76/İnsan 20.

⁵⁴⁷ 43/Zuhuruf 71.

⁵⁴⁸ 13/Rad 35.

⁵⁴⁹ 47/Muhammed 15.

2.1.1.3 عَيْن (A-y-n)

Sözlükte göz anlamına gelir. Bir organın adıdır. وَالْعَيْنُ بِالْعَيْنِ: “Göz göze” manasını taşır.⁵⁵⁰ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ: “Eğer dileseydik, onların gözlerini siler (yok eder/kör ederdik)”⁵⁵¹. Görme kabiliyetine sahip olana ve bir şeyi gözetleyene عَيْن denir. فَلَا تُبْعِثْنِي: Falan kişiyi koruyorum ve onu gözetliyorum. وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا: “Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbini hamd ile tespih et.”⁵⁵² عَيْن kelimesi istiare yoluyla göz organının değişik anlamlar için kullanılır. Gözden suyun akmasından dolayı göze teşbih edildiği için su tulumundaki delik istiare edilir. مَاءٌ عَائِنٌ: Gözlere görünen su, anlamındadır. مَاءٌ مَعِينٌ: Suyun sızdığı tulum, anlamındadır. سِقَاءٌ عَيْنٌ وَمُعِينٌ: Akan su manasındadır. عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا: “Orada bir pınar ki ona “selsebil” adı verilir.”⁵⁵³ عِنْتُ الْبَغْرِ: Kuyu suyunun kaynağına ulaştım. وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ: Meryem oğlu İsa’yı ve annesini büyük bir delil kıldık; onları akarsuların aktığı, oturmaya uygun yüksek bir mevkie yerleştirdik.⁵⁵⁴ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ: Buyurun söyleyin: Eğer suyunuz çekilirse, size kim taptaze bir akan su temin edebilir?⁵⁵⁵ Bazılarına göre (مَعِين) kelimesindeki (م) harfi aslidir ve bu kelime (مَعْنَتٌ) suyu akıttım kökünden geldiğini⁵⁵⁶ ifade eder.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ

“Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar, cennetler içinde ve pınarlar başındadır.”⁵⁵⁷

Bu ayet bir önceki ayette geçen cehennem ehlinin yaşadıklarının aksine bir hayattan bahsedilir.⁵⁵⁸ İffetli ve tevhid ehli olanlar muhakkak cennette su kaynaklarının başında olacaklarını ifade etmektedir.⁵⁵⁹ Onlar, cennet bahçelerinde ve su kaynaklarının kenarındadırlar.⁵⁶⁰

بِأَنْوََابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ

⁵⁵⁰ 5/Maide 45.

⁵⁵¹ 36/Yasin 66.

⁵⁵² 52/Tur 48.

⁵⁵³ 76/İnsan 18.

⁵⁵⁴ 23/Mu’minun 50.

⁵⁵⁵ 67/Mülk 30.

⁵⁵⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 743-745.

⁵⁵⁷ 15/Hicr 45; 51/Zâriyât 15.

⁵⁵⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 5/156.

⁵⁵⁹ Kurtubî, *El-Camiu’li Ahkami’l Kur’an*, 10/52.

⁵⁶⁰ 44/Duhân 52.

“Cennetteki su membaından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehlerle...”⁵⁶¹

(أكواب) Testi lafzının çoğuludur. Tekili ise (كُوبٌ)’dür. Kupa veya kulpsuz bardaktır. Bu tip kaplar emzikli değildir. Buna karşın İbrik ise testiye göre uzun boyunlu olan kaptır. (الآباريق) Bu kavramın çoğuludur. Bu adın verilmesinin nedeni, bu kapların genellikle berrak ve parlak renkte olmasıdır.⁵⁶²

Main kavramına bakıldığında, şarap akan su kaynağını ifade eder. Gözle görülme anlamı da vardır. “Muayene” ifadesi bu kavramın ism-i mefulüdür.⁵⁶³

2.1.1.4 سكب (S-k-b)

Akmak, fışkırmak anlamına gelir. مَصْنُوبٌ Akıtılan anlamındadır. فَرسٌ سَكَبٌ Akıp giden at. Fiil kökünden fail kalıbına çekilirse” سَكَبَ دَمْعٌ akan gözyaşı denir. سَوَّبَ سَكَبٌ Akan elbise, Zarif ve yumuşak dokusuyla akan bir su gibi tasvir edilen elbisedir. Elbise akan suyu gibidir.⁵⁶⁴ وَمَاءٌ مَسْكُوبٌ “Çağlayan bir su başında.”⁵⁶⁵ akan suyu gibidir.⁵⁶⁶

2.1.1.5 كفر (K-f-r)

Bir şeyi kapatma örtme manasını taşır. Geceye كافر şeklinde nitelenmesinin sebebi kişileri örtme/gizleme vasfından kaynaklanmaktadır. Çiftçiye كافر denemesinin nedeni tohumu toprağa saklamasıdır. كَافُورٌ: Ağaçta meyvenin üstünü örten kabuk demektir. كُفْرَانٌ Nimeti inkar etmek, nankörlük etmek. كُفُورٌ: Nankörlükte aşırı giden anlamı vardır. كَافُورٌ’un başka bir manası da bir çeşit koku anlamına gelir.⁵⁶⁷

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا

“İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki (kâfur) Allah’ın kulları ondan içer, onu (istedikleri şekilde) fışkırtıp akıtırlar.”⁵⁶⁸

Kâfurun serinletici ve hoş kokulu özelliği, zencefille birleşerek eşsiz bir tat oluşturur. Allah’ın sevdiği ve cennetine kabul ettiği kullar için, kâfurla karışık içeceklerin bulunduğu kâseler ve onların faydalandıkları pınarlar vardır.⁵⁶⁹

⁵⁶¹ 56/Vakıa 18.

⁵⁶² Kurtubî, *el-Cami’ li-Ahkâmi’l- Kur’an*, 15/540.

⁵⁶³ Kurtubî, a.g.e., 17/20.

⁵⁶⁴ er-Râğıb el-Isfahânî, *Müfredât*, "S-k-b", 503.

⁵⁶⁵ 56/Vakıa 31.

⁵⁶⁶ er-Râğıb el-Isfahânî, *Müfredât*, "S-k-b", 503.

⁵⁶⁷ er-Râğıb el-Isfahânî, a.g.e., “K-f-r”, 918.

⁵⁶⁸ 76/İnsan 5,6.

2.1.1.6 سلسبيل (Selsebîl)

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا “Orada bir pınar ki ona “selsebil” adı verilir.”⁵⁷⁰ Ebu Ubeyde “Bu (selsebil) tatlı, hoş bir su olduğunu söyler.⁵⁷¹ Araplar bu içeceği överken, sıfat olarak kullanarak “zencefil gibi” ifadesini kullanırlar.⁵⁷² İbnu’l-Arabî (v. 638/1240), “Selsebil” kelimesini sadece Kur’an’da gördüğünü, türediği kök bir kelimenin olmadığını dile getirmiştir.⁵⁷³

İkrime'ye göre “Selsebil” cennette bulunan bir ırmağın adıdır. Bu ismin verilmesinin sebebi, suyun tatlı ve boğazdan kolaylıkla geçecek bir vasma sahip olmasıdır. Taberî ise, “Selsebil” kelimesinin bir özel isim değil, pınarın özelliğini belirten bir sıfat olduğunu savunur. Ona göre bu pınarın “Selsebil” diye nitelendirilmesinin nedeni, suyunun akışkanlığı, içiminin kolaylığı ve cennet ehlinin arzusuna göre aktığını göstermesidir.⁵⁷⁴

Cennette insanın içini rahatlatan, gönlünü doyuran her türlü nimet bolca bulunur.⁵⁷⁵ Yüce Allah, niteliklerini taşıyan mümin kullarına kıyamet gününün dehşetinden emin olacakları bir güven ve huzur ortamı vadetmiştir. O büyük günde, bazı yüzler nurla parlayacak, bazı yüzler ise kederle solacaktır.⁵⁷⁶

2.1.1.7 زَنْجَبِيل (Zencebîl)

“Onlara zencefil karışımı bir kadehten içirilir.”⁵⁷⁷ Zencefil, hoş kokulu bir baharat olup bazı içeceklere katıldığında aromatik bir lezzet ve koku verir. Bazı müfessirler, özellikle Katâde ve Mücâhid, cennet ehline sunulacak meşrubatların zencefile tatlandırılacağını ifade etmişlerdir. Bu yoruma göre zencefil, lezzet artırıcı bir katkı maddesi olarak cennet içeceklerinde yer alacaktır. Öte yandan, bazı âlimler ayette geçen “zencefil”in aslında cennetteki özel bir nehrin adı olduğunu, bu nehrin suyunun da meşrubatlara karıştırılarak ikram edileceği belirtmişlerdir. Bu ikinci görüş de Katâde’den nakledilmiştir.⁵⁷⁸ Tadının çok güzel olacağı rivayet edilen bu suyun

⁵⁶⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 14/8215.

⁵⁷⁰ 76/İnsan 18.

⁵⁷¹ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/497.

⁵⁷² Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 16/325.

⁵⁷³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Ğayb*, 22/347.

⁵⁷⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 8/521.

⁵⁷⁵ 43/Zuhruf 51.

⁵⁷⁶ 75/Kıyâmet Suresi, 22-24.

⁵⁷⁷ 76/İnsan 17,18.

⁵⁷⁸ Taberî 20/521.

mahiyeti hakkında İbn-i Abbas “Allahuteala, Kur’an-ı Kerim’de cennette gerçekleşecek şeylerin dünyada yalnızca isimlerinin bulunduğunu bildirmiştir.”⁵⁷⁹

2.1.1.8 تَسْنِيم (Tesnim) (سنم) S-n-m

“*Karışımı tesnimdendir.*”⁵⁸⁰ Yükseltmek manasına gelen (سَنَمَ) fiilinin mastarıdır. Çünkü o, cennetteki en üstün içecektir. Ya da onlara yukarıdan gelir ve kaplara dökülür.⁵⁸¹ Devenin hörgücünün bedenine göre durumu, bu pınarın da yüksekten gelişine benzetilir. Adn Cennetinde, cennetliklerin en faziletliilerine lütfedilen katıksız bir içecektir. Zeccac, ‘Tesnim’ kelimesinin kökünün ne olduğunu bilinmediğini söyler. Abdullah b. Abbas ise “Tesnim” in mahiyeti için “*Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez*”⁵⁸² ayetiyle cevap vermiştir.⁵⁸³ : وَمَرَّاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ⁵⁸⁴ “*O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah’a yakın olanlar ondan içerler.*”⁵⁸⁴ “Tesnîm” kavramı Kur’an’da cennet ehline mahsus en yüce içkinin kaynağı olarak tasvir edilmiştir. Mukarrebûn, yani Allah’a en yakın kullar onu saf ve arı haliyle içerken; ebrâr ve ashâb-ı yemîn için diğer cennet içkilerine karıştırılarak sunulur. Bu hal hem derecelerin farklılığını hem de ilâhî lütufların mertebelere göre taksimini gösterir. Tesnim sadece bir cennet pınarı değil, aynı zamanda manevî yükselişin işareti olarak kabul edilmiştir.⁵⁸⁵

2.1.1.9 عسل (A-s-l)

Arının nektarı dönüştürmesiyle oluşan maddeye denir.⁵⁸⁶

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَعْفُورَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ

“*Rabbinin emirlerine karşı gelmekten sakınanlara vaat edilen cennetin misali şöyledir: Orada bozulmayan, berrak su ırmakları; tadı hiç değişmeyen süt ırmakları, içenlere hoş bir zevk veren şarap ırmakları ve süzölmüş bal ırmakları vardır. Ayrıca*

⁵⁷⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu'l Ğayb*, 22/347.

⁵⁸⁰ 83/Mutaffin 27.

⁵⁸¹ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/587.

⁵⁸² 32/Secde 17.

⁵⁸³ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l- Kur'an*, 18/490.

⁵⁸⁴ 83/Mutaffin 27,28.

⁵⁸⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 6/288.

⁵⁸⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “A-s-l”, 701.

onlar için orada her çeşit meyveden bolca bulunur ve Rablerinden bir de bağışlanma vardır.

Şimdi, bu nimetlere kavuşanlar, cehennemde ebedi olup, kaynar su içirilerek bağırsakları parçalanan kimselerle bir olur mu hiç?”⁵⁸⁷

Süt ırmağı, cennetin lisanıyla anlatılan saflığın, bozulmaksızın ve sürekli bereketin nişanesidir. Bu ırmak, dünyada imanı ve bilgiyi rehber edinmiş müminlerin iç huzurunu ve ruh temizliğini temsil eder. Nasıl ki süt, doğanın en saf besini olarak hayat verir, müminin kalbindeki iman da onun ruhunu besler, karanlıkları nurlandırır. Cennetteki süt ırmağı, yalnızca içilecek bir nimet değil, dünyada hakikat uğruna kaybettiklerinin, sabrının ve sadakatının karşılığı olarak verilen ebedî bir ikramdır. O nehirden içmek, Allah’ın rızasının ve affının bir yudumudur aslında; artık hiçbir eksikliğin, acının, karanlığın kalmadığı bir hâlin ifadesidir. Buna karşılık, inkârın ve körlüğün sahipleri, o berrak akıştan nasiplenemeyip kendi karanlıklarında boğulurlar. Süt ırmağı, imanla aydınlanmış bir yolun sonundaki en saf beyazlıktır. Dünya kirlerinden arınmış bir ebediyetin hatırlatıcısıdır.⁵⁸⁸

2.2 Cennetteki Sıvıların Nitelikleri

2.2.1 رَحِيقٌ (Rahîk)

Rahik son derece lezzetli, beyaz şarap anlamına gelir. *يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْنُومٍ خَتَامُهُ مِسْكٌ* “Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar.”⁵⁸⁹ “Rahîk” hiç karışığı olmayan hâlis içki, en eskisi, en hoşu da denilmiş ve hepsinin yakın anlamlar olduğu söylenmiştir.⁵⁹⁰ Ayette geçen, Abdullah b. Abbas, Mücahit, Katabe b. Zeyd Abdullah b. Mesud gibi müfessirler “Rahik” ifadesini cennette sunulan ‘içki’ olarak belirtmişlerdir. Mühürlenmiş kelimesi olan ‘Mahtum’, kelimesi misk ile karıştırılmış meşrubat anlamına gelir. Başka bir görüşe göre cennette iyilik yapanlara ikram edilen şaraplar içildikten sonra misk kokusuna dönüşür. Mücahit ve İbn-i Zeyd ise “مَخْنُومٌ” için “İyilere cennette kapları misk ile sıvanmış içecekler vardır” yorumunu yapmışlardır.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ 47/Muhammed 15.

⁵⁸⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 5/51-52.

⁵⁸⁹ 83/Muatafifin 25,26.

⁵⁹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/285.

⁵⁹¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/44.

2.2.2 دهق (D-h-k)

أَدَهَقْتُ الْكَاسَ إِدْهَاقًا فَدَهَقَ⁵⁹² “Dolu dolu kadehler vardır.”⁵⁹² Kabı tıka basa doldurdum, o da doldu anlamına gelir.⁵⁹³ “Ebû Ubeyde, Zeccâc, Kisâi ve Müberred gibi birçok dil âlimine göre, “dihak” kelimesi, “dopdolu” anlamında kullanılmıştır.⁵⁹⁴

2.2.3 فجر (F-c-r)

Fecere: Bir şeyi ölçülü biçimde yarmaktır. İnsanın su kanalı açması gibi, bir şeyi geniş şekilde yarmak manasına gelen فَجَرَ fiili, hem fiziki hem de mecazi anlamlar taşır.⁵⁹⁵ Kur'an-ı Kerim'de “fجر” kelimesi 21 ayette 24 defa ele alınmıştır.⁵⁹⁶ Bu kökten gelen fiiller Kur'an'da çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. Mesela Allah'ın kudretiyle⁵⁹⁷ buyruğunda, yer altından kaynakların fışkırtılması anlatılırken;⁵⁹⁸ ayetinde, Musa'nın kavmi için taştan on iki pınarın fışkırması anlatılır. Aynı kökten türeyen فجر kelimesi ise, sabah vaktinin gecenin karanlığını yarmasıyla ilişkilendirilmiş ve bu bağlamda⁵⁹⁹ ayetinde sabah vaktine yemin edilmiştir. Fecir, fecr-i kâzib ve fecr-i sadık olmak üzere ikiye ayrılır; nitekim oruçla ilgili hükmün dayanağı olan sabah aydınlığıyla ilgili وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ⁶⁰⁰ ayeti bu ayrımı işaret eder. Ayrıca, فَجُور kelimesi, kişinin sınırları aşarak günaha sapmasını, yani ilahi perdenin yırtılmasını ifade eder. فَجَرَ فَجُورًا denildiğinde “günah işledi”, فَهُوَ فَاجِرٌ denildiğinde ise “o, günahkârdır” anlamı kastedilir. Bu bağlamda⁶⁰¹ ve⁶⁰² ayetlerinde günahkârların akıbeti bildirilmiştir. بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ⁶⁰³ ifadesiyle de insanın gelecekte de günaha meyilli olduğu vurgulanmıştır. Bu kökten gelen ifadeler hem dilsel hem de ahlaki bağlamda mesajlar verilmektedir.

⁵⁹² 78/Nebe 34.

⁵⁹³ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredat*, “D-h-k”, 389.

⁵⁹⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Gayb*, 22/437.

⁵⁹⁵ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredat*, “F-c-r”, 781.

⁵⁹⁶ 2/Bakara 60, 74, 187; 17/İsrâ 78, 90, 91; 18/Kehf 33; 24/Nûr 58; 36/Yâsîn 34; 38/Sâd 28; 54/Kamer 12; 71/Nûh 27; 75/Kıyâme 5; 76/İnsan 6; 80/Abese 42; 82/İnfitâr 3, 14; 83/Mutaffîfîn 7; 89/Fecr 1; 91/Şems 8; 97/Kadr 5.

⁵⁹⁷ 54/Kamer 12.

⁵⁹⁸ 2/Bakara 60.

⁵⁹⁹ 89/Fecr 1-2.

⁶⁰⁰ 2/Bakara 187.

⁶⁰¹ 82/İnfitâr 14.

⁶⁰² 82/İnfitâr 14.

⁶⁰³ 75/Kıyâmet 5.

Bu ayetin, Ömer b. Kays hakkında nazil olduğu rivayet edilir. Kendisi sabah namazında Peygamberimize (sas) gelerek bir günah işlediğini ve tövbe etmek istediğini söylemiştir. Ancak Peygamber (sas) ona cevap vermemiş, namaza durmuş. Bunun üzerine Cebrail (as) onun tövbesini kabul edildiğine dair Hud süresi 114. ayeti getirmiştir. Bu ayette küçük günahların kefareti olarak beş vakit farz namazın edasıyla affedileceğini bildirir.⁶¹⁷

تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“İşte bunlar, Allah’ın sınırlardır. Kim Allah’a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan ve ebedi kalacağı cennetlere kavuşturur. İşte bu, en büyük kurtuluştur, asıl büyük başarı budur.”⁶¹⁸

2.2.5 نَضَح (N-d-h)

(النَضْح) coşmak, (النَضْح) ise ince akmaktan farklı olarak bol miktarda suyun akmasını ifade eder.” İbn-i Abbas (النَضْح) kelimesine hayır ve bereket ile kaynayıp coşması anlamını vermiştir.⁶¹⁹

“İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.”⁶²⁰ İkrime ve Zeyd bu kelimeyi sürekli ‘su fışkıran’ anlamında açıklamıştır. Dahhak bu kelimeyi, suyu hiç kesilmeyen ve dolup taşan memba şeklinde açıklamıştır.⁶²¹

2.3 Cehennem Sıvıları ve Nitelikleri

2.3.1 مُهْل (Muhl)

Cehennemin azap veren sıvılarından biridir. Bu kelime erimiş metal ve yağın posası anlamı vardır.⁶²² Bir ayette كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ “O, erimiş maden benzer karınlarında kaynar”⁶²³ şeklinde geçer. Bu sıvının içilmek istendiğinde sıcaklıktan dolayı yüzleri kavuran sıvı olduğu belirtilir.

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا وَإِنْ يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا

⁶¹⁶ 3/Al-i İmran 136.

⁶¹⁷ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 1/292.

⁶¹⁸ 4/Nisa 13.

⁶¹⁹ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l- Kur'an*, 16/ 590.

⁶²⁰ 55/Rahman 66.

⁶²¹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 8/119.

⁶²² er-Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, “M-h-l”, 1019.

⁶²³ 44/Duhan 45.

*“Ve de ki: “Gerçekleri getiren bu Kur’an Rabbinizden gelmiştir. Artık isteyen ona inanır, isteyen onu inkâr eder.” Ama biz, zulmedenler için öyle bir ateş hazırladık ki, alevleri onları dört bir yandan sarar. Susuzluktan inleyip yardım istediklerinde, kendilerine erimiş maden gibi yüzleri kavuran bir sıvı verilir. Ne korkunç bir içecektir bu! Cehennem, insanın dayanmak zorunda kalacağı son derece acı verici bir yerdir.”*⁶²⁴

Bu ayet, insanların dünyada düşünce ve davranışlarında özgür olduklarını, kendi akıl ve iradeleriyle seçim yapabildiklerini gösterir. Bu irade, kişiye hem doğruyu hem de yanlış seçebilme imkânı sunar.⁶²⁵ Ayette Allah’ı inkâr eden zalimlerin uğrayacakları cezayı çarpıcı bir şekilde tasvir etmiştir. Ayet cehenneme giren zalimlerin etrafı alevle sarıldığı ve susadıklarında, içmek istediklerinde yüzlerini ve içini kavuran erimiş madene benzeyen bir suyun verileceği bahsetmektedir.⁶²⁶

Peygamberimiz (sas), bir hadisinde şöyle der: “O yağ tortusu gibidir, insan ona yaklaştığı zaman yüzünün derisi düşer.”⁶²⁷ “Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir. Onu yudumlamaya çalışacak fakat boğazından geçiremeyecektir. Ona her yönden ölüm gelecek fakat ölmeyecek, arkasından da şiddetli bir azap gelecektir.”⁶²⁸ “Allah’a karşı gelmekten sakınanlara söz verilen cennetin durumu şöyledir: Orada bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır. Orada onlar için meyvelerin her çeşidi vardır. Rablerinden de bağışlama vardır. Bu cennetliklerin durumu, ateşte temelli kalacak olan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?”⁶²⁹

Bir hadiste Hz. Muhammed (sas): “Erimiş madene benzer” sözü hakkında şöyle rivayet ettiği belirtilir: “Zeytinyağının kiri gibi. Onu ağzına yaklaştırdığında yüzünün kılları içine dökülür.”⁶³⁰ “O gün gökyüzü, erimiş maden gibi olacak.”⁶³¹ “Onlar, ateş ile yüksek ısıdaki kaynar su arasında gider gelirler.”⁶³²

⁶²⁴ 18/Kehf 29.

⁶²⁵ 2/Bakara 256.

⁶²⁶ 92/Nisa 79.

⁶²⁷ Tirmizî, *Cehennemliklerin içecekleri*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayınları, 2022.), 4/135 (No.2584).

⁶²⁸ 14/ İbrahim 16,17.

⁶²⁹ 47/Muhammed 15.

⁶³⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 9/4985-4986.

⁶³¹ 70/ Meâric 8.

⁶³² 55/Rahman 44.

“Cehennemini etrafını çevreleyen dört duvar vardır. Her duvarın kalınlığı kırk yıllık bir uzaklık kadardır.”⁶³³

Cehennemini ortamını anlatan ayet şöyle buyrulur: “O ne kötü bir yer ve ikamet yeridir.”⁶³⁴ *İnkâr edenlere de ki: “Sizler yakında mağlup edilecek ve topluca cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yataktır.”*⁶³⁵

2.3.2 حَمِيم (H-m-m)

Cehennem suyunun bir adı Hamim’dir. Hamîm kelimesi, çok sıcak su, kaynar su anlamındadır. حَمَّمَ Terlemek, أَحَمَّ الشَّحْمُ, “yağı eritmek” anlamında olup, kaynar suya benzetilir, حَمَمَة: siyahlık, حِمَام: ölüm, حُمَى: (Humma) sıtma (iç ateş), ölüm kapısı anlamındadır. حِمَام “Deve sıtması” anlamındadır.⁶³⁶ أَلْحَمَّ Siyah nesneler anlamındadır, إِحْمَام: “suyu ısıtmak ve bir nesneyi siyaha çevirme”⁶³⁷ anlamında kullanılır. يَحْمُوم: Cehennemini simsiyah dumanı, kömür veya kurum gibi kararıp duran sisli boğucu bir gölgeyi ifade eder.⁶³⁸ Şefkatli cana yakın dost, anlamında da kullanılır.⁶³⁹ Hamîm bazı Afrika dillerinde “aşırı sıcak su” manasını taşır.⁶⁴⁰ “Yakıcı ümitsizlik” anlamında kullanılır.⁶⁴¹ Ayrıca kızgınlığı ve kıvamı en son noktasına gelmiş olan sıcak su demektir.⁶⁴² ‘Hamîm’ kelimesinin geçtiği ayetler incelendiğinde, bunların Mekî ayetler olduğu ve tehdit, ahiret, cehennem, iman ve tebliğ konularına odaklandığı görülür. “حَمِيم” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de 21 yerde geçer.⁶⁴³

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِ أَنْ تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ كُلُّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

“Dünya hayatının aldattığı, dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen kimseleri bir tarafa bırak. Yaptıkları sebebiyle hiç kimsenin bir felâket yaşamaması için Kur’an ile nasihat et. O kimse için, Allah’tan başka ne koruyucu vardır ne de şefaathçi! O, bütün

⁶³³ Tirmizî, “Cehennemliklerin İçecekleri”, 4/135 (No.2584).

⁶³⁴ 25/ Furkan 66.

⁶³⁵ 3/Alî İmran 3.

⁶³⁶ er-Râğib el-İsfahânî, *Müfredat*, “H-m-m”, 307,308.

⁶³⁷ Vankulu Mehmet Efendi, *Vankulu Lügati*, “İhmam”, 1/2024.

⁶³⁸ www. İslamveihsan.com, (Erişim 21.02.2024).

⁶³⁹ 26/Şuara 101.

⁶⁴⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/636.

⁶⁴¹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, 1277.

⁶⁴² Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 6/625.

⁶⁴³ 6/En’âm 70; 10/Yûnus 4; 22/Hac 19; 26/Şu’arâ 101; 37/Sâffât 67; 38/Sâd 57; 40/Mü’mîn 18; 40/Mü’mîn 72; 41/Fussilet 34; 44/Duhân 46; 44/Duhân 48; 47/Muhammed 15; 55/Rahmân 44; 56/Vâkı’a 42; 56/Vâkı’a 43; 56/Vâkı’a 54; 56/Vâkı’a 93; 69/Hâkka 35; 70/Me’âric 10; 70/Me’âric 10; 78/Nebe 25.

*varını fidye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar, yapıp ettikleri yüzünden felâkete sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.”*⁶⁴⁴

Bu dünya hayatında gereksiz işlere, anlık hazlara ve sefaya dalan; yaşamlarını geçici zevkler etrafında şekillendiren kimseler için hakikati hatırlatmanın bir faydası yoktur. Çünkü böyle insanlar, Allah'a kulluk etmeyi bir kenara bırakıp, dünyevi lezzetleri ve boş eğlenceleri kendilerine din edinmişlerdir.⁶⁴⁵ Din ile alay etmeyi, ahlaka aykırı davranışları hayat tarzı haline getirmişlerdir. Ancak bu tür insanlar, yaptıkları kötü davranışların karşılığını elbette göreceklerdir.

İlgili ayette, Peygamber Efendimize (sas) dünyada oyunu ve eğlenceyi kendine din yapan insanlara nasihatte bulunması emredilmektedir. Kur'an ile nasihat etmek, insanlara doğru yolu gösterme adına bir görevdir. Çünkü Zâriyât Suresi'nin 55. ayetinde belirtildiği gibi, nasihat müminler için mutlaka faydalıdır.⁶⁴⁶

Ancak din ile alay eden, dünya zevkleri ve sefaya kapılıp ahlaki değerleri hiçe sayan kimseleri, çok ağır bir ceza beklemektedir. Onlar, ahirette hiçbir şekilde Allah'ın rahmetini ve kollayıcı yardımını bulamayacaklardır. Cezalandırılacak bu kişiler, cehennemde kaynar suyla azap edileceklerdir.⁶⁴⁷ Hiçbir bir fidye teklifi bile, bu kişileri çekecekleri acı azaptan kurtaramayacaktır.⁶⁴⁸

Zakkum, Allah'ı inkâr edenler için hazırlanmış, cehennemde ateşin içinde yetişen bir ağaçtır. Yemen lehçesinde “zakkum”, hurma ve tereyağı anlamında kullanılır. Bazı rivayetlere göre zakkumdan bahseden ayetler nazil olduğu zaman Kureyşliler bu kelimeye yabancıydı. Ebu Cehil cariyesine “bize zakkum (hurma ve tereyağı) getir” demiş, devamında arkadaşlarına dönerek, “Muhammed'in bizi kendisiyle korkuttuğu bu şeylerden zakkumlanın” diye Peygamberimizle alay etmiştir. “Ateş her şeyi yok ederken, cehennemde ateşin ağacı yakmayacağı düşüncesini mantıksız buluyordu.” Böylece zakkum onlar için bir fitne (sınav) olmuştur.⁶⁴⁹ Doğrusu, zakkum ağacı, suçluların yemeğidir. Maden eriyiği karınlarında fokurdayan kaynar su gibi bir yapısı vardır. Karınlarında, fokurdayan kaynar su gibi yakar. Sonra “Yakalayın

⁶⁴⁴ 6/En'am 70, *Kur'ân-ı Yolu*, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 2/767.

⁶⁴⁵ 6/En'am 32.

⁶⁴⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et Taberî, *Taberî Tefsiri*, 3/509.

⁶⁴⁷ Muhammed Esed, *Kur'an mesajı*, 309.

⁶⁴⁸ 5/Maide 36.

⁶⁴⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/474-475.

onu ve cehennemin tam ortasına sürükleyin. Ardından başının üzerinden kaynar su azabını dökün” denilir. “Hadi, tadına bak! Güçlü idin, saygın olduğunı söylüyordun ya... İşte bu, gerçeğin ta kendisi. Şüphe edip durduğun şey buydu. ⁶⁵⁰ Mukatil b. Süleyman bu ayetlerin muhatabının Ebu Cehil olduğuna işaret eder.⁶⁵¹

Zakkum kelimesi Türkçe’de sevilmeyen, olumsuz çağrışımlar taşıyan şeylerin isimleri olarak kullanılır.⁶⁵² Kur’an-ı Kerim’de zakkum ağacı kâfir ve müşriklerin yiyeceği olarak anlatılır.⁶⁵³ Rağıb el-İsfahanî, zakkumu cehennemin kötü yiyeceği olarak tanımlar.⁶⁵⁴ Zakkumun geçtiği ayetlere bakıldığında şöyle buyurulmaktadır: Hani sana, “Rabbin insanları kuşatmıştır” demiştik ya... Sana gösterdiğimiz o rüya ile Kur’an’da lânetlenmiş olan o ağacı da insanlar için bir sınav vesilesi kıldık. Biz onlara uyarılar gönderiyoruz, ancak bu uyarılar onların azgınlıklarını daha da artırmaktan başka bir işe yaramıyor.⁶⁵⁵ Onun için sadece irin dolu bir yemek vardır. Bunu da ancak günahkârlar yer.⁶⁵⁶ Bunlar, Rableri konusunda münakaşa eden iki gruptur. İnkâr edenler için ateşten elbiseler hazırlanmıştır. Başlarından aşağıya çok sıcak su dökülür. Bu su, karınlarının içini ve derilerini yakar.⁶⁵⁷

İbn Abbas’tan rivayet ettiğine göre Peygamberimizden (sas) şöyle der: “Ey iman edenler! Allah’tan ona yaraşır şekilde korkun ve ancak Müslüman olarak can verin. Zakkum ağacından yeryüzüne bir damla düşürülse, dünya halkı acılara gömülürdü; ondan başka yiyeceği olmayanların halini düşünün!”⁶⁵⁸

Zalimler için hazırlanan zakkum ağacı, cehennemin dibinde ateşle beslendiği bildirilen bir ağaçtır. Bu ağacın tomurcukları çirkinliği şeytanların başına benzetilmiştir.⁶⁵⁹

Muhakkak ki zakkum ağacı, günaha batmışların cehennemdeki yemeğidir.⁶⁶⁰

Cehennemde, ateşte otların bitmesi ve erimiş maden gibi sıcak suların içilmesi gibi ifadeler, itikadi olarak ayet ve hadislerde geçtiği şekliyle iman edilir. İnsan bu tür

⁶⁵⁰ 44/ Duhan 43-50.

⁶⁵¹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 3/636.

⁶⁵² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Zakkum” (Erişim 13.02.2024).

⁶⁵³ 44/Duhan 44; 37/Saffat 63.

⁶⁵⁴ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “z-k-m”, 459.

⁶⁵⁵ 17/İsra 60.

⁶⁵⁶ 69/ Hakka 36,37.

⁶⁵⁷ 22/ Hac 19-20.

⁶⁵⁸ İbn Mace, *Sünen-i İbn-i Mace*, çev. Haydar Hatipoğlu (Kahraman Yayınları, 2012), “Cehennem Ateşinin Sıfatı”, 2626 (No: 4325).

⁶⁵⁹ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/83-84.

⁶⁶⁰ 44/Duhan 43,44.

tasvirleri ancak dünyadaki gördüğü, duyduğu, hissettiği şeyler aracılığıyla algılayabilir. Aksi halde ayetlerde bahsedilenlerin gerçek mahiyeti, Allah'ın bilgisi dâhilindedir.

İkram olarak bu mu daha iyi, yoksa zakkum ağacı mı? Doğrusu biz zakkumu, zalim olanlar için bir sınaama aracı yaptık. O, cehennem ateşinin dibinden yetişen ağaçtır. Tomurcukları, çirkinliğiyle şeytan başlarına benzerdir. Günahkârlar ondan yer ve karınlarını onunla doldurmaya mahkumdur. Sonra bu yediklerinin ardından onlar için, kaynar suyla karışık bir içecek vardır. Ve sonunda kesinlikle yeniden cehenneme dönerler.⁶⁶¹

هَذَا فَلْيَذُقُوهُ حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ وَآخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ

*“İşte bu, onların işledikleriyle yüzleşmeleri içindir. Öyleyse bırak, kaynar bir azabı ve iç burkan, (tikinti veren) irinli sıvıyı tatsınlar. O azap gibi türlü türlü azaplar vardır.”*⁶⁶²

Bu ayette cehennem azap sularını ifade eden iki kelime geçmektedir: *Hamîm* (kaynar su) ve *Gassâk* (irinli, tiksindirici sıvı). “Gassak” kavramına ilerleyen bölümlerde ayrıca değinilecektir. Sad 56. Ayette takva sahibi olan cennet ehline karşılık, azgın günahkâr zalim olan cehennemliklerin durumu bildirir. Devamındaki ayetlerde ise, bu kimselere kaynar su içirilerek ve değişik türleriyle cezalandırılacağı bildirilir.

فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ

*“Suda kaynatılıp, ardından ateşte yok edilecekler.”*⁶⁶³

Mümin Süresinin 70 ve 72. ayetleri ele alındığında, Allah'ın gönderdiği peygamberleri ve ayetleri inkâr eden ve onlarla tartışmaya girenler, boyunlarına demir halkalar ve zincirler takılarak kaynar sulara atılır ardından ateşe sürüklenirler. O zaman onlara, “Sizi bu durumdan kurtaracak tanrılarınız gelsin de sizi kurtarsınlar!” denir. Ancak müşrikler, “Maalesef tanrılarımız bizi bu azabın içinde yalnız bıraktılar” diye yanıt verirler. Dünyadayken faydası da zararı da olmayan tanrılarının uğruna ömrümüzü boşuna harcamışız. Bu tanrılarının, cehennem azabını hafifletme veya ortadan kaldırma gibi bir güçleri yoktur.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ 37/Saffat 62-68.

⁶⁶² 38/Sad 57,58.

⁶⁶³ 40/Mümin 72.

⁶⁶⁴ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 7/238.

Cehenneme gönderilecek olanlar, demir halkalar ve zincirlerle bağlanarak; tıpkı büyükbaş ve yırtıcı hayvanlar gibi hakir bir şekilde sürükleneceklerdir. Onlar için belirlenen yer, kaynar su ve kavurucu ateşin bulunduğu azap yurdudur.⁶⁶⁵

Taptıklarınız sizi yüz üstü bırakıp gitmişlerdir. Dünyada iken onlara büyük değer veriyor, onlar için mücadele ediyordunuz; ancak geriye dönüp baktığınızda, o tanrıların hiçbirisi aslında yok. Böylece anlaşıyor ki, meğer önceden taptığımız tanrıların hiçbir değeri yokmuş. İşte Allah, inkâr edenleri “Kahhar” ismiyle böyle cezalandırır. Tekebbür gösterenlerin varacağı yer ne kadar da kötüdür.⁶⁶⁶

مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَّاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خُلِدَ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءُهُمْ

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara vaad edilen cennetin görünümü şöyledir: Orada bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere haz veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar akar. Onlar için orada her çeşit meyve ve Rablerinden bir affedilme vardır. Bunların durumu, ateşte sonsuza dek kalacak, kendisine bağırsaklarını parçalayacak kadar kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi bir tutulabilir mi?”⁶⁶⁷

Bu ayette, cennetin nimetleriyle cehennemin azabı arasındaki belirgin farklar açıklanmaktadır. Cennette, içinde tadı bozulmayan süt, içenlere zevk veren şarap ve süzme bal ırmakları bulunmaktadır. Buradaki “şarap ırmakları” ifadesi, şarabın saf ve tertemiz bir şekilde sunulacağına işaret eder. Aynı şekilde, “bal ırmakları” da bal arıları tarafından üretilmeden, doğrudan balın ırmaklar halinde aktığı bir durumu ifade eder. Bu anlatımlar, dünyevi benzetmelerin ötesinde, cennetteki nimetlerin mükemmel ve kusursuz olduğunu gösteren birer işarettir.⁶⁶⁸ “Cennette bal, şarap, süt ve su denizleri vardır; diğer nehir de bunlardan kaynaklanır.”⁶⁶⁹

Ebu Hureyre sorar: “Ey Allah’ın Resulü! Mahlukat neden yaratılmışlardır?” Hz. Peygamber (sas): “Sudan” buyurdu. “Cennetin binası neden yaratılmıştır?” Diye sorar. “Bir kerpici altından, bir kerpici gümüşten, harcı keskin kokulu misk, çakılları inci ve

⁶⁶⁵ Seyyid Kutup, *Fi Zilal u Kur’an*, 8/650.

⁶⁶⁶ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı Meal ve Tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 1277.

⁶⁶⁷ 38/Muhammed 15.

⁶⁶⁸ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-Mensûr*, 13/356.

⁶⁶⁹ Tirmizî, *Büyük Hadis Külliyyatı*, 5/409(No: 10097).

yakut, toprağı safran, oraya girenler refah bulur, sıkıntı çekmezler. Ebedi olurlar, giydikleri eskimez, gençlikleri yok olmaz” ...⁶⁷⁰

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ

“Onlar, cehennem ateşi ile yüksek derecede kaynar su arasında gider gelirler.”⁶⁷¹

Ayette, cehennem ehline uygulanacak çok şiddetli bir azaptan açıkça bahsedilmektedir. Cehennem ehli, ateşin azabından kurtulmak için ne zaman imdat isterlerse, kendilerine yardım yerine kaynar su verilecektir. Oysa bu bir yardım değil; azaplarının daha da arttıran bir cezadır. Bazı rivayetlerde cehennem içinde cehennem ehlinin ifrazatlarının (idrar, irin vb.) toplandığı bir vadiden bahsedilir. Onlar, bukağılarla bu vadideki ırmağa getirilip, oradaki irinli suya daldırılırlar. Azap o kadar şiddetlidir ki, kemikler etlerinden ayrılır. Ardından Allah, onları yeniden yaratıp çıkaracaktır.⁶⁷² Bu azap süresince onlara, bir an olsun rahatlayıp dinlenme imkânı tanınmayacaktır.⁶⁷³

Ayrıca, cehennem ehli kavurucu sıcaktan kurtulmak için su istediklerinde, onlara kaynar su verilecektir. Ancak bu su, onları rahatlatmak bir yana, acılarını arttırarak daha büyük azaba katlayacaktır. Kaynar su, cehennemdeki azabın şiddetini arttıran bir unsurdur. Bu durum, cehennem ehlinin hiçbir zaman rahatlama veya dinlenme fırsatı bulamayacaklarının bir göstergesidir.⁶⁷⁴

فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ

“İliklerine kadar işleyen yakıcı bir rüzgârın ve kaynar suların ortasında ne serinlik bulacaklar ne de ferahlık.”⁶⁷⁵

Bu ayeti daha iyi anlamak için vakıa süresinin 41 ile 43. ayetlerin tefsirlerine bakılması gerekir. “Ashabu’ş Şimal” ifadesi amel defterinin sol taraftan verilen kimseleri ifade eder, cehennem ehlidir. “Semüm” derinin gözeneklerine işleyen sıcak rüzgâr anlamındadır. Bu ifade cehennem ateşinin ne kadar kavurucu olduğunu gösterir. Burada kapkara bir gölgeden bahseder. Sıcağın etkisiyle serinlemek için “Yahmum” denilen bu gölge, cehennemliklerin sığınacakları yerdir; ancak ne serinlik verir ne de

⁶⁷⁰ Tirmizî, *Sünen*, “Cennet sıfatına Bağlı Bölümler”4/93, 39 (No.2526).

⁶⁷¹ 55/Rahman 44.

⁶⁷² Zamahşerî, *el-Keşşaf*, 6/518.

⁶⁷³ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 4/140.

⁶⁷⁴ Kadı Beydavi, *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru't- Tenzil ve Esrarüt'-Tevil)*, 4/376.

⁶⁷⁵ 56/Vakıa 42.

huzur. “Yahmum” denilen çok sıcak siyah bir gölge olacaktır.⁶⁷⁶ Bu ifadede, cehennemdeki azabın korkunçluğuna ve dayanılmaz şiddetine dikkat çekilmektedir. “Zehirli” ifadesi, insanın içine işleyen, ruhu ve bedeni saran bir etkiyi anlatır. Görülmedik bir ateşin sıcaklığı, cehennem ateşinin her yönüyle korkutucu olduğunu vurgular. Kaynar su, yoğun duman ve şiddetli sıcaklıkla birlikte cehennem azabını dayanılmaz hâle getirir.

Simsiyah bir duman” veya “gölgesi” ifadesi, aynı azabın unsuruna işaret eder. Bu gölge dünyadaki özelliğinin aksine, karanlık, yıkıcı ve zarar verici bir niteliğe sahiptir. Yani bu duman cehennemde azabın bir parçasıdır.⁶⁷⁷ “*Ve onlara denilecek ki: İşte inkâr ettiğiniz o azap! Hadi, ona doğru yürüyün şimdi. Sizi bekleyen o gölgeye gidin — üçe ayrılmış olmasına rağmen ne serinlik verir ne de yakıcı ateşten korur. Cehennem öyle bir öfke saçar ki, her bir kıvılcımı devasa binalar kadar büyük, göğe savrulan alevler gibi... Kimi zaman da sarı develeri andırır o korkunç kıvılcımlar. İşte o gün, gerçeği inkâr edenlerin vay haline!*”⁶⁷⁸

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعاً وَعَذَابُ اللَّهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

“Hepiniz sonunda O’na döneceksiniz. Bu, Allah’ın kat’i bir vaadidir. Allah, ilk yaratmayı gerçekleştirir; sonra da iman eden ve iyi işler yapanları adaletle mükafatlandırmak için yaratmayı tekrar eder. İnkâr edenler içinse, inkarları yüzünden, kaynar su içeceği ve can yakıcı bir azap vardır.”⁶⁷⁹

Cehennem ehline sunulacak olan hamim, öyle sıradan bir su değildir ki susuzluğu giderecek yahut serinlik versin; bilakis, yaratıldığı günden beri cehennemde ateşi üzerinde kaynamakta olan, şiddeti daimî, sıcaklığı kat kat artan bir azap vesilesidir. O kaynar su içene ne ferahlık verir ne de hayat, aksine susuzluğu arttırır, derinlemesine işleyip organları parça parça eder. Hamim, ahirette kâfirler için hazırlanmış hak edilmiş bir içecektir. Dünyada Allah’ı inkâr edenlerin orada bulacakları tek ikram budur.⁶⁸⁰

İşte bu yeniden diriliş ve hesap gününde, dünyada inkâr yolunu seçmiş olanların karşısına çıkan ilk azaplardan biri hamimdir. Çünkü onlar dünyada kendilerine verilen

⁶⁷⁶ Kurtubî, *el-Cami’ li-Ahkâmi’l-Kur’an*, 17/35.

⁶⁷⁷ Zamahşerî, *el-Keşşâf*, 6/454,546.

⁶⁷⁸ 77/Mürselat 29-34.

⁶⁷⁹ 10/Yunus 4.

⁶⁸⁰ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 2/190-191.

akıl ve irade nimetini hakkıyla kullanmamış, hakikati örtmüş ve Allah'ın ayetlerine sırt çevirmişlerdir. Ömür nimeti nasıl onların imtihanı için biçilmişse, hamim de onların ahiretteki karşılığı için hazırlanmıştır. Onlar kaynar suya her uzandıklarında susuzlukları daha da artacak, her içişlerinde bedenleri yanacak, kalpleri korku ile çarpacaktır. Böylelikle dünyada gizlenen hakikat, ahirette en şiddetli bir şekilde açığa çıkacak; kim ki iman ve salih amel ile ömrünü değerlendirmişse kevser ve rahmete, kim ki inkâr ile geçirmişse hamim ve azaba kavuşacaktır.⁶⁸¹

هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ

*“İşte Rableri konusunda çekişen iki grup! Onlardan inkâr edenlere ateşten elbiseler hazırlanmıştır. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülür.”*⁶⁸²

Kimi âlimler bu âyetin, Bedir günü meydana çıkıp savaşa katılan Hz. Hamza, Hz. Ali ve Ubeyde b. el-Hâris (r.a) ile onlara karşı duran Utbe, Şeybe ve Velid b. Utbe hakkında indiği rivayet etmişlerdir. İbn Abbas'tan gelen bir başka rivayette ise bunun, müminlerle Ehl-i Kitap arasındaki tartışmayı anlattığı nakledilmiştir. Bazı âlimler ise hasmı cennet ve cehennem şeklinde izahat getirmiş, hatta Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste cennetle cehennemin birbirleriyle tartıştıkları ifade edilmiştir. Ayrıca Mücahit ve diğer bazı müfessirler bu ayeti umumi anlamda kabul ederek, bütün müminlerle bütün kâfirlerin Allah huzurunda davalaşması şeklinde değerlendirmişlerdir. Ayetin devamında ise kâfirlerin ahirette giyecekleri “ateşten elbiseler” ve üzerlerine dökülecek “kaynar sular” zikredilmiş, bununla azabın şiddeti ve kuşatıcılığı beyan edilmiştir. Böylece âyet hem Bedir'deki tarihi olay hem de kıyametteki büyük hesaplaşmaya işaret ederek iki manayı cem etmektedir.⁶⁸³

Hac süresinin 19. ayeti, insanın imtihan sırrına ve nihai akıbetine dair dikkat çekici bir uyarı mahiyetindedir. Zira dünya hayatında hür iradesini Allah'a kulluk yolunda sarf edenler, ebedî saadet ve izzetle mükâfatlandırılırken, inkâr ve isyanı tercih edenler için ise ateşten elbiseler ve kaynar sularla ifade edilen elem verici bir azap hazırlanmıştır. Böylece insanın tercihlerinin ciddi sonuçları ortaya konulmakta ve hakikate sırt çevirmenin neticeleri gözler önüne serilmektedir.

وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ

⁶⁸¹ Karaman vd., *Kur'an yolu*, 3/84.

⁶⁸² 22/Hac 19.

⁶⁸³ Kurtubî, *el-Câmi ' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, 12/44-47.

“(Size sıcak davranacak) Samimi bir dostumuz da kalmadı.”⁶⁸⁴

Ahret aleminde kâfirlerin “Bizim için ne şefaâtçi ne de candan bir dost yok” sözleri, dünya hayatında bağlandıkları tüm sahte dayanakların boşa çıktığını ifade etmektedir. Çünkü iman edenler için meleklerin, peygamberlerin ve salih dostların şefaati söz konusu iken, inkârcılar ne putlardan bekledikleri yardımı bulabilecekler ne de insan şeytanı dostlarından bir fayda göreceklidir. Bu ifadeler, onların dünyada vehmettikleri dostlukların ve şefaât umdukları bütün sahte ilahların aslında yok hükmünde olduğunu ortaya koymaktadır. Hakiki dostluk takva sahiplerinin gerçekleştirebileceği bir tutumdur.⁶⁸⁵

وَأَنْذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاطْمِئِنَّ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٌ يُطَاعُ

“Yaklaşan o felaket gün hakkında onları uyar. O gün, kalpler korku ve elemle dolup boğazlara kadar gelir. O zalimlerin ne yakın bir dostu olacak ne de sözü geçecek bir şefaâtçisi bulunacaktır.”⁶⁸⁶

Kıyamet gününde zulmedenlerin içine düştüğü tam yalnızlığı ve çaresizliği beyan eder. Buradaki hamim, dünyada insanın yanında duran, kendisini koruyan yahut sıkıntısını paylaşan yakın dost ve samimî yol arkadaşıdır. Ancak ahirette zalim için böyle bir dost bulunmayacaktır. Çünkü herkes kendi derdiyle meşgul olacak, dünyada kurulan dostluk bağları ise bâtil üzere kuruldukları için kopacaktır. Bu, Kur’ân’ın başka yerlerinde zikredilen, “O gün dostlar birbirine düşmandır, ancak muttakiler müstesna”⁶⁸⁷ ayetiyle de irtibatlıdır. Demek ki ahirette “hamim” yalnızca iman ve takva ekseninde kurulmuşsa fayda verir; zulüm ve inkâr üzerine kurulan yakınlıklar ise dağılır. Böylece âyet, zalimin hem detsuz kalacağını hem de şefaatten mahrum bulunacağını bildirerek, zulmün hakiki felâketinin yalnızlık ve terk edilmişlik olduğunu ifade edilir.⁶⁸⁸

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ۚ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

“İyilikle kötülük eşdeğer değildir. Kötülüğe, en güzel şekilde karşılık ver. Göreceksin, seninle arası kötü olan biri, zamanla candan bir dost hâline gelebilir.”⁶⁸⁹

⁶⁸⁴ 26/Şu’ara 101.

⁶⁸⁵ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 17/354.

⁶⁸⁶ 40/Mü’min 18.

⁶⁸⁷ 43/Zuhruf 67.

⁶⁸⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtîhu’l Ğayb*, 19/274.

⁶⁸⁹ 41/Fussilet 34.

Kötülükle iyiliğin asla bir tutulamayacağı açıktır; çünkü aralarında derin bir uçurum vardır. İnsan, kendisine yapılan fenalığı aynıyla karşılamak yerine, onu güzellikle karşılık etmeyi seçerse hem kalbini hem de karşısındakinin gönlünü arındırmış olur. Nitekim kötülüğü iyilikle savmak, düşmanı dahi dost kılacak bir güce sahiptir. Zira insana kötülük eden, beklemediği bir iyilikle karşılaştığında kalbi yumuşar; düşmanlık yerini sevgiye, soğukluk ise dostluğa bırakır. Böylece dün yabancı görünen kimse, bugün akraba sıcaklığında bir dostluğa dönüşebilir.⁶⁹⁰ Ayette geçen “وَلِيَّ” “حَمِيمٍ” sıcak ve sadık bir dost şeklinde ifade edilebilir.

فَنَزَلَ مِنْ حَمِيمٍ

“Kaynar sudan bir ziyafet.”⁶⁹¹

Bu ayet, inkârcıların ahirette karşılaşacağı azabın şiddetini ve sürekliliğini temsil eden çarpıcı bir yönünü anlatır. Dünyada nimet sofrasına alışmış olan kâfirler için, ahiretteki “ziyafet”in kaynar su oluşu hem zıddiyet hem de ibret yönünden derin bir anlam taşır. Bu ifade, sahte lezzetlerin yerini dayanılmaz acılara bırakacağını, Allah’ın rahmetinden uzak kalanların huzur ve ikram yerine elem ve hüsrarla karşılanacaklarını açık bir dille ortaya koymaktadır.

وَلَا يَسْأَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا

“Hiçbir içten dost, o gün dostunu hatırlamaz.”⁶⁹²

“Bu ayetin bir önceki ve sonraki ayetler ele alındığında, kıyamet gününde insanoğlunun yaşayacağı en derin yalnızlığı ve çaresizliği dile getirmektedir. O gün, en yakın bağların dahi çözülüp herkesin kendi derdine düştüğü, kardeşin kardeşi, anne-babanın evladını, evladın anne-babasını gözetemediği bir durum tasvir edilmektedir. Bu manzara, dünyada en değerli görülen akrabalık ve dostluk bağlarının, ilâhî azabın dehşeti karşısında hiçbir fayda sağlamayacağını, insanın ancak kendi iman ve ameliyle kurtuluşa ereceğini vurgulamaktadır. Böylece âyet, beşerî bağların geçiciliğini hatırlatarak insanı, hakiki dostluğun sadece Allah’a iman ve O’nun rızasına yönelişle mümkün olduğu gerçeğine davet etmektedir.”⁶⁹³

⁶⁹⁰ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 13/7064.

⁶⁹¹ 56/Vakıa 93.

⁶⁹² 70/Mearic 10.

⁶⁹³ İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 14/8105.

Yine bu ayetlerle kıyamet gününün dehşeti, mücrimlerin yaşadığı çaresizlik ve onların bu sona sürüklenme sebepleri ele almaktadır. İlâhî kudretin hükmüyle kâinat düzeninin altüst olacağı, dağların ve göklerin çözülüp yok olacağı bildirildikten sonra, insanın en değerli varlıklarını dahi gözden çıkaracak derecede büyük bir korku yaşayacağı ifade eder. Cehennemin şiddetli azabı hatırlatılırken, bu azaba sebep olan temel günahların ise Allah'ın tevhid davetine sırt çevirmek ve muhtaçlara yardım etmeyerek bencilliğe saplanmak olduğu ifade edilir. Böylece ilgili ayet, insanın en büyük sorumluluğunu iki ilkeye odaklanmaktadır: Allah'a saygı ve kullarına şefkat.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هَاهُنَا حَمِيمٌ

“Bu sebepten, burada ona dostluk edecek biri yoktur.”⁶⁹⁴

Kıyamet gününde insan, dünyada güvenip sırtını dayadığı dostlarından, akrabalarından yahut yakın gördüğü kimselerden hiçbir fayda göremeyecektir. Lakin o gün ne akrabalık bağı geçerli olacak ne de dünyada ümit beslediği candan dostlarının şefkati yardımına yetişecektir. “Hamîm” kelimesinin ifade ettiği sıcak yakınlık, o gün bütünüyle geçersiz kılınacak ve kişi, yapayalnız olarak Allah'ın huzurunda hesabını vermek üzere bırakılacaktır. Hâlbuki dünyada iken kendisine fayda sağlayacağını düşündüğü dostluklar, aslında sadece fânî menfaatlerin gölgesinde kalmış bir yanılmadan ibaretti.⁶⁹⁵

إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا

“Kaynar su ve irin dışında hiçbir şey yoktur.”⁶⁹⁶

Cehennem, Kur'an'da yapısından çok işleyişi ve azap türleriyle ifade edilmiştir. Münafıkların cehennemin en alt tabakasında olacağı, cehennemin yedi kapısı ve dar, sıkıştırıcı mekânlarından bahsedilir. Azap, Kur'an'da en büyük ceza olarak ebedî azab ve yok oluşla tanımlanırken, bazı âlimler cehennemin tabakalı yapısını, girenlerin günah durumuna göre farklı azaplara maruz kalacağı şekilde yorumlamışlardır. Cehennem azaplarının isimleri (Lezâ, Hutame, Sakar, Saîr, Cahîm, Hâviye) çoğunlukla cehennemin tamamını ifade eder. Ayrıca âhiret azabının mahiyeti dünyevî kelimelerle

⁶⁹⁴ 35/Hakka 35.

⁶⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/82.

⁶⁹⁶ 78/Nebe 25.

ancak sınırlı şekilde kavranabilir; hakiki boyutu akıl ve duyu ötesidir. Bu nedenle naslara bağlı kalmak en sağlam tercih olur.⁶⁹⁷

Ehl-i Sünnet anlayışında ahiret azabı hem ruhî hem de bedenî boyutlarıyla hakiki ve ebedî bir cezalandırma süreci olarak kabul edilir. Bu yaklaşım, insanın hem ruh hem de beden bütünlüğü içinde sorumlu bir varlık olduğu inancına dayanır. Dolayısıyla cezanın da her iki yönüne birden uygulanması gerektiği savunulur. Kur'an'daki azap tasvirleri —derilerin yeniden yaratılması, kaynar su içirilmesi, ateşte yanma gibi— azabın cismanî yönünü; inkâr, pişmanlık ve ümitsizlik gibi boyutları ise ruhî yönünü ortaya koyar. Ehl-i Sünnet âlimleri, azabın ebediliğini de inkârın büyüklüğü ve Kur'an'daki “hulûd” (sürekli kalış) gibi kavramlara dayandırarak savunurlar. Onlara göre, Allah'ın tehdidi yani cezası bağlayıcıdır ve küfür gibi Allah'a karşı işlenen en büyük suç, ancak ebedî bir ceza ile karşılık bulur. Bu bağlamda Ehl-i Sünnet, ilâhî adaletin ve hikmetin bir gereği olarak azabın hem mahiyet hem de süre bakımından ciddiyetini ön plana çıkarır.⁶⁹⁸

Kur'an'da geçen “Orada onların içecekleri yalnızca kaynar su ve irindir”⁶⁹⁹ ifadesi, cehennem azabının hem maddî hem de manevî boyutuna dikkat çeker. Bu izahat, Ehl-i Sünnet'in azabı cismanî ve ruhanî olarak iki yönlü anlamasına uygun düşer; çünkü sadece fiziksel bir yanma değil, aynı zamanda aşağılanma, ümitsizlik ve pişmanlık gibi ruhî acılar da ele alınmaktadır. “Kaynar su ve irin”⁷⁰⁰ ifadesi, azabın mahiyetini küçültmeden, onun yoğunluğunu ve sürekliliğini ortaya koyar. Ehl-i Sünnet'e göre bu tarz ayetler hem ilâhî adaletin tecellisini hem de küfrün hak ettiği karşılığı gözler önüne serer. Zira inkâr, sadece bir fikrî tercih değil, bütün varlığa karşı bir başkaldırıdır ve bu mutlak başkaldırı, Kur'an'ın diliyle ancak mutlak bir azapla dengelenebilir.

2.3.3 عین (A-y-n)

“Ayn” kelimesi cehennem suyu olarak geçmekten çok, su kaynağının niteliği şeklinde geçer. Kelime olarak göz, bir şeyi gözetleme, gözetim altına tutma olarak anlamlarına gelir. Gözden akan su, ‘ayn’ kelimesinin türemiş isimleridir. Pınar, kaynak, su, çeşme, selsebil, pınarın başındaki su, temiz su kaynağı şeklinde anlamları da vardır.

⁶⁹⁷ Ömer Faruk Harman, “Cehennem”, *DİA* (İstanbul, 1993), 7/227-233.

⁶⁹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Azab”, *DİA*, 1991, 4/302-309.

⁶⁹⁹ 78/Nebe 25.

⁷⁰⁰ 78/Nebe 25.

kelimesinin çoğulu عَيْن ve عَيْنُون şeklindedir. ماء عَيْن: Akan su olarak geçer. Ayetlere baktığımızda وَقَفَرْنَا الْأَرْضَ عَيْنُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ “Yeryüzünü pınar pınar fışkırttık. Derken sular takdir edilmiş bir iş için birleşti.”⁷⁰¹ (عين) İfadesi cennetteki sular için de kullanılır. عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا⁷⁰² “Bu cennetlerden akan iki kaynak vardır.”⁷⁰³ Kur’an- Kerim’de عين lafzı 65 yerde geçer.⁷⁰⁴

“Ayn” müşterek bir isimdir. Su gözü, diz kapağının gözü (diz kapağının alt tarafındaki çukur), güneşin gözü (güneşin parlak kısmı) denir. “Ayn” aynı zamanda güney taraftan gelen bulutun adıdır. Beş-altı gün süren kesintisiz yağmura verilen addır. “Ayn” kelimesi aynı zamanda insan sayısı az kırsal nitelikli beldeler için kullanılır.⁷⁰⁵

تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ عَيْنِيَّةٍ

“Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler.”⁷⁰⁶

Cehennemdekilere kızgın su akıtan kaynaktan su içirilir.⁷⁰⁷ Cehennem yaratıldığı günden kıyamete kadar yakılmaktadır. Kızgın suyun kaynağı yetmiş yıllık mesafeden bir pınardan akmaktadır. Bu su; içinde kurtlar bulunan, zeytinyağı tortusunu andıran, siyahımsı, kalın ve bulanık bir yapıya sahiptir. Melekler ehli cehenneme o pınardan ellerinde demirden ve ateşten yapılmış kaplarla su verirler. Su kurşun eriyiği şeklinde olup, göğüslere ulaştığında kalpleri pişer, karına vardığında fokurdayarak içlerini yakar. Bedbaht olan kişi “Veyl” (helak olma, yıkım) diye çağırır. İşte, Son derece sıcak bir çeşmeden içirileceklerdir buyruğu, bunu anlatmaktadır.⁷⁰⁸

⁷⁰¹ 54/Kamer 12.

⁷⁰² er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “A-y-n”, 743-746.

⁷⁰³ 76/İnsan 18.

⁷⁰⁴ 2/Bakara 60; 3/Âl-i İmrân 13; 5/Mâide 45; 5/Mâide 83; 7/A’râf 116; 7/A’râf 160; 7/A’râf 179; 7/A’râf 195; 8/Enfâl 44; 9/Tevbe 92; 11/Hûd 31; 11/Hûd 37; 12/Yûsuf 84; 15/Hicr 45; 15/Hicr 88; 18/Kehf 28; 18/Kehf 86; 18/Kehf 101; 19/Meryem 26; 20/Tâ-Hâ 39; 20/Tâ-Hâ 40; 20/Tâ-Hâ 131; 21/Enbiyâ 61; 23/Mü’minûn 27; 23/Mü’minûn 50; 25/Furkân 74; 26/Şu’arâ 57; 26/Şu’arâ 134; 26/Şu’arâ 147; 28/Kasas 9; 28/Kasas 13; 32/Secde 17; 33/Ahzâb 19; 33/Ahzâb 51; 34/Sebe’ 12; 36/Yâsîn 34; 36/Yâsîn 66; 37/Sâffât 45; 37/Sâffât 48; 40/Mü’min 19; 43/Zuhruf 71; 44/Duhân 25; 44/Duhân 52; 44/Duhân 54; 51/Zâriyât 15; 52/Tûr 20; 52/Tûr 48; 54/Kamer 12; 54/Kamer 14; 54/Kamer 37; 55/Rahmân 50; 55/Rahmân 66; 56/Vâkı’a 18; 56/Vâkı’a 22; 67/Mülk 30; 76/İnsan 6; 76/İnsan 18; 77/Mürselât 41; 83/Mutaffîfîn 28; 88/Gâşiye 5; 88/Gâşiye 12; 90/Beled 8; 102/Tekâsür 7.

⁷⁰⁵ Kurtubî, el-Camî’ li-Ahkâmî’-l- Kur’an, 2/121.

⁷⁰⁶ 88/Gâşiye 5.

⁷⁰⁷ Kadî Beydavi, *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru’t- Tenzil ve Esrarüt’-Tevîl)*, 4/665.

⁷⁰⁸ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 4/397.

2.3.4 شراب (Ş-r-b)

Şerab/şürb Kur'an'da hem cehennem suyu hem de cennet içeceği olarak geçmektedir.⁷⁰⁹ “شَرِبَ” İçmek fiilini köküdür; her türlü içecek, “مَشْرَب” içilen nesne ism-i zaman ve ism-i mekândır, “شَرِيب” kelimesi hem içen hem içirilen anlamındadır.⁷¹⁰ “الشَّرْبَةُ”: Bir içimlik su anlamına gelir.⁷¹¹ Aynı zamanda cennetteki su olarak da geçer. “وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا”: *Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.*⁷¹²

لَا يَثْبِغْنَ فِيهَا أَحْقَابًا

*“Orada çağlar boyunca (nice devirler) kalacaklardır.”*⁷¹³

Bu ayette “Ahkaben” kelimesi olarak sürekli, yani tüm zamanlar boyunca cehennemde kalmayı ifade eder. Ebedi anlamı da vardır. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde cehennemin ebediliği üzerinde durulmuştur.⁷¹⁴ Örneğin; “Ateşten çıkmak isterler, çıkamazlar. Onlara sürekli azap vardır.”⁷¹⁵ “İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız.”⁷¹⁶ “Ateşin içinde olanlar cehennem bekçilerine: Rabbinize yalvarın da, bizden, bir gün olsun azabı hafifletsin, diyecekler. (Bekçiler:) Size peygamberleriniz apaçık deliller getirmediler mi? derler. Onlar da: Getirdiler, cevabını verirler. (Bekçiler ise): Öyleyse siz kendiniz yalvarın, derler. Hâlbuki kâfirlerin yalvarması boşunadır.”⁷¹⁷

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا

*“Orada ne bir serinlik ve ne de içecek bir şey tadacaklar!”*⁷¹⁸

Cehennemde serinlemeyi ve hoş, soğuk içecekler içmeyi umanlar, büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaklardır.⁷¹⁹ Cehennem ateşiyle ilgili bir hadiste: “Cehennem ateşi bin yıl yakıldı. O kadar ki kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakıldı, o kadar ki beyazlaştı. Sonra bin yıl daha yakıldı. Şimdi o siyah ve karanlıktır.”⁷²⁰ Başka bir hadiste

⁷⁰⁹ 78/Nebe 24; 10/Yunus 4.

⁷¹⁰ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “Ş-r-b”, 544, 545.

⁷¹¹ Vankulu lügati, “Ş-r-b”, 2/164.

⁷¹² 76/İnsan 21.

⁷¹³ 78/Nebe 23.

⁷¹⁴ Mevdudi, *Tefhîmu 'l-Kur'ân*, 7/16,17.

⁷¹⁵ 5/Maide 37.

⁷¹⁶ 45/ Fatır 36.

⁷¹⁷ 40/Gâfir 49-50.

⁷¹⁸ 78/Nebe 24.

⁷¹⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 4/342.

⁷²⁰ Tirmizî, “Cehennem”, 4/2591.

ise Resulullah (sas) buyurdular ki: “Cehennem, Rabbine teşekkürde bulunarak: “Ey Rabbim! Bir parçam diğer bir parçamı yemektedir” dedi. Bunun üzerine, Allah Teâlâ hazretleri ona, iki nefes almaya müsaade etti; Bir nefes kışta, bir nefes de yazda. (Yazdaki nefesi) sizin rastladığınız en şiddetli sıcaktır. (Kıştaki nefesi de) sizin rasgeldiğiniz en şiddetli zemheridir”.⁷²¹ Cehennem içeceği ile ilgili bir hadiste şöyle geçer, “Kibirli kimseler, kıyamet günü insan suretinde, küçük ve kırmızı karıncalar kadar haşrolunacaklardır. Zillet her taraflarından onları saracaktır. Cehennemdeki “Bûles” adı verilen bir zindana sürükleneceklerdir. Onları ateşlerin ateşi kuşatacak ve Cehennem ehlinin “Tıynetü’l-Habâl” denilen kan, irin ve pisliklerinden içirileceklerdir.”⁷²²

2.3.5 نُحَاسٌ Nühâs (N-h-s)

نُحَاسٌ Cehennemde geçen bir sıvının ismidir. Ufuk çizgisinin kızıl hale gelerek bakır rengini almasıdır. Yani dumansız alev haline gelmesidir. Kelimesinin kökeni, ufukta görülen, bakır rengini andıran kızılıktır; dumansız bir alevi andıran bu görüntü zamanla uğursuzlukla ilişkilendirilmiş ve deyimleşmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ “Üzerinize ateşten bir alev ve ‘nuhâs’ gönderilir; kendinizi savunamazsınız”⁷²³ Buradaki نُحَاسٌ kelimesi, bakır anlamına gelmekle birlikte, bazı müfessirlere göre dumansız, sarımtırak bir alevi tasvir eden mecazi bir ifadedir. Rengi bakıra benzediği için bu isim verilmiştir. Öte yandan نُحَاسٌ kelimesi “uğursuzluk, mutsuzluk” anlamına gelir ve “mutluluk” anlamındaki سَعْدٌ kelimesinin zıddıdır.⁷²⁴ Nitekim Allah, geçmiş kavimlerin helaki bağlamında şöyle buyurur: إِنَّا أَرْسَلْنَا فَارُسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا “Biz onların üzerine uğursuzluğu devam eden bir günde dondurucu bir rüzgar gönderdik”⁷²⁵ bir başka ayette ise: فَارُسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا “O uğursuz günlerde onların üzerine dondurucu bir kasırga gönderdik”⁷²⁶ buyrulmuştur. Bu son ayette geçen نَجَسَاتٍ kelimesi bazı kıraatlerde fetha ile نَجَسَاتٍ kelimesi de okunmuştur. Kelimeye “uğursuz günler” anlamı verildiği gibi, “aşırı soğuk günler” şeklinde tefsir edenler de olmuştur.”⁷²⁷

⁷²¹ Müslim, *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1988), “Mesacid”, 2/250, 32 (No. 187).

⁷²² Tirmizî, “*Kıyâmet*”, 47/2492.

⁷²³ 55/Rahman 35.

⁷²⁴ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “N-h-s”, 1039.

⁷²⁵ 54/Kamer 19.

⁷²⁶ 41/Fussilet 16.

⁷²⁷ 54/Kamer 19.

يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوَاظٌ مِّنْ نَّارٍ وَلُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ

“Üstünüze ateşten yalın bir alevle kıpkızıl bir duman gönderilir de kendinizi koruyamazsınız.”⁷²⁸

Bu ayette, ahirette kâfir olan insan ve cinlerin üzerine dumansız bir ateş (şuvâz) ve eritilmiş bakıra (nuhâs) benzer azap unsurları gönderileceği ifade edilmektedir.⁷²⁹ Ayette “nuhas” kelimesi, dumansız alev; erimiş bakır madenine işaret eder.⁷³⁰ Mücahit, Katade ve Abdullah b. Abbas’tan aktarılan bir rivayete göre (لُحَاسٌ) kelimesinden amaç ‘tunçtur’ şeklinde ifade etmişlerdir. Bu madde, hesap gününde eritilerek azap görenlerin başına dökülür.⁷³¹

2.3.6 شوب (Ş-v-b)

Arapçada “شوب” kelimesi, “karıştırmak”, “karışık” anlamında kullanılır. Özellikle içeceklere karıştırıldığından ve içine konulan mumdan dolayı bala da “شوب” denir. Kaynar su karıştırılmış bir içecek anlamında da kullanılır. Hatta, içine mum karıştırıldığı için bazı durumlarda bala da bu kelimeyle işaret edilir. Bu doğrultuda, “مَا عِنْدَهُ شَوْبٌ وَلَا رَوْبٌ” şeklindeki ifadeyle bir kimsenin yanında ne bal ne de süt bulunduğu belirtilir.⁷³² Zeccac’a göre, “شوب” başka bir şeyle karıştırılmış sıvıların genel bir ismidir.⁷³³

ثُمَّ إِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيمٍ

“Sonra onlar için bunun üstüne kaynar sudan karışık bir içecek vardır.”⁷³⁴

Bir önceki ayette belirtilen “zakkum” bitkisi yendikten sonra, şiddetli bir susama ihtiyacı olur. Sonrasında onlara kaynar suyla karıştırılmış bir içecek sunulacaktır. Bu içeceğin özellikleri nasıl anlamamız gerekir? Öncelikle zakkum bitkisinden sonra bu içeceğin verilmesi azabın daha da arttırıldığını gösterir. İkincisi (ثُمَّ) ‘sonra’ ifadesi içilecek içeceğin, önceden yenilen zakkumdan daha şiddetli bir azap olduğunu belirtmek amacıyla kullanılır.⁷³⁵

⁷²⁸ 45/Rahman 35.

⁷²⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 4/138.

⁷³⁰ Kadı Beydavi, *Muhtasar Beydavi Tefsiri*, 4/324.

⁷³¹ Tirmizî, *Sünen (el-Camiu’s Sahih)*, “Gösterişli Giysiler”, 4/71, 47 (No. 2492). (İlgili kaynakta “hasen hadis” şeklinde geçer.)

⁷³² er-Râğıb el-Isfahânî, *Müfredât*, (Ş-v-b), 569.

⁷³³ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l Gayb*, 18/618.

⁷³⁴ 37/Saffat 67.

⁷³⁵ Râzî, *a.g.e.*, 18/618.

2.3.7 قطر (K-t-r)

قَطْرَان Cehennemde azap veren sıvılardan biridir. Kenar, bölge. قَطْرَتْهُ: Fiili “onu kenara attım”, anlamı vardır. قَطَرَ: Yan tarafı üzerine düştü demektir. قَطْر: Yağmurun damlaması. قَطْرَان: Katrandan damlayacak durumda olandır. Sıcaklığı kıvamına gelen eritilmiş bakır. “قَطْرَة” Kelimesinin çoğulu قَطَائِر dir.⁷³⁶ “Katıran” قَطْرَان kelimesinin “katır” ve “an”dan oluşur, “katır”ın bakır anlamına, “an”ın da “bakırın son aşamadaki sıcaklık” anlamını taşır.⁷³⁷

سَرَابِيْلُهُمْ مِّنْ قَطْرَانٍ وَتَعَسَّىٰ وُجُوهُهُمْ النَّارُ

“Gömlikleri katrandandır. Yüzlerini de ateş bürüyecektir.”⁷³⁸ Gömlikleri erimiş bakırdandır, yüzlerini de ateşin alevleri kaplayacaktır. (Çünkü yalnızca yüzleriyle ateşe karşı korunmaya çabalamaktadır.)⁷³⁹ “Ateş onların yüzlerini yakar, dişleri sırtıp kalır.”⁷⁴⁰

Onların giydikleri elbiseler katrandandır. Katran, siyah renkli, ateşi çabuk tutuşturan, hoş kokmayan bir maddedir. Katran ısısı ve yakıcılığı sayesinde develerde uyuz gibi hastalıkları tedavi etmek için yakıcı olarak kullanılır. Hilekarlıkları ve kibirleri sebebiyle, cehennem ateşi yüzlerine doğru yükselerek onları yakar.⁷⁴¹ Özellikle yüz denmesinin sebebi, bu organın vücut içinde en değerli ve en hassas organ olması sebebiyledir. Adeta kalp gibi insanın en değerli bir uzvu olarak görülür.⁷⁴² Bunun içindir ki, “yandıkça tırmanıp kalplerin ta üstlerine çıkan ateş”⁷⁴³ denmiştir.

اَثَوْنِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ اِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ اَنْفُخُوا حَتَّىٰ اِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ اَثَوْنِي اَفْرَغْ عَلَيْهِ قَطْرًا

“Bunun üzerine Zülkarneyn, “Bana demir kütleleri getirin” dedi. Vadinin iki tarafı bir hizaya gelinceye kadar boşluğu demirle doldurdu. Sonra, “Şimdi körükleyin!” buyurdu. Ateş harlandığında ve demir, alevde kıpkırmızı olduğunda, “Şimdi erimiş bakırı getirin; bu kızgın demirin üzerine dökeyim” dedi.”⁷⁴⁴

Bu ayette Zülkarneyn, Yecüc ve Mecüc’e karşı savunma amacıyla iki dağın arasına demir bloklar yerleştirmiştir. Demir blokları körükle ısıtılıp kor haline

⁷³⁶ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât* (K-t-r), 854,855.

⁷³⁷ Mâtürîdî, *Tevîlatu'l-Kur'an Tercümesi*, 7/558.

⁷³⁸ 14/İbrahim 50.

⁷³⁹ Mukatil b. Süleyman, *Tefsir-i Kebir*, 2/358.

⁷⁴⁰ 23/Mü'min 104.

⁷⁴¹ Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 3/262.

⁷⁴² Nesefi, (*Nesefi Tefsiri*), 6/107.

⁷⁴³ 104/Hümeze 6,7.

⁷⁴⁴ 18/Kehf 96.

getirildikten sonra erimiş bakır dökülerek güçlü, aşılmaz bir set haline getirmiştir.⁷⁴⁵ “قَطْرًا” kelimesi Kur’an’da bakır eriyiğini ifade eder.

2.3.8 غسل (G-s-l)

مُغْتَسِلٌ:Arındırmak, bedeni yıkamak, temizlenmek anlamındadır. غَسَلْتُ الشَّيْءَ غَسْلًا İçinde yıkanılan yer ve kendisiyle yıkanılan su. هَذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ: “İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su.”⁷⁴⁶ Cehennemdeki bu sıvı aynı zamanda irin anlamında da kullanılır.⁷⁴⁷

وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسْلِينَ

“Kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur.”⁷⁴⁸

Kelbi, bu ifrazatla ilgili şöyle demiştir: “Bu cehennemlikler azaba uğradıklarında, cehennemliklerin bedenlerinden akan irin, kan ve sarı sudur.”⁷⁴⁹. “غَسْلِينَ”, “الغسل” Kelimesindendir. “غَسْلِينَ” kelimesinde son harfler olan “ى” ve “ن” edat (işaret) niteliğindedir ve -în/-îni belirtir. Bu ifadeyle cehennem ehlinin bedenlerinden akan irin ve kandır kastedilmektedir. Rivayetlere göre cehennemde kâfirler onu yiyecektir.⁷⁵⁰ Gıslin, cehennem ehlinin yiyeceklerinin en kötüsüdür. Rebi ve Dahhak da bunun cehennemde bir ağaç olduğunu söylemişlerdir. İbn Ebu Hatim şöyle rivayet eder: Bana babam İbn Abbas'tan nakletti ki; o: “Gıslinin ne olduğunu bilmem. Ancak onun zakkum olduğunu sanıyorum” demiş. Şebib İbn Bişr de İkrime kanalıyla İbn Abbas'tan nakleder ki; “gıslin, cehennem ehlinin etinden akan kan ve suymuş”. Ali İbn Ebu Talha da İbn Abbas'tan naklederken “gıslin, cehennem ehlinin iriniymiş” şeklinde söylemiştir.⁷⁵¹

Allah’ı inkâr etmede ısrar edenler, çocuklara, kadınlara, ihtiyarlara ihtiyaç sahiplerine karşı merhametsiz davrananlar, açları doyumayanlar, onlara yardım etmeyi engelleyenler ve zulmedenler, Allah’ın gıslin dediği irin ve cerahat sızıntılarını yemek şeklinde cezalandırılacaktır.⁷⁵²

⁷⁴⁵ 18 Kehf 96.

⁷⁴⁶ 38/Sad 42.

⁷⁴⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, Müfredât, 755,756.

⁷⁴⁸ 69 Hakka 36.

⁷⁴⁹ Râzî, Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb, 22/107.

⁷⁵⁰ Neseî, Neseî Tefsiri, 10/374.

⁷⁵¹ İbn Kesîr, Tefsîrü'l-Kur’ânî'l- Azîm, 14/8086.

⁷⁵² Seyyid Kutup, Fî Zılâli'l-Kur’ân, 10/161.

2.3.9 ورد (V-r-d)

Vird ورد kelimesinin asıl anlamı, suyu aramaktır suya varmaktır. Örneğin وَرَدْتُ *Suya vardım, su başına ulaştım.* ماءً مَوْرُودٌ *Varılan su* anlamındadır. وَمَا وَرَدَ مَاءٌ مَدْيَنَ *Medyen suyuna vardığında.*⁷⁵³ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ *“Onları ateşe sürüklediler, ne kötü bir yer orası.”*⁷⁵⁴ اَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ *“Siz oraya varacaksınız.”*⁷⁵⁵ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا *(Ey insanlar!)* *Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur.*⁷⁵⁶ وَرِيدَ شَاهِدَامَارٍ/ karaciğer ve kalbe bağlı aktığı bir damardır. وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ *“Biz ona şah damarından daha yakınız.”*⁷⁵⁷ “ورد” Kelimesi hem gül anlamına gelir hem de su başına ulaşmak isteyen kişi anlamına gelir. وَارِدٌ kelimesinden gelmiştir. فَكَأَنَّهُ وَرْدَةٌ كَالِدِهَانِ *“Gül gibi kızarıldığında”*⁷⁵⁸ manasında kullanılır.⁷⁵⁹ El-vârid su içmek isteyen demektir.⁷⁶⁰

يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا (٨٥) وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا (٨٦)

*“Allah’a karşı gelmekten sakınanları Rahmân’ın huzurunda bir elçiler heyeti gibi toplayacağımız, suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevk edeceğimiz günü düşün!”*⁷⁶¹

İyi amel işlemeyenler ve ağır günahlar işleyen suçlular, hayvan sürüleri gibi güdülerek cehenneme yollanırlar.⁷⁶² “Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.”⁷⁶³

2.3.10 ج ر ع (C-r-a)

جَرَعَ الْمَاءَ يَجْرَعُ Suyu yuttu anlamındadır. جَرَعَ kökünden olduğunu söylenmiştir. جُرْعَةً zorla ve isteksizce yudumlamak manasına gelir. Yudumlayabilecek kadar olan demektir. Kişi onu yutmak için çaba harcayacak. Ebu Avsece’ye göre ayetteki “tecerru” (تَجَرَّعَ) kelimesinin, zorla ve iğrenerek içmek anlamında gelir. Ancak boğazda düğümlenecektir. Bu cümlede geçen “esâge” (اساغ) fiiline “boğaza sokmak”

⁷⁵³ 28/Kasas 23.

⁷⁵⁴ 11/Hud 98.

⁷⁵⁵ 21/Enbiya 98.

⁷⁵⁶ 19/Meryem 71.

⁷⁵⁷ 50/Kâf 16.

⁷⁵⁸ 55/Rahman 37.

⁷⁵⁹ er-Râğib el-Isfahânî, *Müfredât*, “V-r-d”, 1149,1150.

⁷⁶⁰ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, (2018), 9/225.

⁷⁶¹ 19/Meryem 85,86.

⁷⁶² Seyyid Kutup, *Fî Zılâli’l-Kur’ân*, 7/185.

⁷⁶³ 2/Bakara 254.

anlamındadır. Bazı kaynaklarda “rahatlıkla yutmak” şeklinde anlamlandırılmıştır.⁷⁶⁴ “سَائِغٌ” “İçimi güzeldir”⁷⁶⁵ mealindeki ayetlerde “boğazdan zorlanmadan geçmek” anlamında kullanılır.

2.3.11 فور (F-v-r)

Şiddetle kaynamak, fokurdamak, tutuşmak anlamlıdır. حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ : *Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi.*⁷⁶⁶ فَارَ فَلَانٌ مِنَ الْحَمَى يَقُورُ : Falan kimse hummadan dolayı kaynıyor (ateşi yükselmiş) denir.⁷⁶⁷ لَفُورَانٌ : Kaynama taşma, الفاءُ: Gazap (öfkeli kişi), الفورَةُ: Şiddetli yükselme, ani yükseliş, öfke patlaması manasındadır.⁷⁶⁸

إِذَا أُلْقُوا فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورُ

“Ateşe yaklaştırdıklarında, kaynayan öfkesinden o dehşet verici gürültüyü işitirler; sanki cehennem, onları henüz ulaşmadan önce tanımış ve öfkeyle beklemektedir.”⁷⁶⁹

“Tefur” (تَفُورٌ) kaynıyor anlamında gelir. Bu kelimenin kullanımı cehennemin kendiliğinden değil içine atılanların etkisiyle kaynadığını gösterir. Bu, azap unsurlarının kaynar halde olduğuna işaret eder.⁷⁷⁰

“Rablerini inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Ne kötü varılacak yerdir orası!”⁷⁷¹ Sevri (تَفُورٌ) kelimesi için, çok miktarda su içerisinde az miktarda tanenin kaynatılması gibi onları kaynatır, anlamını vermiştir.⁷⁷²

2.4 Denizlerin Cehennem Sularına Dönüşmesi

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ

“Denizler kaynatıldığı zaman.”⁷⁷³

⁷⁶⁴ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “C-r-a”, 228,229.

⁷⁶⁵ 35/Fatır 12. وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذَبٌ فَرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمَنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حُلِيَّةً () : *İki deniz aynı olmaz. Şu tatlıdır, susuzluğu giderir, içimi kolaydır. Şu ise tuzludur, acıdır. Bununla beraber her birin den taze et yersiniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan istemeniz ve şükretmeniz için gemilerin orada suyu yara yara gittiğini görürsün.*”

⁷⁶⁶ 11/Hud 40.

⁷⁶⁷ er-Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, “F-v-r”, 810.

⁷⁶⁸ Vankulu Lügati, “F-v-r”, 1/883.

⁷⁶⁹ 67/Mülk 7.

⁷⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 15/296.

⁷⁷¹ 67/Mülk 6.

⁷⁷² İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, 14/8009.

⁷⁷³ 81/Tekvir 6.

Bu ayet denizlerin birleşerek tek bir su kütesine dönüşerek cehennem azabı için ateşle dolacağı zamanı, anlattığı şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁷⁴

“سُجِّرَتْ” fiili, ateşle doldurulmak, kaynatmak, fokurdatılmak anlamına gelir. Aynı zamanda bazı müfessirlerce “birbirine karışmak, birleşmek” şeklinde de yorumlanmıştır.⁷⁷⁵ İbn Ebi Zemnin bu ifadeyi Denizler dolacak, biri diğerine taşarak tek bir bütün hâline gelecek” şeklinde yorumlamıştır. Çünkü “*Aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar*”⁷⁷⁶ ayetinin bahsettiği engel kaldırılmasıyla denizler birleşecektir. Böylece deniz suları ‘Hamîm’ denilen kaynayan cehennem sularına dönüşecektir.⁷⁷⁷

Taberî ise Tekvir 6. ayetini denizlerin taşarak çevreye su fişkırttığı bir felaket olarak açıklamış. “Denizler kaynatıldığı zaman” ifadesi, farklı müfessirler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Übey b. Ka'b, Ali b. Ebi Talib, Abdullah b. Abbas gibi âlimler, denizlerin yakılması ve kaynaması şeklinde bir felaketi anlatırken, Rehi' b. Huseym ve Dehhak denizlerin taşmasını, Katâde ve Hasan-ı Basri ise suyun çekilmesini ifade etmişlerdir. Abdullah b. Abbas bir rivayette, güneş, ay ve yıldızların yok olmasının ardından denizlerin ateşe dönüştüğü ifade eder. Bu farklı yorumlar, ayetin çok boyutlu bir şekilde anlaşılmasına vesile olur ve kıyamet sonrası evrendeki korkunç değişimlere dair derin bir farklı bakış açıları ortaya koyar.⁷⁷⁸

وَإِذَا الْبَحَارُ فُجِّرَتْ

“Denizler kaynayıp fişkırtıldığı zaman.”⁷⁷⁹

Tatlı ve tuzlu tüm deniz suları⁷⁸⁰ birleşerek tek bir deniz olup, daha sonra sular çekilerek yeryüzünün dümdüz olacağını,⁷⁸¹ müfessirlerce vurgulanmıştır.

İnfitar 3. ayetinde denizlerin hal ve düzenlerinin değişeceğini ifade eder. “*O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür...*”⁷⁸² Ayetiyle destekler ve “(Ey Muhammed!) Sana dağların (kıyamet günündeki) hâlini soruyorlar. De ki:

⁷⁷⁴ Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/54.

⁷⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/410.

⁷⁷⁶ 55/Rahman 20.

⁷⁷⁷ Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, 18/430.

⁷⁷⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 9/20.

⁷⁷⁹ 82/İnfitar 3.

⁷⁸⁰ Celâleddîn el-Mahallî – Celâleddîn es-Süyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn/Celaleyn Tefsiri*, 727.

⁷⁸¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 17/89.

⁷⁸² 14/İbrahim 48.

“Rabbim onları toz edip savuracak.” Onların yerlerini dümdüz, boş bir alan hâlinde bırakacaktır.”⁷⁸³ İfadesiyle de nasıl bir fiziki değişiklik olacağı hakkında haber verir.⁷⁸⁴

وَالْبَحْرُ الْمَسْجُور

“Kabaran denize”⁷⁸⁵

Hız. Ali bir Yahudi'ye cehennemin yerini sormuş. Yahudi “O denizdir” cevabı üzerine Hız. Ali: “Ben bu şahsın doğru söylediğini düşünüyorum. Sebebi de ayetlerde “kaynatılmış su” (Hamîm), “deniz kaynatıldığı zaman”⁷⁸⁶ ifadeleri geçmektedir.⁷⁸⁷

Hız. Peygamber (sas), bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Deniz her gece üç kez yeryüzünün üstüne çıkarak taşmak için Allah'tan izin ister; her seferinde izin verilmez.”⁷⁸⁸

⁷⁸³ 20/Taha 105,106.

⁷⁸⁴ Râzî, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l Ğayb*, 22/543.

⁷⁸⁵ 52/Tur 6.

⁷⁸⁶ 81/Tekvir 6.

⁷⁸⁷ Taberî, *Taberî Tefsiri*, 8/9.

⁷⁸⁸ Taberî, *a.g.e.*, 8/10.

SONUÇ

Kur’ân-ı Kerîm, hidayet rehberi olarak insanı düşünmeye, tefekküre ve hakikati idrake davet eden bir kelâm-ı ilâhîdir. Bu yüce hitapta yer alan konulardan biri de “sıvılar”dır. Kur’an, suyu merkezî bir unsur olarak zikretmekle birlikte, bal, süt, yağ, kan ve içki gibi farklı sıvılara da atıf yaparak insan hayatının her yönüne temas eden bir anlam dünyası inşa etmiştir. Bu çeşitlilik hem kevnî hem de manevî hakikatlerin idrakine vesile olmaktadır.

Kur’an-ı Kerîm’deki su tasavvuru hem literal hem de mecazî boyutlarıyla değerlendirilmiş; yaratılışın başlangıcından ahiret hayatına kadar suyun nasıl çok yönlü bir varlık olduğu ele alınmıştır. Su, Kur’an-ı Kerim’de rahmetin, bereketin, temizliğin, arınmanın, yeniden dirilişin, aynı zamanda helâkin, gazabın ve ilahî intikamın da bir vesilesi kılınmıştır. Bu durum, suyun Kur’an’daki merkezîyetini ve müteaddit fonksiyonlarını ortaya koymaktadır.

Kur’ânî anlatımda su, hayatın kaynağı olarak tanımlanmış ve Enbiya 30. ayette geçen “Her canlı şeyi sudan yarattık” beyanıyla yaratılışın temel unsurlarından biri olarak takdim edilmiştir. Bu ayet, yalnızca biyolojik bir hakikati beyan etmekle kalmaz; aynı zamanda insanı kendisini, varlığını ve Rabbiyle olan bağıyı yeniden düşünmeye yönlendirir. Su bu yönüyle beşerin mahiyetine dair bir işaret, yaratılmanın hikmetine dair bir derstir.

Nitekim, Hz. Nuh kıssasında su, kâfirlere bir azap ve helâk sebebi olmuş; Hz. Musa kıssasında ise inananlar için bir kurtuluş vesilesi kılınmıştır. Bu çerçevede su, Allah’ın adaletinin ve rahmetinin tezahür ettiği bir vasıta olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı su, bir kavmi helak ederken başka bir topluluğu selamete erdirmiştir. Bu zıtlık, Kur’an’ın ifadelerindeki derinlik ve irşad boyutunun en bariz delillerindendir.

Kur’an’da su, cennet bahsinde Kevser, selsebil, zencebil ve tesnim gibi isimlerle zikredilmiş; bu suların Allah’ın salih kullarına lütuf olarak ikram edileceği bildirilmiştir. Bu anlatımlar, müminlerin gönüllerine teselli vermekte ve ahiretteki nimetlerin celâl ve cemâl yönünü gözler önüne sermektedir. Diğer taraftan cehennem ehline içirilecek hamim ve mühl gibi çok kaynar ve irinli sular da suyun nasıl bir azap vasıtası hâline gelebileceğini göstermekte, bu hâl ise suyun Kur’an’daki karşıt durumları ihtiva eden bir beyan olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'an'daki su vurgusu, sadece geçmiş kavimlere dair kıssalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda insanın fizikî ve ruhî terbiyesiyle doğrudan irtibatlandırılmıştır. Su, temizlenmenin hem zahiri hem de batinî bir vasıta olarak sunulmuştur. Abdest, gusül ve diğer taharet hükümleri bu bağlamda yalnızca fıkhi bir hüküm değil; kulun Rabbiyle olan ilişkisinin ne kadar arınması gerektiğine dair bir işarettir.

Kur'an-ı Kerîm'de hem zeytin hem bal hem de süt örnekleri üzerinden insana sunulan nimetlerin hikmeti, ilâhî kudretin ve rehberliğin somut delilleri olarak sunulmuştur. Zeytin ağacının bereketli yağı “nur üzerine nur” benzetmesiyle tefekkür ufkunu genişletirken, süt gibi saf ve berrak bir nimetin fışkı ile kan arasından süzülerek çıkması, yaratılışın hem fizikî hem de metafizik boyutunu gözler önüne serer. Arının karnında doğadaki nebatın süzölmüş bir özle şifa veren balın üretmesi insana sadece gıda değil, aynı zamanda hidayet, ibret ve şükür kapısını aralar. Böylece Kur'an, gündelik hayatın içinde kolayca göz ardı edilebilecek sıradan görünen varlıklar üzerinden, insanı derin bir tefekkür ve teslimiyet bilincine davet eder.

Kur'ân'ın rahmet yüklü ayetleri, kalplerde öyle derin izler bırakır ki, bu ilâhî hitaba muhatap olanlar gözyaşları içinde secdeye kapanarak, kelamın sadece bir bilgi değil, bir hidayet ve teslimiyet çağrısı olduğunu idrak ederler.

Kur'ân-ı Kerîm'de “kan” ile ilgili ayetler, yalnızca fizyolojik bir unsurdan ibaret olmayıp, temizlik, helâl-haram sınırları, cezai sorumluluklar ve ibadet hayatı gibi çok boyutlu alanlara temas eden ilahî hükümler içermektedir. Akıtılmış kanın haram ve necis sayılması, insan sağlığı ve fitratı gözetilerek şekillenirken; et içinde kalan kan, zaruret ve uygulama farkları dikkate alınarak müsamahayla değerlendirilmiştir. Tüm bu ayetler, İslam'ın hem ferdi hayatı hem de toplumsal düzeni gözetten bütüncül hukuk ve ahlâk sistemine işaret etmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de içki ile ilgili ayetler, tedrici bir yasaklama süreciyle hem ferdin aklını hem de toplumun düzenini korumayı hedefleyen bir yaklaşım sunar. Nahl 67. ayetiyle başlayan bu süreçte, içkinin meyve kaynaklı bir nimet olarak zikredilmesiyle birlikte fayda ve zararları gündeme getirilmiş, ardından sarhoşken ibadete yaklaşma yasağı getirilmiş ve nihayetinde Maide 90-91. ayetleriyle içki kesin olarak haram kılınmıştır. “Hamr” kavramı, akli örten her sarhoş edici maddeyi kapsayacak şekilde geniş anlamda ele alınmış; sarhoşluk veren tüm içeceklerin

yasaklandığı konusunda fakihler arasında genel bir ittifak oluşmuştur. İçki yasağının aklın korunması, ibadetin ifası ve toplumsal barışın sağlanması gibi çok boyutlu gerekçelere dayandığı anlaşılmakta; kumar da benzer şekilde, mala zarar veren ve sosyal ayrışmalara neden olan bir unsur olarak haram kılmıştır. Kur'an'ın bu konuda ortaya koyduğu aşamalı düzenleme ve kapsamlı yasak hem ferdi hem de toplumsal düzeyde ahlaki bir dönüşüm ve manevi olgunlaşmayı hedefleyen bir ilahî stratejiyi yansıtmaktadır.

Netice itibariyle, Kur'an'da sıvılar bir bütün olarak beşerin hayatına yön veren kavramlar olarak yer almakta, fakat merkezde su bulunmaktadır. Su, yaratılışın başlangıcı, hayatın devamı, helâk ve kurtuluşun vasıtası, temizlik ve arınmanın sembolü olarak eşsiz bir konuma sahiptir. Diğer sıvılar ise bu merkezin etrafında ya nimet ya da ibret vesilesi olarak zikredilmekte, suyla mukayese edilerek insanın tefekkür ve teslimiyetini derinleştirmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahmad, Naveed. *Al Quran and Water Science*. Vol. 1, No. 1, 2025. Çeviren Kadir Demir.
- Altuntaş, Halil- Şahin, Muzaffer. *Diyanet İşleri Meali (Yeni)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Baskı, 2005.
- Altuntaş, Halil – Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Çevrim içi kaynak. Erişim 19 Aralık 2025. <https://www.kuranmeali.com>
- Anemon: Sosyal Bilimler Dergisi. *Kur'an-ı Kerim'de Su: Dil Açısından Analizi*. 6/2, 2021, 27.
- Arpa, Enver. *İbn-i Teymiyenin Kur'an Anlayışı*. Ankara: Fecr Yayınları, 2002.
- Aslan, Nasi-Dokgöz, Derviş. *Allah'ın Hükümleriyle Hükmetme Meselesi: Maide Suresi 44., 45. ve 47. Ayetler Özelinde*. Cumhuriyet Theology Journal 27(2), 2023.
- Atmaca, Gökhan. *Kur'an'ın Evrenselliği Çerçevesinde Gaybi Haberler*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 8 (14 Nisan 2016), 16.
- Baktır, Mustafa. *İstiska*. Temel İslam Ansiklopedisi, C. 23. Ankara: İSAM Yayınları, 2001.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2014.
- Beydavi, Kadı. *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru't-Tenzil ve Esrarüt'-Tevil)*. çev. Şadi Eren. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2010.
- Buhârî, İmam Muhammed İbn İsmâ'îl, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Muhtasar Ruhu'l-Beyan Tefsiri*. İstanbul: Damla Yayınevi, 8. Baskı, 2012.
- Celâleddîn el-Mahallî – Celâleddîn es-Süyûtî. *Celaleyn Tefsiri*. çev. Ali Rıza Kaşeli. İstanbul: 2012.
- Çelik, Ömer. *Şuara Suresi, Ayet 28 – Tefsir*. Çevrim içi kaynak. Erişim 18 Aralık 2025. https://www.kuranvemeali.com/tefsir_bul?sure=suara&ayet=28&meal=&kelime

- Çelik, Seyfullah vd. *Küresel İklim Değişikliği ve İnsan Sağlığına Etkileri*. Telekomünikasyon Şube Müdürlüğü.
- Çertel, Recep. *İhlâs Sûresi Bağlamında Tevhid (Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'an'ı Özelinde)*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an'da Su ile İlgili Ayetlerin Tahlili*. MÜİFD 29, 2005.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. *Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar*. İstanbul: İfav Ans., 1997.
- Ebü's-Suûd Efendi. *İrşâdü'l-'Aklî's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts. Çeviren Nurullah İrven.
- el-İsfahanî, Rağîb. *Müfredât*. çev. Abdülbaki Güneş- Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra, 2010.
- el-Kazvinî, Ahmed b. Faris b. Zekerîyya. *Mucmelu'l-Luğeti li-İbn Faris*. Beyrut: Beyrut, 2. Baskı, 1986. Çeviren Nurullah İrven.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal ve Tefsir*. İstanbul: İşaret Yayınları, 8. bs., 2013.
- Fazlurrahman. *Major Themes of the Qur'an*. Chicago: University of Chicago Press, 2009. Çeviren Kadir Demir.
- Fîrûzâbâdî, Muḥammad ibn Ya'qûb vd. *el-okyânûsul-basît fî tercemeti'l-kâmûsi'l-muhît: Kâmûsul-muhît tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı, 2013.
- Gazâlî, İmam. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye. ed. thk. Abdülkadir el-Arnaût. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Günay, İlhami. *Kur'an-ı Kerim'in Dünya Hayatıyla İlgili Ayetlerinde Su*. İSAM Dergisi 2, 2016, 4.
- Hamidullah, Muhammed. *H. Muhammed'in Hayatı ve Savaşları*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.
- İlgar, Rüştü. *Dünya Su Yönetimi ve Eğitimi*. Çevrim içi kaynak. Erişim 19 Aralık 2025. <http://www.eab.org.tr/eab/2009/pdf/213.pdf>

- International Journal of Medicine Sciences Academic Researches. *Zemzem* *Özellikleri*. 1/2, 2021. ts. Çeviren Kadir Demir.
- İbn Atıyye. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. ed. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001. Çeviren Nurullah İrven.
- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ el-Kazvînî. *el-Mücmel fî'l-luğa*. Çeviren Nurullah İrven. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1986.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *İbn Kayyim Tefsiri Bedai'u't-Tefsir*. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2011.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. Bedrettin Çetiner - Bekir Karlıağa. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2008.
- İbn Kesir, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993.
- İbn Manzur. *Lisânu'l-Arab*. çev. Abdullah Aliyyu'l-Kebir vd. İstanbul: Dârü'l-Meârif, ts.
- İbn Muhammed Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali. *Zadü'l-Mesir Fil İlmi't-Tefsir*. çev. Abdulvahab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman Ali. *Zadü'l Mesir Fi İlmi't-Tefsir*. çev. Abdulavahhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009
- Karakuş, Abdulkadir. *Kur'an'da Sütün Oluşumundan Bahseden Âyet Bağlamında Bilimsel Bilginin Tefsirde Kullanılmasının Seyri*. Ankara: Neü Press, Makale, 2023.
- Karamollaoğlu, Fatma Serap. *Kur'ân Seferberliği*. Çevrim içi kaynak. Erişim 25 Nisan 2025. <https://kuranseferberligi.com/Sayfa/273>
- Kuhn, Thomas S. *Kozmolojik Düşüncenin Yapısı*. çev. Erdem Gökyaran. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Kur'ân-ı Kerim Meali*. Çevrim içi kaynak. Erişim 12 Mart 2025. <https://www.kuranmeali.com>
- Kuranmeali.com. Çevrim İçi Kaynak, <https://kuranmeali.com/>
- Kutup, Seyyid. *Fî'zılâl-ıl Kur'an*. çev. Salih Uçan vd. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.

- Liberati, Stefano; Maccione, Luca. *Astrophysical Constraints on Planck Scale Dissipative Phenomena. Physical Review Letters*, cilt 112, makale 151301, 2014. Çeviren Kadir Demir.
- Maturidi, Ebu Mansur. *Te'vilat'ül Kur'an Tercümesi*. çev. S. Kemal Sandıkçı- Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar Yayıncı, 2018.
- Meyda, Erkam. *İslamveihsan.com*. Çevrim İç Kaynak, ts. Erişim 18 Ekim 2024.
- Mousavi, Seyed Mojtaba - Khatibi, Seyed Mohammad Amin - Mousavi, Seyed Ahmad - Farhadi, Parvin - Ghafarpour, Zahra. *Perceptions of Healthy Eating among Iranian Adolescent Girls: A Qualitative Study*. Iranian Journal of Public Health. Çeviren Kadir Demir.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsir-i Kebir*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Muratoğlu, Abdullah. *Kur'an Ayetlerinin Su Kaynakları Mühendisliği Yönünden İncelenmesi*. Batman: Batman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Müslim. *Sahih-i Muslim ve Tercemesi*. çev. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1988.
- Nasr, Seyyid Hüseyin (ed.). *The Study Quran: A New Translation and Commentary*. New York: HarperOne, 2015. Çeviren Kadir Demir.
- National Oceanic and Atmospheric Administration. *Water Cycle*. Çeviren Kadir Demir. Çevrim içi kaynak. Erişim 2 Mayıs 2025. <https://www.noaa.gov/education/resource-collections/freshwater/water-cycle>
- Nesefi. *Nesefi Tefsiri*. çev. Ömer Faruk Haznedaroğlu- Şerafettin Şenaslan. İstanbul: Ravza Yayınları, 2019.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Risale-i Nur Külliyyatı*. İstanbul: Sözler Neşriyat, 2016.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Risale-i Nur Külliyyatı*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2003.
- Özturt, N. Nur. *Hidrolojik Çevrim Bileşenleri Buharlaştırma-Yağış*. Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü 2. Hafta, 2020-2021, 2.
- Öztürk, Mustafa. *Alim*. TDV İslam Ansiklopedisi, 460, 1989.
- Razi, Fahrüddin. *Tefsir-i Kebir Mefatuhu'l Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.

Sabuni. *Savfet'üt-Tefasir*. İstanbul: İz Yayınları, 2003.

Sarıgül, Tuba. “Yağmur Damlalarının Hızı Ne Kadardır?” *TÜBİTAK Bilim Genç*,
<https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/yagmur-damlalarinin-hizi-ne-kadardir>.
Erişim tarihi: 18 Aralık 2025.

Sarıkaya, Berat. *İbn Teymiyye’de Tevhid Anlayışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi,
Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Sıtkı, Aytekin. *Sütün İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri*. İzmir: Gıda Bilimleri Dergisi,
Makale, 2019.

Sorularla İslamiyet, *Abdestin Tıbben İspatlanmış 18 Faydasını Biliyor musunuz?*,
çevrim içi kaynak, erişim 19 Aralık 2024,
<https://sorularlaislamiyet.com/blog/abdestin-tibben-ispatlanmis-18-faydasini-biliyor-musunuz>

“Structural Chemistry.” *IUCrJ*, Erişim tarihi 01 Aralık 2016, Çeviren Kadir Demir,
<https://doi.org/10.1107/S2053229616017502>.

Süyûtî, Ebu’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *Ed-Dürrü’l-Mensûr*. çev. Zekeriya Yıldız. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.

Şahin, Muzaffer- Altuntaş, Halil. *Kur’an-ı Kerim Meali*. 2001.

Şahin, Yusuf. *Hidrolojinin Esasları*. Ankara: Nobel Yayıncı, 2015.

Şevkânî, Ali b. Muhammed. *Fethu’l-Kadîr*. çev. Abdurrahmân Umeyra. İstanbul:
Dâru’l-Vefâ, ts.

Şevkânî. *Fethu’l-kadîr*. ed. Abdurrahmân Amîre. Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1994.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*. çev. Hasan Karakaya- Kerim
Aytekin. 6 Cilt. İstanbul: 1996.

Taftâzânî. *Açıklamalı Şerhu’l-Akâid Tercümesi*. çev. Talha Hakan Alp. İstanbul: Bedir
Cilt ve Matbaa, 2008.

Tirmizi. *Sünen (el-Camiu’s Sahih)*. çev. Hüseyin Yıldız- Arif Özbek. İstanbul: Ocak
Yayıncılık, 2022.

Tombe, Frederick David. *Tesla on the Aether and the Implications*. Çev. Kadir Demir.
Çevrim içi kaynak, 2022. Erişim 24 Şubat 2025.

https://www.researchgate.net/publication/366287296_Tesla_on_the_Aether_and_the_Implications

Topaloğlu, Bekir. *Ra'uf*. Ankara: Diyanet İslam Ansiklopedisi, ts.

Toprak, Süleyman. *Kur'an'da Su Kavramı ve Anlam Alanı*. İstanbul: DEM Yayınları, ts.

Türk Dil Kurumu. "Sözlükler." Erişim: 13 Şubat 2024. <https://sozluk.gov.tr>

Uludağ, Süleyman. *Amel*. Diyanet İslam Ansiklopedisi, 16-20. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Üstündağ, İrfan. *Kur'an-ı Kerim'de Su Kavramı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Vahiduddin Han. *Bilim ve Uygarlık Açısından İslam*. çev. Bekir Karlıağa. İstanbul: İşaret Yayınları, 1989.

Vankulu, Mehmet Efendi- Tanrıverdi, Eyyüp. *Vankulu lügati*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

Water Science School. *A Comprehensive Study of the Natural Water Cycle*. U.S. Geological Survey. Çevrim İçi Kaynak, https://www.usgs.gov/special-topics/water-science-school/science/comprehensive-study-natural-water-cycle?qt-science_center_objects=0#qt-science_center_objects Çeviren Kadir Demir.

Yavuz, Yusuf Şevki. *Azab*. TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 4, 1991.

Yazır, Muhammed Hamdi vd. *Hak Dini Kur'an Dili: İnceleme- Tenkitli Metin*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. baskı, 2021.

Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: A. Anadolu Yayınları, 1986.

Yıldırım, Zeki. *Enbiya 30 Ekseninde Evrenin Oluşumu*. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 39, 2013.

Yücel, Muzaffer- Çolakradioğlu, Deniz. *Savaşın Çevresel Etkileri*. Çukuroca Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 22/4, Mayıs 2007.

Yücel, Osman. *Kur'an-ı Kerim'de Su*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Zamahşerî. *el-Keşşâf*. ed. Murat Sülün. çev. Muhammed Coşkun vd. Fatih, İstanbul:
Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.

Zuhaylî, Vehb b. Mustafa. *Tefsîru'l-Münîr fî'l-Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menheci*. Çev.
Nurullah İrven. 2. Baskı. Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1418.

